

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

Bitva u Verdunu 1916

Filip Brunát

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Historické vědy

Studijní obor Obecné dějiny

Bakalářská práce

Bitva u Verdunu 1916

Filip Brunát

Vedoucí práce:

Mgr. Eva Fischerová, Ph.D.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

.....

Tímto bych rád poděkoval Mgr. Evě Fischerové, Ph.D., za odborné vedení, trpělivost a cenné rady, které mi poskytla při psaní této práce.

Obsah

1. Úvod	1
2. Výstavba nového pevnostního systému ve Francii v letech 1874–1914.....	4
3. První dva roky války	12
4. Bitva u Verdunu	27
4.1. Plány znepřátelených stran na rok 1916	27
4.2. Začátek německé ofenzivy u Verdunu	31
4.3. Pád fortu Douaumont.....	35
4.4. Boje na levém břehu Mázy	39
4.5. Nestálá situace před fortem Douaumont	43
4.6. Útok na fort Vaux.....	48
4.7. Boje o vesnici Fleury, tvrze Thiaumont a Froideterre	52
4.8. Nejzazší bod německého postupu.....	56
4.9. Paralelní válečné operace na ostatních válčištích	59
4.10. Období paty a francouzský protiútok	63
5. Důsledky a zhodnocení.....	68
6. Závěr.....	74
7. Seznam použité literatury	76
8. Resumé	78
9. Přílohy	79
9.1. Vysvětlení důležitých termínů	79
9.2. Obrazová příloha	80

1. Úvod

Tato práce je zaměřena na nejdelší bitvu první světové války, a to bitvu u Verdunu, která proběhla v roce 1916. První světová válka měla řadu příčin, ale jako záminka k rozpoutání války posloužila vražda následníka rakousko-uherského trůnu arcivévody Františka Ferdinanda d'Este srbským atentátníkem. Poté, co Rakousko-Uhersko v reakci na tuto událost vyhlásilo válku Srbsku, vzájemné spojenecké smlouvy vtáhly do války další státy. Na stranu Rakousko-Uherska se přidalo Německo a za Srbsko se postavilo Rusko, Francie a Velká Británie.

Německo se na válku připravovalo, plánem pro případ současné války s Francií a Ruskem bylo rychlým úderem přes neutrální Belgii vyřadit z války Francii. Úspěšně se rozvíjející německou ofenzivu se dohodovým armádám podařilo před Paříží během bitvy na Marně v září 1914 zastavit. Na západní frontě byly do konce roku obě strany vyčerpány a nebyly schopné válku rychle ukončit. Válka se stala statickou a po celé délce fronty vznikly zákopové linie. V průběhu roku 1915 se pozice nepřátelských armád ve Francii prakticky nezměnily i přesto, že obě strany podnikly několik velkých ofenziv, při nichž ztratily statisíce mužů.

Německá ofenziva proti francouzskému městu Verdun byla zahájena 21. února 1916. Měla být východiskem zákopového patu a umožnit Německu do konce roku válku úspěšně ukončit. Útok ale neprobíhal podle plánu a obě strany utrpěly značné ztráty. Bitva skončila až v prosinci téhož roku porážkou německé armády. V průběhu deset měsíců trvajících střetnutí německé jednotky postoupily přibližně o 11 km, aby byly koncem roku 1916 zatlačeny francouzským protiútokem. Bitva měla přinést rozhodnutí války, ale i přes utrpěné ztráty (dohromady ztratily obě strany přibližně 700 000 zabitých, zraněných a zajatých mužů) boje pokračovaly další dva roky.

Cílem práce je představit průběh bitvy u Verdunu z německé i francouzské perspektivy. Autor se zaměřil zvláště na roli, kterou v bojích sehrály pevnosti vybudované v okolí města v letech před první světovou válkou. Proto se první kapitola věnuje vývoji a výstavbě pevnostního systému ve Francii mezi lety 1874–1914. Pro pochopení příčin bitvy a jejího průběhu, je nezbytné být obeznámen s průběhem válečných operací a strategie Francie a Německa v prvních dvou letech války, a to nejen na západní frontě ale i na ostatních válčících. Tomuto tématu se autor věnuje v druhé kapitole práce.

Hlavní část práce se zabývá samotnou bitvou u Verdunu. Nejprve jsou shrnuty důvody vedoucí Němce k zahájení ofenzivy právě na tomto místě. Posléze jsou chronologicky představeny nejdůležitější události bitvy od zahájení německého útoku 21. února 1916, přes dobytí francouzského fortu Douaumont, rozšíření oblasti bojů i na levý břeh řeky Mázy, první velký protiútok francouzských jednotek u Verdunu v květnu 1916 a několikadenní boje o fort Vaux. Bitva kulminovala na přelomu června a července dvěma posledními velkými útoky německé armády 23. června a 11. července. Poté došlo na bojišti k poklesu intenzity útočných akcí a Francouzi soustředili síly k zahájení rozhodujících protiútoků, které byly podniknuty v říjnu a prosinci 1916. Prostor je také věnován vývoji situace na ostatních frontách v průběhu roku 1916, protože tyto události měly nezanedbatelný podíl na vítězství Francie. V poslední části práce autor představuje analýzu a vysvětlení strategie obou armád, a také hodnocení role stálého opevnění.

K vypracování této práce autor využil řady zdrojů převážně v českém a anglickém jazyce. K získání základních informací o průběhu války autorovi posloužily knihy *První světová válka* napsaná Hedly Paulem Willmottem, *Historie první světové války* od Basila Liddell Harta a *První světová válka* od Martina Gilberta.

K pochopení strategie Německa v průběhu války byla velmi užitečná kniha Roberta Foleyho *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1817–1916*. Kniha *Pyrrhic Victory. French Strategy and Operations in the Great War* od Roberta Doughtyho podrobně popisuje strategii francouzské armády v první světové válce. Autor rovněž čerpal z memoárů vrchních velitelů francouzské (maršál Joseph Joffre: *The Memories of Marshal Joffre*) a německé armády (generál Erich von Falkenhayn: *General Headquarters 1914–1916 and its Critical Decisions*, polní maršál Paul von Hindenburg: *Velká válka*). Z memoárové literatury autor dále využil paměti německého korunního prince Viléma *My War Experiences* a francouzského generála Philippa Pétaina *Bitva u Verdunu*. Oba muži veleli v průběhu bitvy u Verdunu znepráteným silám.

Kniha Williama Martina *Verdun* obsahuje přehled nejdůležitějších událostí bitvy. Rozsahem ji překonávají práce *Price of Glory. Verdun 1916* autora Alistaira Hornea, *Verdun 1916. The Deadliest Battle of the World War* napsanou Williamem Buckinghamem a kniha Paula Jankowskiho *Verdun. The Longest Battle of the Great War* přinášejí detailní přehled a analýzu bojových akcí francouzské a německé armády v průběhu verdunské kampaně.

Z knihy Claytona Donnella *The Fortifications of Verdun 1874–1917* lze získat základní informace o výstavbě a zapojení verdunských pevností do bitvy. Informace autor rozšířil o poznatky získané z *Verdun 1916. The Renaissance of the Fortress* autorů J.E. a H.W. Kaufmannových, která představuje bitvu u Verdunu v širokém kontextu první světové války, zbraní a vybavení armád a pevnostního stavitelství. Důležitým zdrojem informací o francouzských pevnostech je kniha *Pevnosti v bojích Velké války. Západní fronta* od českých odborníků na problematiku stálého opevnění Martina Dubánka, Jana Pavla a Ondřeje Filipa. Kniha shrnuje výstavbu a průběh bojů o francouzské a belgické pevnosti v první světové válce. Informace získané z této knihy autor při tvorbě své práce často využíval. Užitečná především byla část o bojích o belgické pevnosti v okolí města Lutych na počátku války. Dalším zdrojem k bitvě o Lutych byla práce Terence Zuberu *Ten Days in August*.

V českém časopisu *Novodobé Fortifikace* vyšla řada článků týkajících se verdunského opevnění. Autor využil článku od Martina Eggera *Výstavba podzemních chodeb ve verdunských fortech během bitvy* k získání informací o průběhu stavebních prací a podobě nového podzemního systému vybudovaného v pevnostech v průběhu války. Autor dále využil čtyři články Marcuse Massinga. *Verdunský pevnostní prstenec část 1. a 2.* charakterizují výstavbu pevnosti v letech před první světovou válkou a články *Tvrz Thiaumont* a *Tvrz Froideterre* popisují historii konkrétních objektů stálého opevnění.

Francouzská internetová stránka FortiffSéré (www.fortiffseere.fr) provozovaná Cédricem a Julie Vaubourgovými je zdrojem informací o stálém opevnění postaveném ve Francii mezi lety 1874–1914. Prezentované články vychází především z primárních pramenů a jsou opatřeny fotodokumentací současného stavu pevnostních staveb, historických fotografií a plánů jednotlivých objektů.

Autora práce motivoval k výběru tohoto tématu zájem o problematiku stálého opevnění a pevnostního stavitelství. Bitva u Verdunu je jednou z nejvýznamnějších bitev v moderních dějinách, kde stálé opevnění sehrálo klíčovou roli. Současně se jedná o jednu z nejhrůznějších bitev první světové války. Proto si podle mínění autora zaslouhuje věnovat tomuto tématu hlubší pozornost a vylíčit průběh bitvy v kontextu první světové války a pevnostního stavitelství. K vypracování této práce autor využil především přímé metody, která je založena na studiu historických pramenů. Dále komparativní metodou porovnával číselné údaje popřípadě názory a pro zachycení událostí použil progresivní metody.

2. Výstavba nového pevnostního systému ve Francii v letech 1874–1914

Francie po prohrané Prusko-Francouzské válce z let 1870–1871 ztratila regiony Alsasko a Lotrinsko, které byly připojeny k nově vzniklé Německé říši. Francie tím ztratila výhodné obranné pozice na Rýně a řadu příhraničních opevněných měst. Nové hranice zabezpečovala pouze série pevností zbudovaných Sébastienem markýzem de Vauban v 17. století. Ty ale byly vybudovány v koncepčně překonaném bastionovém konstrukčním systému a v případě konfliktu mohly sehrát pouze limitovanou úlohu. Vzniklou situaci měl vyřešit nově ustavený výbor pro obranu (*Comité de Défense*), který měl stanovit novou koncepci obrany francouzských hranic. Tajemníkem výboru pro obranu byl jmenován generál Raymond Adolphe Séré de Rivières, který se stal hybnou silou nové vlny výstavby stálého opevnění.¹

Tento vojenský a především ženijní odborník se narodil 20. května 1815 a jako příslušník ženijního vojska se na začátku své kariéry podílel na výstavbě řady pevností v různých částech Francie, tím dostal šanci se dobře seznámit s problematikou pevnostní výstavby. Roku 1859 se v hodnosti majora zúčastnil francouzsko-sardinského tažení v Itálii proti vojskům Habsburské monarchie, kde byl lehce zraněn na levé ruce. Před Prusko-Francouzskou válkou v Metách dohlížel na stavbu čtyř nových předsunutých pevností, které ovšem nebyly do začátku války dostavěny. Během Prusko-Francouzské války se v hodnosti brigádního generála stal ženijním náčelníkem francouzské Východní armády. Poté, co byla Východní armáda donucena po bitvě na Lissianě (15. – 17. ledna 1871) k ústupu, se generál Séré de Rivières po překročení hranice neutrálního Švýcarska dostal do internace. Po propuštění se vrátil do Francie, kde se okamžitě podílel na potlačení povstání Pařížské komuny. Mezi lety 1874–1880 pracoval na uskutečnění své koncepce o zabezpečení hranic Francie, ale už roku 1880 ve věku 65 let byl politickými odpůrci donucen odejít do výslužby. Jeho odchodem, ale nedošlo k zastavení prací na obranném systému a až do začátku první světové války nerušeně probíhala výstavba dalších pevnostních objektů i jejich neustálá modernizace. Zemřel o patnáct let později, v nedožitých 80 letech.²

Ve spisu *L'exposé du système défensif de la France* z roku 1874 představil generál Séré de Rivières strategickou úlohu stálého opevnění. Předně, mělo zabezpečit krytí

¹ KUPKA, Vladimír, *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*, Praha 2005, s. 344.

² Tamtéž, s. 342–345.

mobilizace francouzské armády a poskytnout čas na její organizaci a rozmístění bojových jednotek na frontě. Zablokovat důležité dopravní komunikace a pokud možno nasměrovat postup nepřítele směrem, který by vyhovoval záměrům nejvyššího francouzského velení.³ Tyto cíle měly plnit nově zřízené opevněné oblasti (*camps retranchés*). Většinou se jednalo o regionální metropole a významné komunikační uzly. Vzhledem k rychlému rozvoji dělostřelectva, ale nebylo možné, aby tuto úlohu zastávalo stávající opevnění samotných měst. Proto bylo nezbytné vybudovat koncepčně nové opevnění, které bylo nazváno podle hlavního konstrukčního prvku - tzv. fortu, jako Fortové opevnění. Tyto forty byly rozmístěny v prstenci kolem města, které tvořilo zázemí celé pevnosti a bylo zde umístěno velitelství. Vzdálenost tohoto fortového věnce od jádra pevnosti byla určena tak, aby ho protivník nemohl ohrozit dělostřeleckou palbou. V případě nejsilnějších pevností mohlo být takovýchto fortů postaveno až několik desítek. Kromě dělostřelectva umístěného ve fortech, palebnou sílu pevnosti posilovala stálá postavení dělostřeleckých baterií. Mezery mezi forty tzv. intervaly měly být obsazeny až během války pěšími oddíly, které si zde měly zřídit polní postavení. Tím by byla zajištěna neproniknutelná kruhová obrana celé pevnosti. V rámci pozdějších modernizačních prací, obranu intervalu zesilovaly nově budované pěchotní tvrže (*ouvrages*) a odolné úkryty pro pěší oddíly.

Forty lze charakterizovat jako uzavřené pevnostní objekty, schopné samostatné kruhové obrany. Nepředpokládalo se, že jednotlivé forty budou působit samostatně, ale během napadení měly spolupracovat se sousedními forty a navzájem se podporovat palbou. Za tímto účelem byly vybaveny silnou dělostřeleckou výzbrojí. K jejich výstavbě docházelo na strategicky výhodných místech tak, aby mohly kontrolovat palbou co největší plochu a také, aby fortové pozorovatelné měly co nejlepší rozhled. Tvar, velikost a výzbroj fortů se přizpůsobovala konkrétním terénním podmínkám a úkolům, které měly při obraně plnit. Proto nelze hovořit o typizaci těchto pevnostních staveb. Jednotlivé forty se tvarově značně lišily. Nejčastěji měly půdorys nepravidelných pětiúhelníků a lichoběžníků v menší míře i šestiúhelníků nebo čtverců. Základním stavebním materiálem byl zpočátku stále kámen, jakožto tradiční stavební materiál používaný k výstavbě opevnění po staletí, cihly se využívaly spíše výjimečně. Všechny zděné konstrukce byly překryty několik metrů silnou vrstvou zeminy, aby tak byla zabezpečena dostatečná odolnost před nepřátelským odstřelováním. Betonové a železobetonové konstrukce se

³ SOLARD, *Fortification Tome II. La fortification pendant la guerre 1914-1918*, Fontainebleau 1935, s. 8.

rozšířily až při pozdějších modernizacích. V případě nejnovějších pevnostních staveb se beton využíval už při jejich stavbě.

K blízké obraně byl po obvodu celého fortu vyhlouben hluboký příkop, jehož vnitřní i vnější strany nebyly eskarpová a kontraeskarpová zeď, byly vyzděny a tvořily těžko překročitelnou překážku. Pro obranu příkopu byly na jeho vnitřní straně vystavěny speciální objekty pro boční palbu tzv. kaponiéry. Výzbroj kaponiér tvořily 40 mm revolverové kanony Hotchkiss a 12 liberní děla s krátkou hlavní, určené k palbě kartáčovými granáty na krátkou vzdálenost. Hlavní dělostřelecká výzbroj byla zpočátku umístěna v otevřených palebných postaveních ukrytých za zemním valem na centrálním masivu fortu. Mezi nejvíce rozšířené typy pevnostního dělostřelectva patřily 95 mm kanony vzor⁴ 1875 a jejich modernizovaná verze vz.1888 systému Lahitolle⁵, 120 mm dlouhé kanony vz.1878⁶ a 155 mm dlouhé kanony vz.1877⁷ systému de Bange. Jednalo se o standartní polní modely a vzhledem k jejich umístění v otevřených palebných stanovištích, nebylo nutné je k instalaci do opevnění speciálně upravovat. Mezi jejich úkoly patřily daleké čelní palby na postupujícího nepřítel, protibaterijní palba na nepřátelské dělostřelectvo i boční palby na podporu sousedních fortů a mezilehlých jednotek. V traverzách mezi jednotlivými palebnými stanovišti byly umístěny úkryty pro obsluhu děl nebo východy z podzemí na povrch fortu.

Forty poskytovaly své posádce veškeré potřebné zázemí - ubytování v odolných kasárenských objektech, kuchyni s pekárnou, hygienická zařízení a ošetrovnu. Kasárna byla umístěna v týlové straně fortu nebo v centru fortu ukrytá za vnějším valem, kde nehrozilo, že budou odstřelovány přímou palbou. Za normálních okolností se předpokládalo, že forty bude možné pravidelně zásobovat municí a zásobami ze skladů v týlu. Proto v rámci opevňovacích prací, dochází také k budování husté sítě vojenských silnic a tratí úzkorozchodné železnice, spojující bojové pozice se sklady v týlu. Pro případ obklíčení byly součástí fortu velké sklady munice, potravin a cisterny na vodu. Díky tomu mohla posádka vydržet i delší dobu bez zásobování.

⁴ Dále jen vz.

⁵ Tento typ byl navržen majorem Périerem de Lahitolle, jednalo se o první dělo ve výzbroji francouzské armády s ocelovou hlavní a šroubovým závěrem, kvůli absenci brzdovratného zařízení představovalo na začátku první světové války zastaralou konstrukci. FRANCEV, Vladimír, KUPKA, Vladimír, *Děla a pevnosti. Pevnosti, obléhací a pobřežní dělostřelectvo v Rakousko-Uhersku a dalších Evropských státech 1867–1918*, Praha 2015, s. 135.

⁶ Tamtéž, s. 151.

⁷ 120 mm i 155 mm děla de Bange vycházela ze stejného designu. Jednalo se o zezadu nabíjená děla bez brzdovratného zařízení a sdílela stejnou konstrukci lafety. Tamtéž, s. 138.

Na hranici s Německem se obranná linie měla opírat o soustavu nových fortových pevností vybudovaných kolem čtyř významných příhraničních měst. Od francouzsko-belgické hranice na severu až ke švýcarské hranici to byly pevnosti Verdun, Toul, Epinal a Belfort. Pevnost Verdun (přibližně 40 km od belgických hranic) ukotvovala levé křídlo pevnostní linie a s pevností Toul (60 km jihovýchodně) byla spojena sérií šesti mezilehlých fortů. Mezera mezi pevnostmi Toul a Epinal nebyla zabezpečena výstavbou stálého opevnění, protože se předpokládalo, že tuto oblast využije francouzská armáda k útoku do Alsaska-Lotrinska. Výjimkou byl samostatný uzávěrový fort Manonviller, který měl dělostřeleckou palbou blokovat významné dopravní trasy z německého Štrasburku a Sarrebourgu a tím brzdit postup německé armády.⁸ Podobně jako na linii Verdun–Toul byla i v prostoru mezi pevnostmi Epinal a Belfort vystavěna linie čtyř mezilehlých fortů. Výstavbou stálého opevnění systému *Séré de Rivières*⁹, byly také posíleny některé důležité námořní přístavy a příhraniční lokality s ostatními sousedními státy. Na hranicích s Belgií byla mezi jinými, posílena novými forty například pevnost Maubeuge, která sehrála epizodní roli na začátku první světové války. Pevnosti se stavěly i na hranicích se Švýcarskem a Itálií. Jejich stavební provedení bylo ovlivněno náročnými terénními a povětrnostními podmínkami v Alpách, které neumožňovaly rozsáhlejší výstavbu. Na druhé straně se neočekávalo, že budou čelit útoku a palebné síle takového rozsahu jako v mnohem přístupnějším terénu na severozápadní hranici Francie. Forty zde byly mnohem menší a méně odolné než pevnosti na hranici s Německem. Dále byla značně posílena výstavbou moderních fortů i obrana dvou největších francouzských metropolí a to Paříže a Lyonu. Rychlý nárůst výkonnosti obléhacího dělostřelectva, ke kterému došlo na sklonku 19. století, byl příčinou tlaku na téměř neustálou modernizaci opevnění. Přednost ve financování, mělo opevnění na nejohroženější hranici s Německem. Kvůli značné finanční nákladnosti proto v posledních letech před první světovou válkou probíhala soustavná modernizace pouze na pevnostech Verdun, Toul, Epinal a Belfort. Výsledkem práce generála *Séré de Rivières* a jeho nástupců se stala výstavba 212 nových fortů, 196 pěchotních tvrzí a velký počet samostatných dělostřeleckých baterií a z odolných úkrytů pro pěchotu.¹⁰

⁸ DUBÁNEK, Martin, PAVEL, Jan, FILIP, Ondřej, *Pevnosti v bojích Velké války. Západní fronta*, Praha 2016, s. 210.

⁹ V odborné literatuře se pro stálé opevnění vybudované ve Francii mezi lety 1874–1914 užívá označení forty systému *Séré de Rivières*.

¹⁰ KUPKA, *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*, s. 346.

Verdun měl velkou strategickou důležitost již od starověku a po ztrátě Alsaska a Lotrinska se stal významným příhraničním městem ležícím na řece Máze, čímž snadno kontrolovala důležité přechody přes řeku. Rovněž jím prochází silnice a železnice spojující Paříž s Metami.¹¹ Mety byly jedním z měst, které se po prusko-francouzské válce dostalo pod kontrolu Německa. V Metách Němci okamžitě začali s opevňovacími pracemi a v letech před první světovou válkou z nich vytvořili výborně bráněnou pevnost, která mohla sloužit i jako výchozí bod německé ofenzivy. Na obou březích Mázy se vypínají strmé kopce, které směrem k německé hranici přecházejí v rovinný terén. Díky tomu se terén v okolí Verdunu výborně hodil k vybudování obranného systému nabízející skvělé možnosti pozorování.

Roku 1874 byly na stavbu opevnění uvolněny první finanční prostředky a souběžně se rozeběhly práce na čtyřech příhraničních pevnostech Verdun, Toul, Epinal a Belfort. U Verdunu byly jako první zahájeny práce na fortu Tavannes nacházejícím se na pravém břehu Mázy přibližně 6 km od centra města. Vzápětí ale došlo k diplomatickým rozepřím mezi Německem a Francií, které hrozily rozpoutáním další války, takže práce na opevněních musela být podstatně urychlena. U Verdunu bylo proto mimo původní plán postaveno šest malých fortů (forty Belleville, Saint-Michel, Belrupt, Dugny, Regret a la Chaume). Díky jejich rychlému tempu výstavby, jsou také někdy označovány jako forty paniky (*Forts de la Panique*).¹² Tyto forty ale byly zastaralé již v době, kdy byly dokončeny. Zvláště jejich odolnost proti dělostřeleckému ostřelování nebyla adekvátní, a proto se v letech před první světovou válkou od jejich další modernizace upustilo. Výjimkou byly forty Dugny a Regret, které byly dodatečně modernizovány, protože byly součástí vnějšího pevnostního prstence. Ostatní tvořily společně s forty Tavannes a Souville vnitřní obrannou linii. Práce na původně plánovaných fortech se ale nezastavily a roku 1884 byl jako poslední založen fort Douaumont, největší a nejsilněji vyzbrojený verdunský fort.

Přelom ve výstavbě stálého opevnění souvisí s vynálezem vysoce účinné výbušniny kyseliny pikrové roku 1885, která se brzy začala využívat jako náplň výbušných granátů. Vynález nového bezdýmého střelného prachu, zvýšil dostřel dělostřelectva a odstranil demaskující efekt po výstřelu. Také zavedení granátů s ocelovými těly společně s

¹¹ DONNELL, Clayton, *The Fortifications of Verdun 1874–1917*, Oxford 2011, s. 29.

¹² Tamtéž, s. 10.

roznětkou se zpožděním významně zvýšily průbojnost těžkého dělostřelectva.¹³ Pokusné ostřelování fortu Malmaison pevnosti Laon s využitím nové výkonnější munice ukázalo naprostou zastaralost zděných fortů. Granáty byly schopné pronikat i silnou vrstvou zemního nakrytí a ničit i vnitřní vyzděné prostory. Pod palbou se také hroutily eskarповé a kontraeskarповé zdi, kvůli čemuž se dal příkop snadněji překročit. Dělostřelectvo v otevřených palebných postaveních bylo naprosto zničeno.¹⁴ V reakci na katastrofální výsledek pokusného odstřelování, se většina armádních teoretiků přikláněla k myšlence, že pokud nedojde k nějaké radikální inovaci, která by výrazně posílila odolnost pevnostních staveb, nebude v případě války stálé opevnění schopno odolat nepřátelské dělostřelbě a tím se stane v podstatě zbytečným. Tato krize stálého opevnění se v odborné literatuře označuje jako krize výbušných granátů.

Řešením se ukázalo použití nového a odolnějšího stavebního materiálu. Nahrazením zděných konstrukcí konstrukcemi z prostého betonu (*bétone spécial*), došlo ke značnému nárůstu odolnosti pevností. V následujících letech, ale opět došlo ke zvyšování ničivé síly těžkého dělostřelectva, takže se nejdůležitější části fortů vyztužovaly železobetonem (*bétone armé*). Na verdunských fortech se s modernizačními pracemi začalo roku 1887 a nepřetržitě pokračovaly až do začátku první světové války.¹⁵ Modernizace nespočívala pouze v zodolnění stávajících konstrukcí betonem, ale byly také provedeny značné stavební úpravy, které podstatně změnilly podobu fortů. Kaponiéry, které byly na vnitřní straně příkopu příliš zranitelné nepřátelskou palbou se nahradily novými kaponiérami, které byly zabudovány do kontraeskarповé zdi a s jádrem tvrze byly spojeny podzemními chodbami. Eskarповé zdi se u modernizovaných fortů většinou odstraňovaly, protože se nepředpokládalo, že odolají soustředěné dělostřelbě. Jejich odstraněním se zvedal směrem k centru fortu prudký svah. Aby si příkop zachoval roli těžko překročitelné překážky, došlo k mnohem většímu využívání protipěchotních překážek, a to jak v příkopu fortu, tak v jeho předpolí.

K ochraně dělostřelecké výzbroje byly navrženy pancéřové otočné a výsuvné věže několika modelů. V 90. letech probíhala menší modernizace na fortu Souville - na kasárna fortu byl napojen nový podzemní úkryt a došlo k vybudování detašované baterie pro

¹³ Kupka, Vladimír, *Pevnosti svazek 1. Fortové pevnosti a jejich místo v dějinách opevnění*, Dvůr Králové nad Labem 1995, s. 16–17.

¹⁴ KAUFMANN, J. E., KAUFMANN, H. W., *Verdun 1916. The Renaissance of the Fortress*, Barnsley 2016, s. 51.

¹⁵ DONNELL, s. 14.

prototypovou otočnou a výsuvnou věž Boussière, vzhledem k vysoké ceně a složitosti celé konstrukce nebyla věž vhodná k sériové výrobě.¹⁶ Jednalo se o první pancéřovou věž instalovanou u Verdunu. Přestože byly starší otočné věže systému Mougin, v průběhu 70. let nainstalovány do francouzských pevností v počtu 25 kusů, nebyla do verdunských fortů nainstalována žádná. U Verdunu byly početně rozšířenější až modernější věže zkonstruované kapitánem Alfredem Galopinem. Konkrétně se jednalo o modely T155R vyzbrojené jedním dělem ráže 155 mm. U Verdunu bylo osazeno pět těchto věží na čtyřech fortech. Dále existovaly věže T75, které byly vyzbrojeny dvěma rychlopalnými děly ráže 75 mm a do Verdunských fortů a tvrzí bylo nainstalováno 14 exemplářů. Kulometné věže GF4 měla plnit roli blízké ochrany před útokem nepřátelské pěchoty a byly nainstalovány v počtu 29 kusů.¹⁷

Od roku 1900 se na fortech začalo s výstavbou dělostřeleckých kasemat pro boční palbu, nazvaných podle svého konstruktéra kasemata de Bourges. Na jejich výstavbu byl už používán výhradně železobeton.¹⁸ Výzbroj tvořily dvě děla ráže 75 mm, která svojí palbou měla podporovat sousední forty a polní jednotky v mezilehlých prostorech.

Instalaci pancéřových věží došlo k podstatnému navýšení odolnosti dělostřelecké výzbroje. Na druhou stranu byly pancéřové věže finančně nákladnější, než umístění polních děl v otevřených palebných postaveních, proto byla dělostřelecká výzbroj fortů výrazně oslabena. Například před modernizací byl fort Douaumont vyzbrojen dvaceti děly ráže 120, 155 a 95 mm, po modernizaci byl vyzbrojen jednou věží T155R pro jedno 155 mm dělo, věží T75 pro dvě 75 mm děla a dvěma děly ráže 75 mm v kasematě de Bourges.¹⁹ Fort Vaux byl před modernizací vyzbrojen osmi děly ráže 120 a 95 mm, po modernizaci byl vyzbrojen věží pro dvě 75 mm děla a dvěma kasematami pro dvě 75 mm děla.²⁰

Pozorování okolí fortu a řízení pevnostního dělostřelectva zabezpečovali pancéřové kopule tzv. zvony. Zvony byl obvykle opatřen třemi průzory a silné pancéřování mělo pozorovateli poskytnout ochranu i v případě, že fort byl pod přímým útokem. Každý modernizovaný fort byl vybaven několika kusy pozorovacích zvonů.

¹⁶ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 242.

¹⁷ MASSING, Marcus, *Verdunský pevnostní prstenec. 2. část*. In: Novodobé fortifikace, 2001, 6, s. 33–34.

¹⁸ MASSING, Marcus, *Verdunský pevnostní prstenec. 1. část*. In: Novodobé fortifikace, 2000, 5, s. 36.

¹⁹ VAUBOURG, Cédric, VAUBOURG, Julie, *Le fort de Douaumont*. Dostupné z: http://fortiffere.fr/verdun/index_fichiers/Page11436.htm, [cit. 23. 11. 2019].

²⁰ VAUBOURG, Cédric, VAUBOURG, Julie, *Le fort de Vaux*. Dostupné z: http://fortiffere.fr/verdun/index_fichiers/Page11439.htm, [cit. 23. 11. 2019].

K posílení obrany mezilehlých prostorů mezi forty, se od roku 1899 do intervalů stavěly pěchotní tvrže (*ouvrages*). Zpočátku se jednalo o jeden či více jednoduchých zděných úkrytů pro pěchotu se střeleckým parapetem. Při pozdějších modernizacích se výrazně změnila jejich podoba. Do tvrzí byly nainstalovány věže T75 pro dvě 75 mm děla, kulometné věže a kasematy de Bourges pro boční palbu. Osádka tvrže byla ubytována v kasárenském objektu. Veškeré stavební práce na takto modernizovaných tvrzích byly provedeny ze železobetonu. Tvrže obklopoval mělký příkop a hustá síť protipěchotních překážek. Zvláště důležité pozice zaujímaly tvrže Froideterre a Charny, protože se nacházely na protějších návrších přímo nad údolím řeky Mázy a křížovou palbou postřelovaly přístup k městu od severu.

Mezi lety 1874–1914 bylo u Verdunu postaveno celkem 20 fortů, 23 tvrzí, 114 permanentních dělostřeleckých baterií a značné množství pěchotních úkrytů. V bastionové citadele ze 17. století, byla vybudována síť podzemních chodeb, která měla poskytovat úkryt až pro 2 000 mužů a předpokládalo se, že zde pravděpodobně bude ubytováno značné množství civilistů. Odhadovaná cena všech pevnostních staveb se pohybovala mezi 820–900 miliony franků.²¹

²¹ BUCKINGHAM, William F., *Verdun 1916. The Deadliest Battle of the First World War*, Stroud 2017, s. 36–37.

3. První dva roky války

Poté, co byl 28. června 1914 v Sarajevu zavražděn dědic Rakousko-Uherského trůnu František Ferdinand d'Este spolu se svou manželkou srbským atentátníkem Gavrilo Principem. Vzniklou mezinárodní krizi se diplomatům evropských mocností nepodařilo utišit. Vypukla válka, která do té doby svým rozsahem, zarputilostí ani krutostí neměla obdoby. Na jejím konci byla naprosto přepsána mapa Evropy. Staré říše se povětšinou rozpady a na jejich místě vznikly nové státy.

Ultimátu, které bylo předloženo Srbsku po atentátu ze strany Rakousko-Uherska, nemohlo být plně vyhověno, protože ve své podstatě znamenalo ztrátu autonomie. To Rakousko-Uhersku posloužilo jako záminka pro vyhlášení války Srbsku 28. července. Rusko, které bylo spojencem Srbska, reagovalo mobilizací. V tento okamžik byla válka už patrně nevyhnutelná, do pohybu byly uvedeny série aliančních smluv, které ve svém důsledku proti sobě stavěly dva mocenské bloky. Trojdohodu - Rusko, Francie a Velká Británie proti Trojspolku - Německo, Rakousko-Uhersko a Itálie. Itálie se do války zapojila až v roce 1915 na straně Dohody.

Německo vyhlásilo 1. srpna válku Rusku a o dva dny později i Francii. Mezitím německé jednotky obsadily Lucembursko, což bylo součástí plánu západního tažení. Německá strategie spočívala na provedení takzvaného *Schliffenova plánu*, označeném podle jeho tvůrce náčelníka pruského generálního štábu Alfreda von Schlifffena.²² *Schliffenův plán* byl odpovědí na složitou situaci, ve které se nacházelo Německé císařství, svírané mezi bojovně naladěnou Francií toužící po odplatě za porážku v Prusko-francouzské válce a Ruskem, které bylo hlavním rivalem Rakousko-Uherska v jejich zájmových oblastech na Balkáně. Německé válečné plány tedy musely počítat se současnou válkou na dvou frontách, proti Francii na západě a Rusku na východě. Vycházel z přesvědčení, že příští válka bude rychlá, rozhodnutá několika vítěznými bitvami a rychlými manévry armád. Předpokládal, že německá armáda bude schopná

²² Náčelníkem pruského generálního štábu byl mezi lety 1891–1906. Pruský generální štáb zastával vůdčí postavení mezi generálními štáby ostatních členských států Německého císařství, v případě války se měly sloučit do společného velkého generálního štábu. Pruský generální štáb zodpovídal za přípravu válečných plánů a strategie německé armády, ale neměl kontrolu nad podobou mírové armády ani nad jejím financováním, nad čímž dohlížela ministerstva války jednotlivých členských států císařství. Blíže ke struktuře velení německé armády: FOLEY, Robert T., *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916*, Cambridge 2005, s. 6.

Francii vyřadit z války dříve, než se kvůli pomalé mobilizaci bude schopno do války plně zapojit Rusko. Proto měla být většina německé armády soustředěna na západě. Německá armáda si měla vynutit průchod neutrální Belgií, Lucemburskem a Nizozemím a ze severu vpadnout do Francie a postupovat přímo na Paříž. Předpokládalo se, že obchvatným manévrem přes neutrální země dojde k odříznutí jádra francouzské armády v Alsasku a Lotrinsku, jejichž dobytí bude pravděpodobným cílem ofenzivy francouzské armády. Německá armáda by také obešla hlavní francouzskou obrannou linii Verdun-Toul-Epinal-Belfort a nemusela by ztrácet čas dobýváním tamních pevností, takže *Schlieffenův plán* optimisticky počítal s tím, že německé jednotky dosáhnou Paříže šestým týdnem od začátku války.²³

Nástupce Alfreda von Schlifffena na postu náčelníka pruského generálního štábu Helmut von Moltke mladší²⁴, provedl pouze dílčí úpravy plánu. Nejvýznamnější změnou byla skutečnost, podle níž německá armáda neměla narušit neutralitu Nizozemí, a také mělo dojít k oslabení pravého křídla německé armády určené k postupu přes Belgii, takto uvolněnými jednotkami měla být posílena obrana Alsaska a Lotrinska. Dle Moltkeho nebylo nutné narušit neutralitu Nizozemí, obával se, že by nizozemská armáda mohla stát v zádech německých armád postupujících Belgií, navíc neutrální Nizozemí mohlo Německu posloužit k dovozu klíčových surovin. To ovšem znamenalo, že německá armáda nebude moci využít nizozemskou železniční síť. Rychlé zabezpečení Belgických železnic se stalo rozhodujícím faktorem, protože na nich mělo být závislé zásobování německých armád.²⁵ Východní frontu proti Rusku měli mezitím držet pouze slabé krycí jednotky. Ty měli postup Rusů pouze brzdit, dokud nebude poražena Francie, po její porážce by se německé jednotky přesunuly na východ a donutily Rusko k míru.

Německé ultimátum zasláné belgické vládě, které by německým armádám zajistilo volný průchod přes Belgii, bylo odmítnuto, tudíž bylo zřejmé, že si cestu Belgií bude muset císařská armáda zajistit silou. Proto v ranních hodinách 4. srpna 1914 překročily německé jednotky hranice Belgie a postupovaly na západ k městu Lutych, které bylo jedním z klíčových míst obrany Belgie.²⁶ Rychlé zabezpečení Lutychu bylo klíčové pro úspěch německého tažení, protože městem procházeli důležité železniční komunikace z

²³ WILLMOTT, Hedley Paul, První světová válka, Praha 2004, s. 31.

²⁴ Náčelníkem pruského generálního štábu mezi lety 1906–1914.

²⁵ FOLEY, s. 78.

²⁶ Porušení neutrality Belgie přinutilo Velkou Británii vyhlásit válku Německu, protože Velká Británie byla garantem belgické neutrality.

Německa.

Luty ch zaují mal strategickou pozici na řece Máze a nacházel se pouze 40 km od německých hranic, proto ještě před válkou schválila belgická vláda program na výstavbu prstence fortových pevností. Pod dohledem generála Henriho-Alexise Brialmonta²⁷ došlo u Luty chu k výstavbě dvanácti moderních fortů, při jejich stavbě byl použit výlučně prostý beton, použití tohoto stavebního materiálu mělo zaručit odolnost fortům před zásahy dělostřeleckých granátů do ráže 210 mm, což se v době výstavby zdálo dostatečné.²⁸ Nejčastěji měly půdorys ve tvaru trojúhelníku, popřípadě nepravidelného čtyřúhelníku. Jádro fortu tvořil tzv. centrální masiv, kasárenský blok spojený se stanovišti pancéřových věží ukrývajících hlavní dělostřeleckou výzbroj fortu. Centrální masiv obklopoval příkop bráněný kontraeskarповými kaponiérami. Přes určitou podobnost s francouzskými forty *système Séré de Rivières*, se belgické forty v mnohém lišily. Belgické forty byly z finančních důvodů mnohem menší, ale byly vyzbrojeny mnohem silnější dělostřeleckou výzbrojí umístěnou ve větším počtu pancéřových věží, než u fortů francouzských.

Úkolem dobýt Luty ch byl pověřen generál Otto von Emmich. Podle plánu se jeho jednotky neměly zdržovat dobýváním fortů, ale měly proniknout intervaly mezi forty a překvapivým útokem obsadit samotné město. Izolovaným fortům by poté nezbylo nic jiného, než se vzdát.²⁹ Tento plán spoléhal na to, že obránci budou zaskočeni nepřipraveni. Belgická vláda již 31. července vyhlásila všeobecnou mobilizaci v reakci na vzrůstající napětí mezi velmocemi. Současně s tím, vydal vojenský velitel Luty chu generál Gérard Mathieu Leman rozkaz připravit pevnost k boji, což znamenalo, že belgická 3. pěší divize začala s přípravou polních postavení v intervalech mezi jednotlivými forty.³⁰

Když v noci z 5. na 6. srpna začal německý útok, narazil na dobře připravenou obranu, takže i přes nezkušenost belgických jednotek, útočníci postupovali jen velmi pomalu. Forty se palbou pevnostního dělostřelectva snažily podporovat jednotky v intervalech, ale jejich palba nebyla dostatečně koordinována, takže útočníkům nezpůsobovaly vážnější

²⁷ V 60. letech 19. století Brialmont řídil výstavbu jím navržené předsunuté pevnostní linie před Antverpami. Na jednom antverpském fortu navrhl první použití pancéřové otočné věže v pevnostním objektu. Poté vypracoval návrh na výstavbu zcela nových fortů kolem měst Luty ch a Namur a mezi lety 1887–1891 dohlížel nad jejich výstavbou. Na jejich stavbu byl přelomově ve velkém měřítku využit beton a velké množství pancéřových věží. Brialmontem navržená koncepce opevnění ovlivnila pevnostní stavitelství ve většině evropských států. KUPKA, *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*, s. 59–63.

²⁸ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 47.

²⁹ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 127.

³⁰ ZUBER, Terence, *Ten Days in August. The Siege of Liege 1914*, Stroud 2014, s. 56.

ztráty. Aby odvedl pozornost fortů od útočících jednotek, nařídil generál Emmich menším pěchotním oddílům zaútočit přímo na forty. Tyto útoky nedosáhly větších úspěchů, německé jednotky, které nebyly vybaveny speciálním vybavením na zdolání fortových příkopů, byly udržovány v uctivé vzdálenosti palbou pevnostní pěchoty z valů na centrálním masivu a otočných a výsuvných věží. Útoky však přispívali k šíření zmatku mezi nedostatečně vycvičenými belgickými vojáky.

Rozhodujícího úspěchu dosáhla 14. brigáda, které se podařilo prolomit belgické obranné linie mezi forty Fléron a Evegnée.³¹ Jednotka využila průlomu k rychlému postupu směrem na Lutych, brzděna byla pouze sporadickým odporem belgických jednotek.

Generál Leman ztratil kontrolu nad nepřehlednou situací, ve které se jeho jednotky nacházely po celonočních boji. Sám se dokonce dostal pod palbu německých myslivců³², kteří pronikli belgickými liniemi mezi forty Pontisse a Liers a bez odporu pokračovali až na okraj Lutychu, kde náhodou narazili na generála Lemana a jeho štáb. Generál vyvázl bez zranění, ale viditelně otřesen se rozhodl přesunout své velitelství do fortu Loncin. Většina záloh belgické 3. pěší divize už byla nasazena do boje během nočních bojů, takže osamocenou 14. brigádu neměl kdo zastavit. Samotné město Lutych kapitulovalo 7. srpna, v té době zbytky 3. pěší divize ustupovaly na rozkaz generála Lemana směrem na západ, aby se spojily s jádrem belgické armády.³³

Forty byly ústupem polních jednotek izolovány a obklíčeny. Generál Emmich se rozhodl zlomit odpor obránců ostřelováním těžkým dělostřelectvem, protože bylo zřejmé, že přímým útokem pěchoty se forty nepodaří dobýt. První kapituloval 8. srpna po celodenním intenzivním dělostřeleckém bombardování 210 mm mořdříři fort Barchon, ze 400 mužů posádky fortu bylo v důsledku ostřelování 20 mužů zraněno a 12 zabito, ale většina dělostřelecké výzbroje zůstala v použitelném stavu, odpor posádky zlomilo nahromadění otravných plynů uvnitř fortu, vzniklých výbuchy dělostřeleckých granátů.³⁴

³¹ Velitel 14. brigády byl na začátku útoku zabit, velení převzal generál Erich Ludendorff, který se u 14. brigády nacházel jako pozorovatel generálního štábu. Následně se proslavil na východní frontě drtivým vítězstvím nad Rusy v bitvě u Tannenbergu.

³² Myslivecké prapory byli jednotky lehké pěchoty, jejich vznik se v pruské armádě datuje do doby napoleonských válek. Na počátku první světové války stále plnili roli ostrostřelců výborně vycvičených k přesné střelbě i na dlouhé vzdálenosti, avšak těžké ztráty, které myslivecké prapory utrpěly v prvních měsících války, byly nahrazeny rychle vycvičenými nováčky. Jednotky tak ztratili status elitních jednotek. Ke konci války byli myslivci k nerozlišení od ostatních pěších oddílů, přesto si většina jednotek ponechala své původní označení.

³³ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 132–136.

³⁴ ZUBER, s. 205–206.

V následujících dnech pokračovalo silné ostřelování zbývajících lutyšských fortů. Moždíře ráže 210 mm byly nejtěžší zbraně, které měli Němci prozatím k dispozici, takže dopady jejich granátů působily více na morálku posádek fortů, než aby jim způsobovaly rozsáhlé škody. Pád zbývajících fortů urychlilo nasazení speciálních 420 mm obléhacích moždířů M-Gerät známějších pod označením „*Thustá Berta*“. Jejich enormní hmotnost, komplikovala transport, takže se první baterii těchto moždířů podařilo k Lutychu dopravit až 12. srpna. Poté, co moždíře zaujaly palebná postavení, začaly ostřelovat fort Pontisse. Posádka fortu kapitulovala následující den, centrální masiv byl na několika místech proražen dopady těžkých granátů a také byly zničeny všechny dělostřelecké věže. K vyřazení fortu stačilo pouhých 43 granátů ráže 420 mm.³⁵

Enormní ničivá síla takřka tunových granátů vystřelovaných z moždířů M-Gerät se naplno projevila 15. srpna. Během ostřelování fortu Loncin jeden z granátů prorazil betonový strop centrálního masivu a explodoval ve skladišti střelného prachu, následný výbuch zničil velkou část fortu, z kterého zbyly jen nesourodé kusy betonu. Tlaková vlna prošla podzemními chodbami a vyhodila desítky tun vážící pancéřové věže z jejich šachet. Osádka fortu čítala 525 mužů, 350 z nich zemřelo během exploze, zbytek utrpěl různě vážná zranění, jen 15 mužů vyvázlo zcela bez zranění.³⁶ Mezi přeživšími byl i generál Leman, který byl spolu se zbytkem posádky zajat.

Dne 16. srpna kapituloval jako poslední fort Flémalle, poté, co byl krátce ostřelován 210 mm moždíři, vzhledem k demoralizaci osádky pokládal velitel fortu za zbytečné pokračovat v odporu. Dvanáct dní, které Němci strávili dobýváním Lutychu, patrně nevedlo k žádnému zpoždění *Schlieffenova plánu*, protože německá 1. a 2. armáda vyčkávala s postupem do nitra Belgie až do 18. srpna, než budou jejich jednotky doplněny záložníky.³⁷

Rychlý pád Lutyšských pevností zapříčinil rychlý úpadek morálky nezkušených příslušníků jejich posádek v kombinaci s technickými nedostatky fortů. Jako velmi problematická se ukázala schopnost fortů odolávat ostřelování těžkými obléhacími zbraněmi. Ukázalo se, že i palba 210 mm moždířů byla proti fortům účinná, přestože forty měly zásahům dělostřelectva této ráže odolat. Patrně to zapříčinily chyby během práce s betonem, jelikož betonáž neprobíhala nepřetržitě, což značně oslabovalo pevnost

³⁵ FRANCEV, KUPKA, s. 293.

³⁶ Tamtéž, s. 293.

³⁷ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 149.

betonu.³⁸

Vrchní velitel francouzské armády maršál Joseph Joffre musel zareagovat na ohrožení, které představovaly německé armády pochodující Belgií, proto byl donucen rozdělit své síly. Francouzská 1. a 2. armáda měla podniknout ofenzivu do Alsaska, zatímco 3., 4. a 5. armáda měla vyrazit vstříc německým armádám v Belgii.³⁹ Britský expediční sbor měl poté, co se přepraví do Francie zaujmout pozice na levém křídle francouzských vojsk.⁴⁰

1. a 2. armáda vyrazila 14. srpna do útoku, jejich postup byl zpočátku brzděn jen sporadickým odporem německých jednotek. Francouzi tedy snadno dosáhli Saaburgu a Mylhůz, ale 20. srpna zahájily jednotky německé 6. a 7. armády rozhodný protiúder. Zbytky francouzských jednotek kvapně ustupovaly na západ, zachytily se až před pevnostní linií u Nancy, kde byly schopny zastavit německou ofenzivu.

Ústupem 1. a 2. armády došlo k izolování fortu Manonviller. Tento fort stál samostatně daleko před hlavní pevnostní linií, když se tedy stáhly francouzské jednotky, čelil fort osamoceně německému útoku.⁴¹ Velitel 6. německé armády korunní princ Ruprecht Bavorský nehodlal plýtvat silami a dobýt fort přímým útokem pěchoty, a proto bylo na dobytí fortu vyčleněno silné obléhačí dělostřelectvo 24 moždířů ráže 210 mm, dva 305 mm a dva 420 mm moždíře.⁴²

Dne 24. srpna se obléhačí baterie rozmístily do palebných postavení a začaly s ostřelováním fortu. Posádka se snažila odpovídat všemi zbraněmi, ale vzhledem ke špatným pozorovacím možnostem páčila takřka naslepo. Posádka fortu se vzdala po třech dnech, poté, co byla z provozu vyřazena většina pancéřových věží, které nebylo možné pod palbou opravit. Škody na betonových konstrukcích byly ale minimální, tomu odpovídaly i překvapivě nízké ztráty, 4 muži zemřeli, 30 jich bylo zraněno. Neefektivní ventilace zapříčinila hromadění jedovatých plynů vzniklých při explozi dělostřeleckých granátů v podzemních prostorách fortu, jimiž se přiotrávilo 150 členů posádky. Rychlá

³⁸ SOLARD, s. 11.

³⁹ DOUGHTY, Robert Allan, *Pyrrhic Victory. French Strategy and Operations in the Great War*, Cambridge 2008, s. 59.

⁴⁰ Velením Britského expedičního sboru byl pověřen sir John French.

⁴¹ Fort Manonviller patřil mezi největší, nejmodernější a nejsilnější vyzbrojené francouzské forte, velikosti fortu odpovídala i nadprůměrně silná posádka v počtu 820 mužů. Klíčové části fortu byly posíleny silnou vrstvou betonu a veškerá dělostřelecká výzbroj byla umístěna v pancéřových věžích. Konkrétně se jednalo dvě otočné věže Mougin pro dvě děla ráže 155 mm, dvě otočné a výsuvné věže Galopin taktéž pro dvě 155 mm děla. Blízkou obranu fortu zabezpečovaly dvě otočné a výsuvné věže T57 pro dva 57 mm kanony a jedna kulometná věž. KAUFMANN, KAUFMANN, s. 107.

⁴² DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 213.

kapitulace posádky zaskočila francouzské nejvyšší velení, které předpokládalo, že se fort bude schopný bránit po delší dobu. Odhodlání posádky k odporu zlomila silná dělostřelba, jejíž intenzita neměla do té doby obdoby. Odhaduje se, že na povrch fortu dopadlo přibližně 17 000 dělostřeleckých granátů všech ráží.⁴³

V Belgii nebyly dohodové armády schopné zastavit rychlý německý postup. Jednotky Britského expedičního sboru byly 23. srpna poraženy u Monsu. Téhož dne byli Francouzi poraženi u Neufchateau. Francouzská 5. armáda musela rezignovat na obranu belgické pevnosti Namur, protože hrozilo, že Francouzi budou obklíčeni postupujícími německými armádami.⁴⁴ Dohodové armády byly donuceny k ústupu na celé délce frontové linie. Klíčovým faktorem porážky dohodových armád byla nedostatečná koordinace mezi veliteli jednotlivých armád Francie, Belgie a Velké Británie. Německé armády sice dosáhly řady velkých vítězství, ale dohodové armády se jim nepodařilo zcela zničit.

Počátkem září se německé jednotky přiblížily k Paříži, ale v rozporu se *Schliffenovým plánem*, prošlo německé pravé křídlo kolem Paříže z východu, místo, aby německé jednotky obchvátily Paříž ze západu. Německé jednotky byly už značně vyčerpané dlouhým pochodem. Situaci německých armád nadále komplikovalo naprosto nedostatečné zásobování daleko na nepřátelském území.⁴⁵ Maršál Joffre odhadl, že nastal vhodný čas podniknout protiúder. Zastavil ústup svých jednotek a na 5. září vydal rozkaz přejít po celé délce frontové linie do útoku. Během několikadenní bitvy na Marňe dohodová vojska obrátila na ústup německé armády.

Drtivé vítězství dohody před Paříží znamenalo nejen krach *Schliffenova plánu*, ale také se zhroutily naděje Německa na rychlé vítězství na západě. Helmut von Moltke byl odvolán a na postu náčelníka generálního štábu byl nahrazen generálem Erichem von Falkenhaynem.⁴⁶

Německé armády byly zatlačeny až za řeku Aisnu, kde se spěšně zakopaly, a ani opakované útoky dohodových jednotek nevedly k prolomení německých obraných linií. Generál Falkenhayn si uvědomoval zranitelnost postavení, ve kterém se nacházely obě zneprátelené armády. Na pravém křídle německé linie stály jednotky 1. armády v oblasti Soissons, západně od jejího postavení se nenacházely žádné větší německé jednotky,

⁴³ Z toho bylo 11 000 granátů ráže 77 mm, které neměly šanci fort výrazně poškodit, ale výbuchy tolika granátů musely mít na morálku posádky fortů devastující účinek.

⁴⁴ WILLMOTT, s. 42–43.

⁴⁵ LIDDELL HART, Basil, *Historie první světové války*, Brno 2001, s. 68–69.

⁴⁶ FOLEY, s. 84.

takže postavení německé 1. armády bylo velmi zranitelné útokem do jejího boku. Generál Falkenhayn, si ale uvědomil, že se jejich nepřátelé na druhé straně fronty nacházejí v podobně zranitelné pozici a rozhodl se toho využít. Na 18. září naplánoval ofenzivu v oblasti města Noyon, kde, jak doufal, se německým jednotkám podaří obejít křídlo dohodových armád. Maršál Joffre byl ale v přípravách rychlejší, takže už 17. září zahájil útok takřka na stejném místě a s podobným záměrem. Obě zneprátené armády na sebe v podstatě narazily a ani jedné se nepodařilo dosáhnout rozhodného úspěchu.⁴⁷

Období od druhé poloviny září do konce října 1914 se obvykle nazývá jako *závod* nebo *běh k moři*. Ve skutečnosti se obě zneprátené strany nesnažily co nejrychleji dosáhnout pobřeží kanálu La Manche, ale jednalo se o sérii obchvatných manévřů a každé střetnutí přivádělo zneprátené armády blíže k pobřeží.⁴⁸ Koncem září probíhaly boje v Pikardii, začátkem října v Artois a koncem října ve Flandrech. V téže době bylo jádro belgické armády donuceno vyklidit Antverpy a stáhnout se směrem k dohodovým armádám, nové pozice Belgičané zaujali před městem Neuport. Tato oblast zůstala jako jediná část Belgie až do konce války neokupovaná Němci. Na nových pozicích se vojáci okamžitě zakopávali, aby unikli vražedné dělostřelbě. Do konce října se tak vytvořila souvislá linie zákopů táhnoucí se od belgického pobřeží Atlantiku až ke hranici s neutrálním Švýcarskem.

Německá ofenziva z konce října u Yprů byla v roce 1914 posledním pokusem zvrátit nepříznivý vývoj událostí ve svůj prospěch. První bitva u Yprů se stala předzvěstí zákopových bojů po další čtyři roky. Pěchota útočící proti nepřátelským zákopům byla vystavena nemilosrdné dělostřelecké a kulometné palbě. Územní zisky se pohybovaly v rozmezí několika set metrů, které byly vykoupeny ztrátou mnoha životů. Začátkem listopadu se německá ofenziva začala vyčerpávat, proto byli na frontě nasazeni i nedostatečně vycvičení dobrovolníci často pocházejících z řad vysokoškolských studentů. Mladíci sice překypovali nadšením, nicméně na prolomení britských linií nadšení nestačilo a jednotky nezkušených mladíků pochodujících v sevřených řadách zemí nikoho, byly doslova zmasakrovány. První bitva u Yprů byla vyčerpávající pro obě bojující strany. Odhaduje se, že celkové ztráty Němců, Britů a Francouzů se mohly vyšplhat až k 250 000 mužů.⁴⁹

⁴⁷ Tamtéž, s. 99–102.

⁴⁸ DOUGHTY, s. 98–99.

⁴⁹ Ztráty obvykle udávají celkový počet mrtvých, raněných a nezvěstných. WILLMOTT, s. 63.

Po neúspěchu u Yprů se německá armáda musela soustředit na východní frontu, kde se situace vyvíjela pro vojska centrálních mocností velice nepříznivě. Německé jednotky sice byly schopné Rusům uštvědit těžké ztráty, ale vojska Rakousko-Uherska se ocitla na pokraji naprosté porážky pod náporom mnohem početnějších ruských armád.

Válka na východní frontě začala pro německou armádu příznivě. Již koncem srpna 1914 zvítězila německá 8. armáda pod velením generála Paula von Hindenburga ve Východním Prusku nad obrovskou početní převahou ruské 1. a 2. armády. Řevnivost mezi oběma ruskými veliteli generály Paulem von Rennenkämpfem a Alexandrem Samsonovem, měla za následek nedostatečnou koordinaci obou armád, čehož Němci dokázali využít ke koncentraci svých sil proti 2. armádě, kterou u Tannenbergu obklíčili a v podstatě celou zničili.⁵⁰ Ruská 1. armáda osamocená a otřesená nečekaným úspěchem německé 8. armády byla donucena k ústupu pod tlakem německých jednotek. Porážkou obou ruských armád byla neutralizována přímá hrozba pro německá území. Přestože utrpěly ruské armády těžké ztráty, díky téměř nevyčerpatelnému lidskému potenciálu ruského impéria si ale mohli takové ztráty dovolit.

Mezi tím se Rakousko-Uherským vojskům stále nedařilo zničit početně slabou a špatně vybavenou, ale odhodlanou srbskou armádu, Srbové navíc uštvědřili rakousko-uherským jednotkám několik ponižujících porážek. Pokračující odpor Srbska tak stále vázal značné síly Rakousko-Uherska, které by nutně potřebovaly nasadit proti Rusku.

Na frontě proti Rusku v Haliči se Rakousko-Uhersku dařilo ještě hůře, jejich armády nebyly schopné zastavit úspěšně se rozvíjející Ruskou ofenzivu. Do podzimu 1914 byly armády Rakousko-Uherska donuceny ustoupit o více než 100 km. Ruskou ofenzivu se podařilo zastavit až v horských průsmycích Karpat.⁵¹

Ruskou ofenzivu se sice Rakousko-Uherským armádám podařilo zastavit, přesto přetrvávalo nebezpečí, že v případě dalšího útoku provedeného čerstvými silami by mohly být Rakousko-Uherské linie prolomeny. V takovém případě by se Rusům otevřela volná cesta do Uherska. Ohrožení samotného centra monarchie přimělo polního maršála Conrada von Hötzendorfa požádat Německo o rychlou pomoc a nasazení většího počtu jejich jednotek na východní frontě.⁵² Německá 9. armáda proto 11. listopadu zahájila útok směrem na Lodž, německé jednotky dosáhly ze začátku války značných úspěchů, ale

⁵⁰ GILBERT, Martin, *První světová válka*, Praha 2005, s. 87–89.

⁵¹ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 11.

⁵² FALKENHAYN, Erich von, *General Headquarters 1914–1916 and its Critical Decisions*, Londýn 1919, s. 39.

Rusové do ohrožených úseků přesunuli početné posily a německý útok byl odražen.

Nasazení německých jednotek v oblasti Lodže tedy nevedlo k rozhodujícímu vítězství na východě, ale poskytlo Rakousko-Uhersku potřebný čas ke konsolidaci obraných linií. Další velké ofenzivní operace na východní frontě omezil příchod zimy a napadlý sníh.

Přes zimu intenzita bojů na evropských bojištích poklesla. Štáby obou zneprátelených stran tak měly čas pečlivě zvážit situaci, v které se jejich armády ocitly. Dosavadní průběh války všechny zaskočil, obecné očekávání, že válka bude krátká a skončí do Vánoc, se nenaplnilo, ani jedna strana prozatím nepocítovala nutnost zahájit mírová jednání. Válka tedy pokračovala s očekáváním, že následující rok dojde k definitivnímu rozhodnutí konfliktu.

Ztráty, které armády prozatím utrpěly, byly hroživé. Odhaduje se, že ztráty Německa a Francie se blížily jednomu milionu mužů, ztráty Rakousko-Uherska byly pravděpodobně ještě větší. Rusové utrpěli největší ztráty přibližující se dvěma milionům mužů.⁵³ Ztráty Britského expedičního sboru byly relativně malé, mezi 80–90 000 mužů. Ve skutečnosti se jednalo o alarmující ztráty, když Britský expediční sbor dorazil v srpnu do Francie, v jeho řadách stálo přibližně 150 000 mužů.⁵⁴

Generál Falkenhayn pochyboval, že by bylo možné porazit Rusko agresivními útočnými operacemi. Obával se, aby německou armádu nestihl stejný osud jako Napoleona během jeho tažení do Ruska takřka o sto let dříve. Hrozilo, že německá armáda bude vtažena hluboko na území Ruska. Armády odkázané na zaostalou komunikační síť budou zbytečně vyčerpané dlouhými přesuny, aniž by se tak dosáhlo rozhodujícího vítězství. Generál Falkenhayn měl totiž pochybnosti, že je takto možné dostatečně vyčerpat lidský potenciál Ruska natolik, aby to cara donutilo uzavřít mír. I tak by německá vojska stále musela porazit Francii a Velkou Británii. Proto chtěl generál Falkenhayn mnohem raději soustředil volné zálohy na západní frontu. Generálu Hindenburgovi, který byl pověřen velením všech německých sil na východní frontě, se však podařilo přesvědčit císaře Viléma II. o nutnosti pokračovat v operacích proti Rusku.⁵⁵

Dohodové velitele taktéž trápila otázka kam soustředit hlavní úsilí svých armád. Maršál Joffre prosazoval hlavní těžiště operací ve Francii, protože jen rozhodným

⁵³ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 11.

⁵⁴ BUCKINGHAM, s. 76.

⁵⁵ FALKENHAYN, s. 53–56.

vítězstvím na západě je možné válku vyhrát. Britové si tím tak jistí nebyli. Mnohem raději by se vypořádali s nejnovějším nepřítelem Dohody, s Osmanskou říší.⁵⁶

Představitelé Osmanské říše dlouho váhali, jestli se do války zapojit, a pokud ano, tak na jaké straně. Nakonec 29. října 1914 Osmanská říše vyhlásila válku mocnostem Dohody.⁵⁷ Tomuto rozhodnutí napomohly velké investice Německa do rozvoje tamní železniční sítě a přítomnost německé vojenské mise dohlížející na modernizaci turecké armády. Vláda Velké Británie i chyba Velké Británie, jelikož na začátku války zabavila bez kompenzace dvě bitevní lodě stavěné pro Osmanskou říši v loděnicích v Británii.

Vstup Osmanské říše do války ohrožoval britské zájmy ve středomoří a na středním východě. Rusku se navíc otevřela další fronta na Kavkaze, kam museli přesunout značné zálohy. Rusové proto žádali své spojence o podniknutí akce proti Osmanské říši, která by odvedla jejich pozornost od kavkazského bojiště.

Britové se tudíž rozhodli zaútočit na samotné srdce Osmanské říše - Istanbul. Klíčovým předpokladem pro úspěch operace bylo ovládnutí Dardanelského průlivu, snaha vynutit si volnou cestu Dardanelami pouhou palebnou silou bitevních lodí královského námořnictva ztroskotala na minách položených v ústí průlivu. Padlo tedy rozhodnutí, že na poloostrově Gallipoli dojde k vylodění britských jednotek z části tvořených Australany a Novozélandčany, a taktéž malého francouzského sboru. Dne 25. dubna 1915 došlo k vylodění prvních jednotek, ty brzy narazily na odhodlaný odpor Turků a jejich postup se zastavil.⁵⁸ Prolomit turecké linie nepomohla ani vydatná palebná podpora válečných lodí a britští velitelé zjistili, že se ocitli v dalším bezvýhodném patu zákopové války. Přesto, se nevzdali naděje na úspěch jejich snažení, takže boje na Gallipoli pokračovaly po zbytek roku 1915, kdy se Britové konečně smířili s neúspěchem celé operace a začátkem ledna 1916 začali s evakuací svých sil.

Začátkem roku 1915 nového nepřítele získali i Centrální mocnosti, 24. května se vyhlášením války Rakousko-Uhersku zapojila do války do té doby neutrální Itálie.⁵⁹ Itálie a Rakousko-Uhersko byly dlouholetými nepřáteli, a ani jejich společná účast v Trojspolku nepomohla zmírnit napětí mezi oběma státy. Itálii vedla do války především touha získat území obývaná významnou italskou menšinou, která byla součástí Rakousko-Uherska,

⁵⁶ DOUGHTY, s. 203–207.

⁵⁷ WILLMOTT, s. 74.

⁵⁸ Tamtéž, s. 76–81.

⁵⁹ LIDDELL HART, s. 143.

předně se jednalo o Tridentsko a přístav Terst.

Rakousko-Uhersko bylo na takovou alternativu připraveno, takže počáteční úspěchy italské armády nebyly velké. Vzhledem k neprostupnému horskému terénu, jímž procházela podstatná část hranice Itálie a Rakousko-Uherska se italská armáda soustředila na prolomení Rakousko-Uherských obranných linií především v údolí řeky Isonzo⁶⁰ směrem na Terst. První bitva na Isonzu začala z rozkazu vrchního velitele italské armády generála Luigiho Cadorny 23. června 1915. Do 7. července, kdy byla ofenziva ukončena, se však italským vojskům nepodařilo prolomit zákopové linie Rakousko-Uherské armády.⁶¹ Neúspěch ofenzivy, ale generála Cadornu neodradil od plánování dalších operací v prostoru řeky Isonzo. Do konce roku 1915 tak podnikli Italové další tři marné pokusy o prolomení Rakousko-Uherských linií. Boje na Isonzu nepřinesly ani jedné straně rozhodující vítězství.

Vstup Itálie do války byl největší ranou pro válečné operace Rakousko-Uherska, které tak muselo válčit na další frontě. Nejpodstatnější přispění italské armády k válečným snahám Dohody bylo vázání značného počtu jednotek Rakousko-Uherska, které by jinak mohly být nasazeny proti Rusku nebo Srbsku.

Nejdůležitější události roku 1915, se ale odehrály na východní frontě a na Balkáně. Začátkem května 1915 začala společná ofenziva německých a rakousko-uherských jednotek v prostoru Gorlice a Tarnova. Rusové byli útokem naprosto zaskočení, protože veškeré přípravy probíhaly v naprostém utajení.⁶² Na frontu bylo v naprosté tichosti přepraveno silné dělostřelectvo. Jakmile spustilo 1. května přípravnou palbu, prakticky rozbilo ruské pozice. Následujícího dne zahájila vojska Centrálních mocností útok. Ruské linie byly prolomeny a Rusové byli donuceni ustupovat, a ani přísun čerstvých záloh neumožnil Rusům zastavit postup vojsk Centrálních mocností. Do boje byly postupně nasazovány další německé jednotky, a to nejen v Haliči, ale i v ostatních částech východní fronty, nejprve v Polsku, později i ve Východním Prusku. Boje se tak rozhořely po celé délce východní fronty. Rusové spěšně ustupovali a jejich jednotky nebyly schopné zastavit úspěšně se rozvíjející ofenzivu Centrálních mocností.

Ofenziva byla zastavena až 25. září 1915 na rozkaz generála Falkenhayna. Ofenziva skončila pro Centrální mocnosti velkým úspěchem. Za necelé čtyři měsíce jejich armády

⁶⁰ Dnes řeka Soča ve Slovinsku, Isonzo je italské pojmenování.

⁶¹ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 22.

⁶² FOLEY, s. 136–139.

postoupily po celé délce východní fronty o stovky kilometrů na území Ruska. Fronta se stabilizovala na linii mezi městy Riga na pobřeží Baltského moře a Tarnopol blízko hranice Rakousko-Uherska a Rumunska. Rusové byli donuceni vyklidit rakousko-uherskou Halič a také ruské Polsko a Litvu.⁶³ Díky obrovským ztrátám jak lidským i materiálním, která utrpěla ruská vojska, byla odvrácena bezprostřední hrozba porážky Rakousko-Uherska. Přesto se Centrálním mocnostem nepodařilo vyřadit Rusko z války.

Dalším důležitým dopadem úspěšné ofenzivy na východě bylo, že se Bulharsko rozhodlo zapojit do války na straně Centrálních mocností s cílem získat nová území na úkor svých sousedů na Balkáně. Poté, co byly koncem září 1915 ukončeny operace proti Rusku, se německá 11. armáda pod velením generála Augusta von Mackensena rychle přesunula na srbskou frontu a s podporou rakousko-uherských vojsk přešla 7. října do útoku. O pět dní později zaútočila proti Srbsku i bulharská armáda. Koordinovanému útoku Německa, Rakousko-Uherska a Bulharska na dvou frontách nebyla schopná vyčerpaná a početně slabší srbská armáda čelit a koncem listopadu byla donucena k ústupu do Albánie. Z Albánie byly zbytky srbské armády a vlády evakuovány na ostrov Korfu.⁶⁴

Ofenzivy Centrálních mocností na východní a balkánské frontě odčerpaly všechny volné německé jednotky ze západní fronty, takže na rozsáhlejší ofenzivu ve Francii nemohli mít Němci ani pomyslení. Jediný významný útok ve Francii v roce 1915 podnikli Němci koncem dubna u Yprů. Během druhé bitvy u Yprů Němci poprvé na západní frontě nasadili otravné plyny, jednalo se o plyn na bázi chlóru.⁶⁵ Francouzské jednotky byly naprosto zaskočené nasazením nové zbraně a bez náležité ochrany proti účinkům bojových plynů zmateně opustili své pozice. Němci sami patrně nepočítali s tak velkým úspěchem plynového útoku, takže neměli k dispozici dostatečné zálohy k úspěšnému rozvoji dosaženého průlomu. Boje u Yprů přesto pokračovaly až do začátku května, kdy již byly obě strany příliš vyčerpané, než aby mohli v bitvě pokračovat.

Po zbytek roku 1915 přenechali Němci na západní frontě iniciativu vojskům Dohody. Maršál Joffre využil nečinnosti Němců a Francouzi podnikli s pomocí Britského expedičního sboru řadu velkých ofenziv. Začátkem roku v Champagni poté proběhly dvě ofenzivy v Artois. První proběhla v průběhu léta a druhá během podzimu. V září se boje

⁶³ LIDDELL HART, s. 158–159.

⁶⁴ GILBERT, s. 281–287.

⁶⁵ BULL, Stephen, *Počáteční fáze války*. In: SHEFFIELD, Gary (ed.), *Válka na západní frontě. V zákopech 1. světové války*, Brno 2009, s. 177.

vrátily do Champagne a pokračovaly až do listopadu. Tvrdé boje se také odehrávaly ve Flandrech a i v ostatních částech fronty. Žádná z dohodových ofenziv nedosáhla rozhodujícího průlomu nepřátelských linií.⁶⁶ Útočící dohodové jednotky většinou utrpěli těžké ztráty ještě před dosažením nepřátelských zákopů, a i když se dohodovým vojákům podařilo obsadit část první linie nepřátelských zákopů, nebylo jich dostatek na odrazení protiútoků čerstvých záloh, který většinou vedl ke znovudobytí ztracených pozic. Z toho vyplývá, že územní zisky byly z takových operací minimální a krví za ně zaplatili tisíce vojáků na obou stranách.

Obě zneprátelené strany se na západní frontě ocitly v patové situaci, z které se generality obou stran snažily najít východisko. V německé armádě to vedlo k vytvoření speciálních úderných oddílů (*Stosstruppen*).⁶⁷ Francouzská armáda a Britský expediční sbor hledali řešení v palebné síle dělostřelectva, takže na podporu každé další ofenzivy Dohody byly vyčleněny stále početnější jednotky dělostřelectva. Zatímco boje francouzských jednotek v Artois na přelomu let 1914/1915 podporovalo 632 děl, první ofenzivu v Champagni ze začátku roku 1915 podporovalo 742 děl. Do květnových bojů v Artois se zapojilo už 1 160 děl.⁶⁸ Dělostřelecká příprava před útokem mohla trvat i několik dní, během nichž byly vypáleny tisíce dělostřeleckých granátů, ale ani toto enormní množství spotřebované munice nebylo dostatečné k prolomení německých linií.

Průmyslová kapacita Francie nebyla dostatečná, aby továrny dokázaly rychle vyrobit tolik nových děl, kolik jich požadovalo francouzské vrchní velení, a ani pokrýt spotřebu dělostřeleckých granátů. Proto maršál Joffre přistoupil 5. srpna 1915 k vydání rozkazu k odzbrojení a vyklizení všech stálých pevnostních postavení. Z dnešního pohledu se může zdát vydání tohoto rozkazu chybné, protože oslabilo obranu Verdunu těsně před německým útokem následujícího roku. Maršál Joffre měl však k podniknutí tohoto kroku celkem logické důvody. Dosavadní boje o pevnosti v průběhu války ho vedly k přesvědčení, že koncepce stálého opevnění zastarala. Forty nebyly schopné odolat ostřelování těžkým dělostřelectvem, které navíc vedlo k rychlému úpadku morálky posádky ohroženého fortu, takže se zdálo, že polní postavení pěších jednotek se hodí k

⁶⁶ WILLMOTT, s. 102, 109.

⁶⁷ Úderné oddíly se skládaly z nejlepších vojáků německé armády a při jejich příslušníků se kladl důraz na fyzickou zdatnost a schopnost samostatného rozhodování. Úkolem úderníků bylo postupovat v čele útoku a otevřít cestu nepřátelskými pozicemi pěším oddílům. Napomoci jim mělo speciální ženijní vybavení, plamenomety a velké množství ručních granátů. DRURY, Ian, *Německý úderník*. In: SHEFFIELD, Gary (ed.), *Válka na západní frontě. V zákopech 1. světové války*, Brno 2009, s. 9.

⁶⁸ DOUGHTY, s. 128, 131.

obraně terénu mnohem více, než stálé opevnění.⁶⁹ Stálé opevnění navíc odčerpávalo zbytečné zdroje materiální i lidské, které polní armádě scházely.

Dalším důvodem mohlo být, že Verdun a další opevněné sektory byly poměrně klidnými částmi fronty. V okolí Verdunu se poprvé bojovalo v září 1914, v průběhu bitvy na Marně, kdy měla německá 5. armáda korunního prince Viléma útokem upoutat zde stojící francouzské jednotky, aby nemohly být přesunuty k Marně. Postup německých jednotek západně od Verdunu byl, ale brzy zastaven v Argonském lese, kde terén poskytoval značnou výhodu obráncům.⁷⁰ Současně se německé jednotky snažily prorazit pevnostní linii Verdun-Toul, zde stojící fortey neprošly před první světovou válkou výraznější modernizací. Ostřelování těžkým dělostřelectvem mělo na zděné konstrukce fortů ničivé účinky, přesto se německým oddílům podařilo dobít jediný fort. Průlomem pevnostní linie vznikl takzvaný výběžek u Saint-Mihiel, ale v rozšíření průlomu Němcům zabránilo přisunutí čerstvých francouzských jednotek.⁷¹ V průběhu roku 1915 se sice francouzské jednotky opakovaně snažily vytlačit Němce z Argonského lesa a Saint-Mihielského výběžku, ale nepodařilo se jim prolomit obrané linie.

Odzbrojením pevností se skutečně uvolnily značné zdroje, jen ze samotného Verdunu se podařilo získat dostatek dělostřelecké výzbroje na sestavení 54 nových dělostřeleckých baterií. Francouzská armáda tímto způsobem navíc získala 128 000 kusů dělostřeleckých granátů a další potřebné zásoby a vybavení.⁷² Odzbrojeny navíc nebyly jen Verdunské pevnosti, ale i pevnost Toul, Epinal a Belfort. Jediná výzbroj, která zůstala ve fortech, bylo dělostřelectvo nainstalované v pancéřových věžích, protože by musely být speciálně upraveny, aby je bylo možné nainstalovat na polní lafety.

⁶⁹ SOLARD, s. 13–14.

⁷⁰ BUCKINGHAM, s. 78.

⁷¹ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 85.

⁷² HOLSTEIN, Christina, *Fort Douaumont*, Barnsley 2010, s. 35.

4. Bitva u Verdunu

4.1. Plány zneprátených stran na rok 1916

Začátkem prosince 1915 se na zámku Chantilly konala konference vojenských představitelů Dohody. Cílem konference bylo koncipovat strategii Dohody na následující rok. Podle plánu představeného maršálem Joffrem, mohly dohodové armády dosáhnout konečné porážky Centrálních mocností pouze vítězstvím na hlavních válčistiích, tím byla myšlena fronta ve Francii, Rusku a Itálii.⁷³

Zkušenosti z bojů v průběhu roku 1915 ukázaly, že Němci jsou schopni rychle nasadit zálohy v úseku fronty ohrožené útokem. Rychlé přesuny jednotek umožňovala rozvinutá železniční síť, což byl jeden z faktorů, který museli vzít dohodoví velitelé v úvahu během plánování dalších operací. Řešení, které navrhl maršál Joffre, bylo ve své podstatě jednoduché, od dohodových armád ale vyžadovalo nebývalou úroveň spolupráce, protože doposud Dohoda vedla válku na několika frontách nekoordinovaně.⁷⁴ To se mělo v dalším roce změnit. Armády Dohody měly přejít do útoku současně, tím by se Němcům zabránilo soustředit zálohy do jediné části fronty. Maršál Joffre doufal, že dojde k průlomu nepřátelských linií alespoň na jednom z hlavních bojišť. Pokud by se ani to nepodařilo, tak předpokládal, že natolik vyčerpají lidské rezervy Centrálních mocností, že nebudou schopné válku vyhrát.

Ruská armáda nebyla ve stavu, aby v dohledné době podnikla rozsáhlou ofenzivu. Ztráty lidské a materiální, které utrpěla v průběhu roku 1915, byly příliš velké a nahradit je, vyžadovalo čas.⁷⁵ Proto bylo dohodnuto, že koordinovaná ofenziva Dohody nezačne dříve než v létě. Současně, pokud by došlo nejprve k útoku Centrálních mocností na jedné frontě, ostatní členové Dohody měli podniknout ofenzivu, jak nejrychleji to bude možné. Jednak by se odlehčilo napadenému spojenci, a také se tak mohlo podařit splnit alespoň část plánu maršála Joffra - upoutat a zničit rezervy německé armády.

Maršál Joffre se navíc snažil přesvědčit nového velitele Britského expedičního sboru sira Douglase Haiga, aby se Britové více angažovali v pozemních bojích na západní frontě, protože Francie doposud nesla hlavní tíhu bojů. Bylo zřejmé, že Britové samostatně větší ofenzivu nepodniknou, takže přispění Francie muselo být větší než

⁷³ DOUGHTY, s. 251.

⁷⁴ JOFFRE, Joseph, *The Memories Of Marshal Joffre. Volume Two*, Londýn 1932, s. 410.

⁷⁵ Ruské armádě scházelo například 1 milion pušek, měla kritický nedostatek dělostřelectva a malé zásoby munice. Tamtéž, s. 411.

symbolické. Nakonec byla jako místo společné ofenzivy zvolena oblast řeky Sommy v severovýchodní Francii, kde linie držená francouzskými jednotkami přecházela v pozici Britského expedičního sboru.⁷⁶ Obě armády mohly během ofenzivy snadno spolupracovat.

Mezitím i generál Falkenhayn pracoval na strategii Německa na rok 1916. Situace, ve které se nacházely Centrální mocnosti, nebyla jednoduchá, ale nezdála se bezvýchodná. Dohoda přeci jen utrpěla v průběhu roku 1915 řadu tvrdých porážek. Rovněž německá armáda utrpěla těžké ztráty a pomalu se začínala projevovat námořní blokáda Dohody na ekonomice Centrálních mocností a také na zásobování polních armád veškerým potřebným vybavením. Přesto hospodářská situace Německa nebyla kritická a důsledky blokády se měly naplno projevit až v následujících letech.

Navzdory tomu generál Falkenhayn dospěl k závěru, že válka musí být rozhodnuta do konce roku 1916, aby Německo mělo šanci válku vyhrát. Pokračovat v ofenzivě proti Rusku slibovalo jen malou naději na rozhodující obrat a stejně tak fronta v Itálii, proto se německá armáda musela pokusit dosáhnout vítězství na západě.⁷⁷

Generál Falkenhayn pokládal Velkou Británii z dlouhodobého hlediska za nejnebezpečnějšího nepřítele Německa, zároveň ale bylo vyřazení Británie z války velmi obtížným úkolem. Námořní invaze na Britské ostrovy nepřicházela v úvahu. Německá flotila se nemohla měřit se silami britského královského námořnictva, současně zničení Britského expedičního sboru ve Francii by patrně nepřinutilo vládu Velké Británie uzavřít mír. Taktéž by to bylo velmi obtížné uskutečnit, protože terén ve Flandrech, kde se nacházelo jádro Britského expedičního sboru, nebyl vhodný k podniknutí velké ofenzivy a zapotřebí by byly značné síly. Jevilo se jednodušší zasáhnout Velkou Británii nepřímo, a to vyřazením jejího nejdůležitějšího spojence – Francie.⁷⁸

Cílem generála Falkenhayna na rok 1916 bylo zničit francouzskou armádu, nebo ji alespoň oslabit do té míry, aby Francie nebyla schopna pokračovat ve válce. Jak toho

⁷⁶ DOUGHTY, s. 257–260.

⁷⁷ FALKENHAYN, s. 211–212.

⁷⁸ FOLEY, s. 187.

hodlal dosáhnout, nastínil v dokumentu nazvaném *Vánoční memorandum*.⁷⁹

Generál Falkenhayn v tomto dokumentu zdůraznil pochyby o úspěchu operace, jejímž cílem měl být rozsáhlý průlom francouzských linií.⁸⁰ Jako alternativa se mu jevila možnost napadnout místo pro Francii natolik důležité, že budou muset podniknout vše, aby ho ubránili. Rozhodoval se mezi francouzskými pevnostmi Belfort a Verdun, nakonec zvolil jako příhodnější cíl Verdun. Napadením Verdunu hodlal vyprovokovat Francouze k podniknutí neuvážených protiútoků značnými silami, které by byly zničeny palebnou silnou německého dělostřelectva. Generál Falkenhayn předpokládal, že touto strategií bude německá armáda schopná způsobit Francouzům takové ztráty, že „*francouzská vojska vykrvácí k smrti*.“⁸¹

Velitel německé 5. armády pověřený útokem na Verdun, korunní princ Vilém a náčelník jeho štábu generál Schmitd von Knobelsdorf po válce tvrdili, že netušili, že pravým cílem operace nebylo dobýt Verdun, ale v dlouhé a krvavé bitvě vyčerpat francouzskou armádu.⁸² To vedlo historiky, společně s nedostatkem oficiálních informací, k vytvoření teorie, že cílem generála Falkenhayna bylo město dobýt rychlým úderem. *Vánoční memorandum* sepsal z důvodu, aby zamaskoval selhání své strategie tvrzením, že velkou opotřebovací bitvu plánoval od začátku. Je ale pravděpodobné, že korunní princ Vilém ani generál Knobelsdorf nebyli plně srozuměni se záměry generála Falkenhayna.

Jen stěží si generál Falkenhayn mohl myslet, že k porážce Francie, a potažmo celé Dohody, bude stačit vyčerpat francouzskou armádu v jediné bitvě. Útok na Verdun měl pravděpodobně tvořit první část širší strategie.⁸³ Britové by byli pravděpodobně donuceni podniknout špatně připravenou ofenzivu, aby odpoutali pozornost Němců od Verdunu a tak ulevili svému těžce zkušnému spojenci. Generál Falkenhayn mohl z předchozích zkušeností očekávat, že Britský expediční sbor útokem ničeho nedosáhne a utrpí těžké ztráty. Poté co by byly vyčerpány síly Britského expedičního sboru i francouzské armády,

⁷⁹ Dokument měl údajně předložit německému císaři Vilémovi II. na štědrý den roku 1915. O pravosti tohoto dokumentu obecně panují pochyby. Poprvé byl zveřejněn ve vzpomínkách sepsaných generálem Falkenhaynem a dodnes se nepodařilo objevit originální verzi. Je tedy možné, že *Vánoční memorandum* vypracoval až po válce. Pravděpodobné ale je, že informace obsažené v dokumentu jsou alespoň z části pravdivé. Značná část archivních materiálů týkající se německé armády v první světové válce byla zničena během druhé světové války, je tedy velmi obtížné stanovit konkrétní postup, kterým hodlal generál Falkenhayn dosáhnout svého konečného cíle pro rok 1916. Tamtéž, s. 206.

⁸⁰ FALKENHAYN, s. 213.

⁸¹ Tamtéž, s. 217.

⁸² HORNE, Alistair, *Price of Glory. Verdun 1916*, Londýn 1994, s. 39–40.

WILHELM, Crown Prince of the German Empire and Prussia, *My War Experiences*, Londýn 1922, s. 166–167.

⁸³ FOLEY, s. 206–207.

měli by německé jednotky šanci prorazit dohodové linie ve Francii na jiném příhodném místě.⁸⁴

Maršál Joffre i generál Falkenhayn hledali řešení patu zákopové války ve vyčerpání lidských zdrojů protivníka. Hodlali toho ale dosáhnout jinými prostředky. Maršál Joffre navrhoval členům Dohody současně podniknout koordinované útoky na frontě ve Francii, Itálii a Rusku a tím zabránit německé armádě v koncentraci záloh proti jedinému nepříteli. Generál Falkenhayn ale plánoval zničit francouzskou armádu v opotřebovací bitvě, a tak nastolit na západní frontě podmínky příznivé pro konečné vítězství Německa.

⁸⁴ JANKOWSKI, s. 36, 39.

4.2. Začátek německé ofenzivy u Verdunu

Záměrům generála Falkenhayna vyhovoval Verdun dokonale. Pro Francii byl natolik důležitý, že jeho ztráta by otrásla morálkou celého národa a Francouzi by mohli být donuceni na jeho obranu nasadit značné síly. Verdun byl v důsledku bojů ze září 1914 v Argonském lese a u Saint-Mihiel takřka ze tří stran obklíčen, což by poskytovalo Němcům výhodu v případě, že by se chystali pevnost dobýt překvapivým útokem. Generál Falkenhayn se rozhodl omezit oblast operace na část verdunského výběžku, ležícího na pravém břehu řeky Mázy, protože do útoku nebylo třeba nasadit tolik jednotek. Náčelník štábu německé 5. armády generál Knobelsdorf se snažil přesvědčit generála Falkenhayna, aby německé jednotky u Verdunu zaútočily na obou březích současně. Nicméně generál Falkenhayn se přesvědčit nenechal.⁸⁵

Dalším faktorem poskytujícím výhodu Němcům bylo nedostatečné zásobování francouzských jednotek ve výběžku, protože zásobování Verdunu umožňovala pouze jediná silnice a úzkorozchodná železnice vedoucí z města Bar-le-Duc. Ostatní pozemní komunikace spojující Verdun s okolním světem se nacházely v dostřelu německých děl, proto po nich nebyla doprava možná. Němci podobné problémy neměli, protože za frontou vybudovali síť železničních tratí.

Německá 5. armáda měla zahájit ofenzivu 12. února 1916. Kvůli hustému sněžení, které znemožňovalo průzkumným letounům vzlétnout, bylo nutné útok odložit, dokud se počasí nezlepší. Jednotky určené k vedení útoku už ale stály připraveny v zákopech první linie. Musely čekat dalších devět dní v narychlo zbudovaných krytech, které neměli sloužit k dlouhému ubytování velkého množství mužů. Postrádaly vytápění a zatékalo do nich.⁸⁶

Moment překvapení hrál velkou roli v německých plánech, veškeré přípravy musely proběhnout v naprostém utajení. Koncentraci velkého množství mužů a všeho potřebného materiálu bylo obtížné utajit. Přípravy neunikly pozornosti francouzské zpravodajské služby, ale maršál Joffre nebral varování příliš vážně.⁸⁷ Francouzské jednotky útok naprosto zaskočil.

Za první oběti bitvy u Verdunu lze označit posádky dvou německých vzducholodí. V noci z 20. na 21. února byly vyslány zeppelin LZ 77 a LZ 95 bombardovat s cílem

⁸⁵ FOLEY, s. 193–195

⁸⁶ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 127.

⁸⁷ DOUGHTY, s. 262–263.

významné komunikační uzly v týlu Verdunu, a tím narušit zásobování pevnosti. Oba zeppelinly byly sestřeleny francouzským protiletadlovým dělostřelectvem ještě před dosažením cílů.⁸⁸

Německé dělostřelectvo zahájilo palebnou přípravu ve čtyři hodiny ráno 21. února. První rány vypálilo dalekonosné dělo ráže 380 mm přezdívané *Langer Max* umístěné u obce Duzy.⁸⁹ Cílem těžkých granátů byly mosty přes Mázu stojící v centru města vzdáleném 35 km. Ve skutečnosti zničily místní katedrálu a další budovy ve městě. Zanedlouho se do palebné přípravy zapojilo zbývajících 1 200 děl určených k podpoře ofenzivy.⁹⁰ Jejich prvořadým cílem byla palebná stanoviště francouzského dělostřelectva a opěrné body v první obranné linii.

V 16 hodin dělostřelba ustala a vojáci německého III., VII. a XVIII. sboru se chystali vyrazit do útoku.⁹¹ Vzhledem k palebné síle dělostřelectva nepředpokládali, že narazí na vážný odpor jednotek 51. a 72. divize podléhající francouzskému XXX. sboru pod velením generála Paula Chrétiena. Ten byl zodpovědný za obranu verdunského výběžku na pravém břehu Mázy. V čele německého útoku postupovaly speciální úderné oddíly vybavené plamenomety, ženijním vybavením a velkým množstvím ručních granátů. Na několika místech se jim sice podařilo narušit nepřátelské linie, ale Francouzi kladli houževnatý odpor. Nejtěžší boje probíhaly v lesíku Bois de Caures, který drželi muži 56. a 59. praporu *chasseurs à pied*⁹² pod velením plukovníka Emila Drianta.⁹³ Jejich pozice připomínaly spíše soustavu opěrných bodů s úkryty před dělostřeleckým ostřelováním, než souvislou zákopovou linii.

Před útokem německé pěchoty se lesík Bois de Caures stal terčem 40 baterií polního dělostřelectva a 50 minometů. Do lesíku o výměře 1300 x 800 m podle některých odhadů

⁸⁸ HAKVOORT, Emmerich, *Válka gigantů*, Praha 2011, s. 109–110.

⁸⁹ Jednalo se o dělo navržené jako hlavní výzbroj německých bitevních lodí třídy Bayern, jejichž výzbroj mělo tvořit osm děl ráže 380 mm. Postaveny byly jen dvě ze čtyř plánovaných lodí této třídy, ale dělostřelecká výzbroj pro ně už byla vyrobena. Nakonec našla přebytečná děla uplatnění na západní frontě. FRANCEV, KUPKA, s. 287–288.

⁹⁰ BUCKINGHAM, s. 110.

⁹¹ MARTIN, William, *Verdun 1916*, Oxford 2001, s. 27.

⁹² *Chasseurs à pied* byli elitní útvary lehké pěchoty ve francouzské armádě. Tyto jednotky by se dali připodobnit k německým polním myslivcům.

⁹³ Před první světovou válkou se Emile Driant věnoval politice. V roce 1914 se v téměř 60 letech dobrovolně vrátil do armády v hodnosti plukovníka. Poté, co byly v srpnu 1915 z rozkazu maršála Joffra odzbrojeny verdunské forty, využil svých politických kontaktů, aby upozornil na zranitelnost francouzských pozic před Verdunem. Tamtéž, s. 24–25. Verdun byl poměrně klidným sektorem a dlouhé období nečinnosti ukolébalo ostražitost francouzských jednotek. Zákopy nebyly dostatečně hluboké a špatně udržované, také chybělo dostatečné množství ostnatého drátu. Zpráva plukovníka Drianta našla odezvu u francouzské vlády, ale maršál Joffre považoval znepokojení politiků za neoprávněné. DOUGHTY, s. 264.

dopadlo až 80 000 dělostřeleckých granátů.⁹⁴ Desátník Maurice Brassard, jeden z mála přeživších příslušníků 56. praporu, popisoval následky německého ostřelování takto: „Z každých pěti vojáků jsou dva zaživa pohřbeni ve svých krytech, dva jsou zranění a pátý čeká.“⁹⁵ Než se muži plukovníka Drianta stačili vzpamatovat z přestálého ostřelování, německé úderné oddíly byly schopné obsadit několik opěrných bodů v první linii. V dalším postupu jim bránila palba několika kulometů, které nebyly zničeny německou dělostřelbou. Rozhořel se urputný boj o každý opěrný bod. Bojovalo se vším, co bylo po ruce.

Přestože měli Němci početní převahu, dařilo se mužům plukovníka Drianta odrazet další útoky nepřátelských jednotek. Večer dokonce podnikli několik protiútoků a znovu dobyli řadu opěrných bodů. Přesto se situace pro plukovníka Drianta nevyvíjela příznivě. V průběhu dne se opakovaně snažil zajistit svým mužům dělostřeleckou podporu, ale marně. Telefonní kabely byly patrně přerušeny německou dělostřelbou, přesto se rozhodl pokračovat v odporu. V noci obcházel plukovník Driant jednotlivé opěrné body a snažil se povzbudit morálku svých mužů. Ale dalšího boje jich bylo schopných příliš málo.⁹⁶

Následujícího dne už muži plukovníka Drianta nebyli schopni odolat tlaku početně silnějších německých jednotek. Koordinovaná obrana se zhroutila a v odporu pokračovaly pouze izolované opěrné body, které Němci jeden po druhém dobili. V noci 22. února tak plukovníku Driantovi nezbylo nic jiného, než se zbývajících muži ustoupit. Z původních 1 200 příslušníků 56. a 59. praporu ustoupilo po dvou dnech urputných bojů necelých 500 mužů, z nichž byla většina raněna.⁹⁷ Boje o lesík Bois de Caures se staly osudné i plukovníku Driantovi. Padl během ústupu.

Zatímco muži plukovníka Drianta bránili lesík Bois de Caures, probíhaly tvrdé boje o vesnici Haumont vzdálenou přibližně 2 km na jih od pozic plukovníka Drianta. Tam se k večeru 21. února německým jednotkám podařilo vyčistit lesík Bois d'Haumont. S útokem na samotnou vesnici obsazenou 362. plukem vyčkaly až do následujícího dne.⁹⁸

Ráno zasypaly vesnici Haumont dělostřelecké granáty. Palebná příprava trvala hodinu, poté přišel na řadu útok německé pěchoty. Ve vesnici se rozhořely boje muže proti muži o každý dělostřelbou rozbořený dům. Plamenomety pročišťovaly cestu

⁹⁴ MARTIN, s. 33.

⁹⁵ Tamtéž, s. 33.

⁹⁶ Tamtéž, s. 37.

⁹⁷ BUCKINGHAM, s. 125.

⁹⁸ MARTIN, s. 37.

německých jednotkám, takže se jim do odpoledne podařilo vesnici téměř obklíčit. Za této situace vydal velitel 362. pluku podplukovník Bonviolle zbytku svých mužů rozkaz k vyklizení vesnice. Pluk utrpěl katastrofální ztráty – takřka 1 800 mužů. Ustoupit se podařilo pouze pěti důstojníkům a 60 mužům.⁹⁹

Dobitím lesíku Bois de Caures a vesnice Haumont se podařilo německým jednotkám druhého dne ofenzivy prorazit první francouzskou linii. Na frontě dlouhé 12 km postoupili v průměru o 2 km do hloubky.¹⁰⁰

Němcům v dalším postupu bránily opěrné body ve vesnicích Samogneux, Beaumont, Ornes a na kótě 344. V Samogneux byly francouzské jednotky v noci z 23. na 24. února obklíčeny, ale stále pokračovaly v boji. Odhodlání obránců nakonec zlomilo těžké ostřelování, a to nejen Němci ale i Francouzi, kteří se domnívali, že vesnice už byla dobytá. Do ostřelování Samogneux se zapojila také pancéřová věž pro 155 mm dělo fortu Vacherauville.¹⁰¹ Nedlouho poté se zhroutila i obrana vesnice Beaumont, ale německé jednotky utrpěly při jejím dobývání těžké ztráty. Do konce dne byly francouzské jednotky vytlačeny i z Ornes a kóty 344.¹⁰²

První čtyři dny bojů u Verdunu byly pro zaskočené francouzské jednotky naprostou pohromou. XXX. sbor, snažící se udržet své pozice, ztratil více než 26 000 mužů, tedy přibližně 60 % své síly.¹⁰³ Ztráty Německa byly jen o málo menší.¹⁰⁴ Podstoupené oběti ale nebyly marné, protože zdržely postup útočících jednotek na dobu potřebnou k vyslání posil. První dorazila 37. divize na pomoc vyčerpané 51. a 72. divizi 23. února. Německé dělostřelectvo způsobilo divizi těžké ztráty ještě před dosažením frontové linie. O intenzitě bojového nasazení vypovídá, že během necelých dvou dnů bojů u Verdunu ztratila 37. divize 4 700 z 12 300 mužů, kterými disponovala.¹⁰⁵

⁹⁹ HORNE, s. 85–86.

¹⁰⁰ MARTIN, s. 40.

¹⁰¹ HORNE, s. 98–99.

¹⁰² KAUFMANN, KAUFMANN, s. 153.

¹⁰³ MARTIN, s. 41.

¹⁰⁴ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 159.

¹⁰⁵ HORNE, s. 103.

4.3. Pád fortu Douaumont

Velitel verdunské pevnosti generál Frédéric-Georges Herr se v průběhu prvních dnů bitvy snažil poslat všechny volné jednotky, které měl k dispozici, na pomoc těžce zkoušenému XXX. sboru.¹⁰⁶ Byla to jediná věc, kterou mohl v dané situaci udělat, jelikož nad boji na pravém břehu Mázy ztratil kontrolu. Příčinou bylo především přerušování telefonního spojení mezi velitelstvím a podřízenými jednotkami. Vysílané spojky, které měly výpadky ve spojení nahradit, byly často zabity dříve, než stačily zprávu předat. V podobné situaci se nalézal i velitel XXX. sboru generál Chrétien. Proto největší odpovědnost za řízení bojů měli nižší důstojníci pohybující se blíže k frontové linii, kterým ale chyběl přehled o celkové situaci na bojišti.

V noci 24. února 1916 proběhla v hlavním stanu francouzské armády na zámku Chantilly porada důstojníků generálního štábu. Hlavním předmětem porady byla otázka, zdali by nebylo vhodnější vyklidit pozice na pravém břehu Mázy, popřípadě opustit verdunský výběžek a ustoupit na lépe hájitelné pozice. Francouzský premiér Aristide Briand, který se porady také účastnil, ani maršál Joffre s takovým postupem nesouhlasili.¹⁰⁷

Napadením Verdunu dosáhl generál Falkenhayn svého záměru. Francouzi se rozhodli bránit Verdun všemi prostředky a nasazovali do bitvy čerstvé síly. V průběhu 24. února dorazila na pravý břeh 153. divize podřízená XX. sboru, který měl vystřídat boji vyčerpaný XXX. sbor.¹⁰⁸ Do Verdunu byl vyslán náčelník štábu maršála Joffra, generál Édouard Castelnau, aby zjistil skutečný stav situace, podal o tom zprávu a dohlédl na vyčerpaného generála Herra.¹⁰⁹ Na cestu se také vydala odpočatá 2. armáda pod velením generála Philippa Pétaina.

Odpoledne 25. února generál Castelnau dorazil na velitelství generála Herra, který byl velmi pesimistický, že jeho jednotky dokáží německému útoku dlouho vzdorovat. Generál Castelnau proto navrhl maršálu Joffrovi odvolat z funkce generála Herra a novým velitelem verdunské pevnosti jmenovat generála Pétaina. Maršál Joffre souhlasil.¹¹⁰ Generál Pétain dojel na velitelství pevnosti až pozdě večer. Zde ho zastihly zprávy o dobytí fortu Douaumont Němci. Později situaci okomentoval slovy: „*V Dugny*

¹⁰⁶ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 150.

¹⁰⁷ DOUGHTY, s. 271.

¹⁰⁸ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 151.

¹⁰⁹ DOUGHTY, s. 271.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 272–273.

*jsem se dověděl o závažné události: XX. Sbor se bil odvážně po celý den okolo vesnice Douaumontu, avšak tvrz padla právě před chvílí překvapením do moci nepřítele! Tak jsme ztráceli nejlepší a nejmodernější z našich opevnění.*¹¹¹

Fort Douaumont skutečně byl největší z verdunských fortů a také jeden z nejmodernějších. Fort s půdorysem pětiúhelníku obklopoval hluboký příkop bráněný třemi kontraeskarpovými kaponiérami. Ve středu fortu se nacházel dvoupatrový kasárenský objekt poskytující ubytování a veškeré potřebné zázemí včetně kuchyně s pekárnou, toalety a ošetrovnu pro posádku až 800 mužů. V 90. letech 19. století prodělal Douaumont rozsáhlou modernizaci, původní kamenné konstrukce překryla několik metrů silná vrstva prostého betonu a nejdůležitější části fortu odolnější železobeton. Dělostřelectvo umístěné v otevřených palebných postaveních na valu bylo z fortu odstraněno a na povrchu vznikla nová odolná postavení. K pravé straně kasárenského bloku byl přistavěn objekt pro pancéřovou otočnou a výsuvnou věž T155R vyzbrojenou jedním dělem ráže 155 mm. V jihovýchodním rohu Douaumontu byla vybudována železobetonová kasemata de Bourges pro dvě děla ráže 75 mm a v čele fortu se nacházela otočná a výsuvná věž T75 s dvěma děly ráže 75 mm. Výzbroj Douaumontu doplňovaly dvě kulometné věže určené k obraně bezprostředního okolí fortu. Jedna věž se stála v severovýchodním a druhá v severozápadním rohu fortu. Všechny důležité části fortu byly propojeny podzemními chodbami.

V únoru 1916 Douaumont nepředstavoval významnější překážku, protože byl v průběhu minulého roku odzbrojen. Posádku tvořilo pouze 56 dělostřelců pod velením poddůstojníka Chenota.¹¹² Dělostřelci se starali o obsluhu věže T155R a od 21. února nepřetržitě pálili na podporu francouzských jednotek. Ochranu fortu měly zajistit polní jednotky, ale ostřelování těžkými děly trvajícím od začátku bitvy je přinutilo okolí fortu vyklidit. Mužům německého 24. pěšího pluku tak nikdo nemohl zabránit nepozorovaně se přiblížit k Douaumontu a rychle ho obsadit. Jako první dosáhla fortu jednotka ženistů pod vedením četaře Kunzeho. V blízkosti pravé kaponiéry ženisté objevili místo, kudy bylo možné sestoupit na dno příkopu obklopujícího fort. Četař Kunze měl štěstí, že fort Douaumont nebyl na boj připraven, jinak by ho přivítala kartáčová palba děl umístěných v kaponiére. Protože zde žádný francouzský voják nebyl, mohl četař Kunze skrze

¹¹¹ PÉTAIN, Philippe, *Bitva u Verdunu*, Praha 1929, s. 46.

¹¹² DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 271.

HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 36.

proniknout do podzemí fortu. Sám postupoval temnými chodbami, až dorazil ke věži pro 155 mm dělo, kde zajal překvapenou obsluhu. Poté pokračoval dále do nitra fortu, v kasárenském objektu narazil na dalších 20 neméně překvapených Francouzů, které se mu podařilo v místnosti zamknout. Následně četaře Kunzeho zlákala dobře zásobená jídelna. Tomu se nelze podívat, příslušníci 24. pluku se museli poslední dny stravovat výlučně z toho mála přídělů, co měli vojáci u sebe. Zatímco jedl, zajatci zamčeni v kasárnách byli osvobozeni. Četaře Kunzeho se štěstí drželo, neboť v podzemních prostorách fortu záhy narazil na další německé vojáky.¹¹³

Nedlouho po ženistech četaře Kunzeho dorazily do blízkosti Douaumontu i další německé jednotky. Jeden oddíl vedl poručík Eugen Radtke a druhý byl pod velením kapitána Hanse Joachima Haupta.¹¹⁴ Obě jednotky postupovaly k fortu od severovýchodu téměř souběžně pouze několik desítek metrů od sebe, přesto se o přítomnosti těch druhých dozvěděly, až když obě jednotky sestoupily na dno fortového příkopu.

Německé dělostřelectvo nepřestávalo ostřelovat povrch fortu, a ti i přes snahu kapitána Haupta a jeho mužů upozornit pozorovatele na svoji přítomnost pomocí světlic nebo velkých praporů. Přes kouř vznášející se nad bojištěm, ale nebylo signály vidět. Němci tedy museli vyhledat úkryt v podzemí fortu. Bez odporu se jim podařilo proniknout do kasáren, kde zajali celou posádku.¹¹⁵

Fort Douaumont padl do německých rukou bez jediného výstřelu. Nejenže zpráva o dobytí fortu byla velkou morální vzpruhou pro německé vojáky, navíc Němci získali výbornou pozorovatelnu, protože fort stál na nejvyšším vrcholku verdunského bojiště.

Generál Pétain nehodlal podobný neúspěch do budoucna dovolit, proto se jeden z jeho prvních rozkazů týkal připravenosti verdunských fortů k boji. Forty měly být obsazeny stálou posádkou, znovu vyzbrojeny a opatřeny dostatečným množstvím zásob munice, potravin a vody, aby bez zásobování vydržely minimálně 14 dní.¹¹⁶

Poté, co Němci obsadili fort Douaumont, bylo jejich hlavní starostí rozšířit průlom v pevnostní linii. Proto další německé útoky směřovaly od Douaumontu na západ, kde se podařilo francouzským jednotkám zastavit jejich další postup pouze několik set metrů od okraje fortu, dále pak jihovýchodním směrem na fort Vaux. Tam v cestě Němcům stála tvrz d'Hardaumont skládající se pouze ze dvou úkrytů, střeleckého parapetu pro pěchotu

¹¹³ HORNE, s. 111 – 115.

¹¹⁴ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 45.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 44–50.

¹¹⁶ PÉTAINE, s. 57.

a protipěchotních překážek. Tvrz padla do německých rukou 27. února po několika dnech těžkých bojů. Poté přišla na řadu linie betonových úkrytů, kterou francouzské jednotky tvrdě bránily, ale jeden po druhém byly Němci dobyty.¹¹⁷ Začátkem března stály německé jednotky necelých 150 m před fortem Vaux, ale na překonání této vzdálenosti už neměly síly.¹¹⁸

¹¹⁷ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 275.

¹¹⁸ HOLSTEIN, *Fort Vaux*, s. 43.

4.4. Boje na levém břehu Mázy

První březnový týden se německé jednotky zastavily. Po dvou týdnech nepřetržitých bojů postoupila německá 5. armáda do hloubky šesti kilometrů, ale vojáci byli příliš vyčerpaní, než aby mohli v útoku pokračovat.¹¹⁹ Komplikace německým jednotkám na pravém břehu působila především palba nepřátelského dělostřelectva z protějšího břehu. Francouzské dělostřelecké baterie byly umístěny za hřebenem Marre mimo dostřel německých děl a přesunout polní děla blíže k frontové linii rozbombardovaným terénem bylo náročné. Bez vyřazení děl nemohla ofenziva u Verdunu pokračovat.

Za této situace generál Falkenhayn zvažoval ukončit celou operaci.¹²⁰ Nechal se přesvědčit generálem Knobelsdorfem, aby 5. armádě poskytl další rezervy, pro útok proti francouzským pozicím na levém břehu Mázy. Poté, co by německá pěchota obsadila pozice nepřátelského dělostřelectva, mohlo by dojít k obnovení ofenzivy plnou silou i na pravém břehu.¹²¹

Brzy ráno 6. března zasáhly výbušné a plynové granáty pozice francouzského VII. sboru na levém břehu. O několik hodin později dělostřelba ustala a do útoku vyrazili muži německé 12. divize brzy následované 22. divizí, která rychle překročila po pontonových mostech Mázu z pravého břehu. Cílem útoku 22. divize byli vesnice Forges a Regnéville bráněné 211. pěším plukem. Francouze zaskočila intenzita palebné přípravy a než se stačili vzpamatovat, jejich pozice byly prolomeny a obě vesnice se ocitly v obklíčení. Vesnice Forges byla rychle dobytá, ale v Regnéville vzdorovali Francouzi až do následujícího rána. Další postup znemožňovala intenzivní kulometná palba z vrcholku kóty 265. Cestu pěchotě pročistily narychlo povolane polní houfnice, kterým se podařilo kulometry umlčet a do večera se mužům 22. divize podařilo kótu obsadit.¹²²

Úkol 12. divize byl obtížnější. Před dosažením první francouzské linie s opěrnými body ve vesnicích Malancourt, Haucourt a Béthincourt museli vojáci zdolat říčku Forges. Hlavní cíl ofenzivy představovali kóty 304 a 295, které ležely přibližně 2 km za předními pozicemi francouzských jednotek. Dobytím těchto vrcholků by Němci získali nerušený výhled na pozice francouzských dělostřeleckých baterií na hřebenu Marre. Na zdolání říčky připravili ženisté provizorní lávky, ale němečtí vojáci uvázli v palbě nepřátelského dělostřelectva a nedařilo se jim postupovat vpřed, takže prvního dne se mužům 12. divize

¹¹⁹ MARTIN, s. 44.

¹²⁰ FALKENHAYN, s. 235.

¹²¹ FOLEY, s. 223–224.

¹²² HOLSTEIN, Christina, *Verdun. The Left Bank*, Barnsley 2016, s. 34–35.

nepodařilo získat více než několik stovek metrů nepřátelského území.¹²³

Celý následující den vedla 22. divize tvrdé boje o vesnici Cumièrs a les Corbeaux. Cumièrs se podařilo Francouzům udržet, ale les Corbeaux byl před polednem Němci dobyt.¹²⁴ Generál Georges de Bazelaire velitel francouzských jednotek na levém břehu se se ztrátou této strategicky důležité pozice nehodlal smířit, a proto nařídil 92. pěšímu pluku pod velením podplukovníka Camilla Mackera následujícího rána les znovu dobýt.

V sedm hodin vyrazili muži podplukovníka Mackera do útoku. Po hodině a půl těžkých bojů se jim podařilo les získat zpět pod kontrolu. Boje o les Corbeaux pokračovaly s nesenou intenzitou po další dva dny. Několikrát byli Francouzi z lesa málem vytlačeni, ale vždy se jim podařilo nepřátelské vojáky zahnat zpět. Poté, co padl podplukovník Macker a všichni důstojníci, se zbytky pluku z lesa stáhly.¹²⁵ Ovládnutí lesa Corbeaux otevřelo Němcům cestu na strategicky důležitou kótu 295. Díky následujícím bojům získal vrcholek jméno kóta Mrtvého muže (*Mort-Homme*).

Boje na levém břehu Mázy se vyznačovaly rychlým střídáním útoků s protiútoky, takže jednotlivé pozice změnily majitele i několikrát denně. Přesto se Němcům dařilo pomalu postupovat vpřed. Dne 20. března čtyři německé pluky překvapivým útokem obsadili les Malancourt, ležící západně od stejnojmenné vesnice. Na 3 000 Francouzů bylo zajato a dalších 1 000 zabito nebo zraněno. Němci přišli o 700 mužů.¹²⁶

Do konce března učinily jednotky 5. armády na levém břehu Mázy jen malý pokrok. Na frontě široké 12 km se jim nepodařilo postoupit dále než 3 km.¹²⁷ Zatímco vyčkávaly, než na frontu dorazí nové posily, hlavní roli na obou stranách hrálo dělostřelectvo, které dělalo život v zákopech nesnesitelný. Malancourt se německým jednotkám podařilo dobýt 30. března, vesnice se však nacházela jen několik stovek metrů od pozic, ze kterých německá 12. divize vyrazila na začátku měsíce. O pět dní později byli Francouzi vytlačeni i z vesnice Haucourt¹²⁸ a německé jednotky mohly konečně zaútočit na kótu 304.

Měsíc duben se nesl ve znamení opakovaných německých útoků na kótu 304 a kótu Mrtvého muže následované protiútoky francouzských jednotek. Nasazeno bylo velké množství dělostřelectva, bombardující den za dnem bojiště výbušnými i plynovými granáty. Boje na levém břehu nesly veškeré znaky opotřebovací války. Generál

¹²³ Tamtéž, s. 35.

¹²⁴ Tamtéž, s. 37–39.

¹²⁵ BUCKINGHAM, s. 150

¹²⁶ HOLSTEIN, *Verdun. The Left Bank*, s. 55–57.

¹²⁷ DOUGHTY, s. 276.

¹²⁸ HOLSTEIN, *Verdun. The Left Bank*, s. 68–74.

Falkenhayn zdánlivě dosáhl svého záměru. Francie nasadila na obranu Verdunu značné síly, avšak německou armádu vyčerpávaly boje stejně jako francouzskou. Pouze na levém břehu ztratili Němci od 6. března do konce měsíce 81 600 mužů, ztráty Francie se blížily k 89 000 mužů.¹²⁹ Německá armáda byla schopná způsobit Francouzům těžší ztráty, než sama utrpěla. Rozdíl ale nebyl takový, aby zabezpečil Německu vítězství ve válce. Nepřiblížil se ani poměru ztrát v jaký generál Falkenhayn patrně doufal a později tvrdil, že se ho podařilo v průběhu bitvy dosáhnout. Ve svých poválečných pamětech napsal: „*Za každé dva Němce vyřazené z boje muselo pět Francouzů prolít svoji krev.*“¹³⁰

Obě strany přistoupily k problému nahrazování ztrát odlišně. Němci utrpěné ztráty nahrazovali přidělováním nových vojáků přímo k frontovým jednotkám. Tudíž divize 5. armády zůstávaly na frontě po dlouhou dobu a na odpočinek do týlu byly stahovány jen výjimečně. Generál Pétain se naopak zasadil o rychlé střídání divizí tak, aby byly jednotlivé divize na bojišti nasazeny jen po omezenou dobu a k jejich stažení došlo předtím, než utrpí ničující ztráty. Jejich místo na frontě mezitím zaujaly čerstvé divize.¹³¹ Francouzský systém se z dlouhodobého hlediska ukázal jako efektivnější, protože na frontě byli nasazeni odpočatí muži, které nevyčerpali a nedemoralizovali dlouhé boje.

Přesuny velkého počtu mužů z Verdunu a zpět zatěžovaly už tak přetíženou logistiku pevnosti, jejíž zásobování bylo možné po jediné silnici a úzkorozchodné železnici. Silnice a železnice vedoucí z Bar-le-Duc byly pro zásobování pevnosti a více než 400 000 francouzských vojáků nepostradatelné. Každý den se po silnici přezdívané *Svatá cesta (la Voie Sacrée)* přepravilo na 13 000 vojáků, 1 500 tun munice a 6 400 tun dalšího potřebného materiálu.¹³² Do zásobování Verdunu se zapojilo přibližně 9 000 vozidel, jedno vozidlo údajně projelo po *Svaté cestě* každých 14 vteřin.¹³³ Až 80 % celkového objemu proviantu bylo přepraveno po úzkorozchodné železnici. Na začátku bitvy se tímto způsobem dařilo do pevnosti dopravovat přibližně 1 800 tun zásob denně, ale rychle byly podniknuty kroky k navýšení přepravní kapacity. K Verdunu byly dopraveny nové lokomotivy a vagóny. Vrcholu objemu přepraveného materiálu dosáhli v červnu, kdy se každý den do města dopravilo na 10 000 tun.¹³⁴ Na zpáteční cestě odvážely jinak prázdné vagóny zraněné vojáky. Nezanedbatelnou roli v logistickém systému celé pevnosti

¹²⁹ BUCKINGHAM, s. 156.

¹³⁰ FALKENHAYN, s. 237.

¹³¹ PÉTAİN, s. 68.

¹³² KAUFMANN, KAUFMANN, s. 195.

¹³³ MARTIN, s. 53.

¹³⁴ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 195.

schrála bastionová citadela ze 17. století ležící ve středu města. Rozsáhlý podzemní systém vybudovaný pod citadelou v letech před první světovou válkou o celkové délce 4 km sloužil jako skladovací a ubytovací prostory. Nacházela se zde studna a pekárna, ve které se každý den upeklo 28 000 bochníků chleba.¹³⁵

Přestože se jednotky 5. armády pomalu probíjely francouzskými liniemi vpřed a přestože francouzská armáda utrpěla ohromné ztráty, uvažoval generál Falkenhayn v průběhu dubna o zastavení dalších akcí u Verdunu. Nechal se však přesvědčit důstojníky 5. armády, zejména generálem Knobelsdorfem o nutnosti pokračovat v operaci. Německé jednotky musely buď pokračovat v útoku, nebo se stáhnout, protože současné pozice nebylo možné dlouho hájit a vojáci v nich byli vydáni napospas nepřátelskému dělostřelectvu. Ustoupit nepřicházelo v úvahu. Německo obětovalo na dobytí Verdunu příliš mnoho životů, které by přišly vniveč, což by zlomilo morálku armády.¹³⁶ Roli v konečném rozhodnutí generála Falkenhayna pokračovat v útoku mohla také hrát důvěra císaře Viléma II. ve vítězství německé armády. Potvrzuje to jeho prohlášení z 1. dubna 1916: „*K rozhodnutí války roku 1870 (Prusko-Francouzská válka) došlo v Paříži. Tato válka skončí u Verdunu.*“¹³⁷ Ne všichni ve štábu 5. armády sdíleli optimismus císaře. Generál Max von Gallwitz, který byl zodpovědný za řízení operací na levém břehu Mázy, k situaci svých podřízených jednotek poznamenal: „*Tlačil nás čas, a pokud by pokračovaly jako doposud, než by dosáhly Verdunu, byl by rok 1920.*“¹³⁸

¹³⁵ DUCHOŇOVÁ, Miroslava. *Peklo jménem Verdun*. In: Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie, 1996, 11, s. 280.

¹³⁶ FOLEY, s. 228–230.

¹³⁷ Tamtéž, s. 230.

¹³⁸ HOLSTEIN, *Verdun. The Left Bank*, s. 85.

4.5. *Nestálá situace před fortem Douaumont*

Během dvou měsíců, kdy se hlavní intenzita bojů přesunula na levý břeh Mázy a německé jednotky se marně snažily dobýt kótu 304 a kótu Mrtvého muže, se situace na protějším břehu změnila jen málo. Na levém křídle se Němcům stále nedařilo zdolat posledních několik desítek metrů k okraji fortu Vaux. Ve středu se jejich postup zastavil nedaleko fortu Douaumont, který zůstal od 25. února v německých rukou. Nejtěžší boje probíhaly mezi Douaumontem a statkem Thiaumont vzdáleným od fortu přibližně jeden kilometr na západ. Francouzské pozice zde ležely na nízkém hřebeni, proto byla většina německých útoků zlikvidována koncentrovanou kulometnou palbou, aniž by dosáhly sebemenšího úspěchu. Obranu tohoto postavení zesilovaly tři před válkou postavené úkryty TD1, TD2 a TD3.¹³⁹ Jednalo se o typizované nadzemní železobetonové objekty poskytující úkryt před nepřátelským dělostřelectvem pro polovinu roty (100 mužů), větší varianta byla určena pro celou rotu (200 mužů). Celkem bylo u Verdunu postaveno 34 úkrytů tohoto typu.¹⁴⁰

Počátkem května se pozornost generála Falkenhayna opět zaměřila na situaci na pravém břehu řeky. 5. armádě byly přiděleny dva nové sbory, které měly zdolat francouzské pozice v okolí statku. Korunní princ Vilém, ale nechtěl mrhat životy vojáků dalším útokem, který nepovede k rozhodnutí bitvy a přinejlepším se podaří získat několik set metrů nepřátelského území. Marně se snažil přesvědčit generála Falkenhayna, aby byly další ofenzivní akce u Verdunu zastaveny.¹⁴¹ Celá situace zašla tak daleko, že korunní princ odmítl rozkaz k útoku vydat. Generálu Falkenhaynovi odeslal jen krátkou zprávu: „*Já odmítám vydat rozkaz k útoku! Pokud to hlavní stan přikáže, musím uposlechnout, ale neučiním tak na vlastní odpovědnost!*“¹⁴² Rozkaz vzápětí obdržel a musel začít s přípravou útoku. Mezi oběma muži došlo v průběhu bitvy u Verdunu k postupnému zhoršení vzájemných vztahů, které zanedlouho přerostlo v nepřátelství. Podobně se vyvíjel vztah korunního prince a náčelníka jeho štábu generála Knobelsdorfa, který stejně jako generál Falkenhayn trval na pokračování ofenzivy.

Podobnou krizí velení procházela také francouzská generalita. Maršál Joffre nebyl

¹³⁹ Označení úkrytů je odvozeno od jejich pozice v pevnostní linii. Písmena udávají, mezi kterými dvěma pevnostmi se úkryt nacházel. T je odvozeno od tvrže Thiaumont a D od fortu Douaumont. Číslo udává pořadí úkrytu v linii počítané zleva, TD1 se tedy nacházel nejbližší k tvrzi Thiaumont a TD3 ležel nejbližší fortu Douaumont. Toto pravidlo se vztahuje pouze na typizované úkryty postavené před válkou.

¹⁴⁰ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 279.

¹⁴¹ WILHELM, s. 206–207.

¹⁴² Tamtéž s. 207.

plně spokojen se způsobem, jakým generál Pétain řídil bitvu. Především nebyl spokojen s defenzivní strategií prosazovanou generálem Pétainem a s jeho zdráháním zahájit rozhodující protiofenzivu. Podobně jako korunní princ Vilém považoval generál Pétain podniknutí rozsáhlého útoku u Verdunu za zbytečné a nikam nevedoucí mrhání životy. Dělostřelectvo bylo zbraní, na které mělo podle generála Pétaina ležet hlavní břemeno bojů. Koncentrace velkého množství dělostřelectva umožňovalo nepříteli způsobit těžké ztráty a rozbít obranná postavení.¹⁴³

Generál Pétain neměl k dispozici tolik děl, kolik by si přál a Němci měli v dělostřelectvu početní převahu. Disponovali 2 200 kusy, oproti 1 700 francouzským dělům.¹⁴⁴ Francouzské 2. armádě scházela především těžká děla. Maršál Joffre se zdráhal uvolnit pro potřeby Verdunu další zdroje v podobě děl a nových divizí, které požadoval generál Pétain, aby udržel v chodu systém rychlého střídání jednotek. Zdroje francouzské armády nebyly nevyčerpatelné a maršál Joffre se proto obával, že pokud poskytne požadované zdroje Verdunu, nebude mít dostatek mužů a materiálu k podniknutí společné britsko-francouzské ofenzivy na Sommě.¹⁴⁵ Přesto se snažil požadavkům generála Pétaina vyhovět, jak jen to situace francouzské armády umožňovala.¹⁴⁶

Konflikt obou mužů, zapříčiněný odlišným názorem na strategii vedení bitvy, přiměl maršála Joffra uvažovat o nahrazení generála Pétaina. Nemohl ho ale jednoduše odvolat, protože se stal hrdinou celé Francie a byl oblíbený mezi vojáky. Místo toho generála Pétaina povýšil a 1. května jmenoval velitelem střední skupiny armád.¹⁴⁷ Přestože Verdun nadále zůstal v jeho kompetenci, ztratil přímou kontrolu nad řízením operací. Velení 2. armády a celé pevnosti převzal jemu podřízený mnohem agresivněji smýšlející generál Robert Nivelle.¹⁴⁸

Generál Nivelle se okamžitě pustil do přípravy protiofenzivy s cílem znovu dobýt fort Douaumont. Němci Douaumont proměnili v důležitý opěrný bod. Silné železobetonové stěny poskytovaly ochranu před dělostřeleckým ostřelováním několika tisícům německých vojáků. Fort také sloužil jako zásobovací základna pro celý sektor fronty, a bylo uskladněno velké množství materiálu včetně munice a granátů. Hromadění mužů a materiálu uvnitř Douaumontu málem vedlo k jeho zničení.

¹⁴³ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 31.

¹⁴⁴ HORNE, s. 246.

¹⁴⁵ JOFFRE, s. 449–451.

¹⁴⁶ PÉTAIN, s. 72.

¹⁴⁷ Střední skupina armád se skládala z pěti armád: 1., 2., 3., 4. a 5. armády

¹⁴⁸ DOUGHTY, s. 285–286.

Dne 8. května mezi 4. a 5. hodinou ráno otřásla celým fortem mohutná exploze. Z nejasných příčin vznikl v kasárenském objektu požár. Nejpravděpodobněji byl zapříčiněn neopatrným ohříváním potravinových dávek, k čemuž byla často využívána náplň ručních granátů. Rychle se rozšiřující oheň zapálil uskladněné náplně hořlavin do plamenometů a následně zapříčinil explozi zásob ručních granátů a 60 kusů francouzských dělostřeleckých granátů ráže 155 mm.¹⁴⁹ Nejpodrobnější záznam události pochází od službu konajícího zdravotnického důstojníka fortu doktora B. Hallauera. Dle jeho svědectví se mezi vojáky v podzemí fortu krátce po vniku požáru rozšířila panika. Mezi jinými výkřiky bylo slyšet i „*Die Schwartzen kommen*“¹⁵⁰ (přicházejí černí), následovány třemi rychle po sobě jdoucími menšími explozemi. Poté se ozvala mnohem větší exploze a podzemními chodbami se prohnala tlaková vlna. To vedlo doktora Hallauera k přesvědčení, že si vojáci v panice spletli muže, kteří prchali zašpinění od hustého černého kouře před rychle se rozšiřujícím požárem ze spodního patra kasárenského objektu, za francouzské koloniální vojáky ze severozápadní Afriky. Z obavy z útoku začali házet do spodního patra ruční granáty, které způsobily explozi granátů ráže 155 mm. Následky exploze byly strašlivé. V přeplněném podzemí fortu zahynulo mezi 600–800 muži a dalších 1 800 bylo zraněno. Většina byla přiotrávena kouřem, popálena nebo poraněna tlakovou vlnou.¹⁵¹ Mrtví byli zazděni v jedné části podzemních prostor. Němci se obávali, že Francouzi využijí zmatku v okolí Douaumontu a pokusí se fort napadnout. Útok se ale nekonal, francouzské jednotky dosud nebyly připravené.

Generál Nivelle pověřil úkolem dobýt fort Douaumont 5. divizi pod velením generála Charlese Mangina, agresivního a bezohledného velitele. Vysloužil si tím nelichotivou přezdívku *Řezník*. Nasazení jediné divize znamenalo, že útok proběhne na úzkém úseku fronty relativně slabými silami. Francouzské jednotky byly podporovány početným dělostřelectvem. Palebná příprava započala 17. května a pokračovala následujících pět dní.¹⁵² Německé pozice v okolí Douaumontu byly srovnány se zemí. Dělostřelba zastihla v první linii německé vojáky připravené za několik dní vyrazit do útoku, který nařídil generál Falkenhayn již začátkem měsíce a způsobila jim těžké ztráty. Francouzské dělostřelectvo se ale nezaměřilo na likvidaci nepřátelských baterií, které zanedlouho

¹⁴⁹ MARTIN, s. 55.

¹⁵⁰ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 67.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 67–72.

¹⁵² KAUFMANN, KAUFMANN, s. 175.

spustily odvetnou palbu.

Zatímco vojáci obou stran prožívali pět dní v pekle hroutících se zákopů, o mnoho lépe se nevedlo ani Němcům ukrytým ve fortu Douaumont, který byl vystaven intenzivnímu ostřelování. Každý den dopadlo na povrch fortu přibližně 1 000 tun dělostřeleckých granátů různých ráží.¹⁵³ Podzemní prostory se zaplnily toxickými zplodinami z explozí dopadajících granátů a spaliny generátorů vyrábějících elektrickou energii na osvětlení podzemních chodeb. V kombinaci se zápachem z přeplněných toalet a stovek nemytých mužů namačkaných těsně na sebe a omítkového prachu padajícího ze stropu, který se otrásal pod dopady těžkých granátů, se ve fortu vytvořilo jen stěží dýchatelné ovzduší.¹⁵⁴

Dne 21. května, den před začátkem útoku, navštívil velitel 5. divize generál Mangin fort Moulainville. Velitel fortu kapitán Léon Harispe se snažil generála přesvědčit, že nejtěžší moždíře ráže 370 mm nasazené na ostřelování fortu Douaumont nebudou na jeho zničení postačovat. Argumentoval faktem, že ani německé moždíře ráže 420 mm, které od začátku verdunské bitvy opakovaně ostřelovaly fort Moulainville, nezpůsobily fortu závažné škody. Přesto se generál Mangin nedal odradit od plánovaného útoku.¹⁵⁵

Fort Douaumont skutečně nebyl dělostřeleckou přípravou vážně poškozen. Zhroutilo se několik podzemních chodeb, ale většinu se podařilo skupinám ženistů opět zprůchodnit.

Několik minut před polednem 22. května zahájila 5. divize útok. V čele postupovaly čtyři pěší pluky. Německá děla zacílená na francouzské pozice spustila palbu ihned poté, co útočící oddíly opustily relativní bezpečí zákopů a způsobily Francouzům těžké ztráty. 129. pěší pluk pověřený obsazením Douaumontu dělostřelba prakticky zničila. Z tabulkového počtu 200 mužů zbylo po několika minutách od začátku útoku necelých 50 mužů v každé z 12 rot pluku.¹⁵⁶ Je ale nepravděpodobné, že by roty v okamžiku útoku byly na plných stavech. Přes těžké ztráty se zbytkům 129. pluku dařilo rychle postupovat vpřed, protože německé pozice před Douaumontem byly zničené dělostřelectvem. Na křídlech, kde dělostřelecká příprava nebyla tolik intenzivní, uvázl postup ostatních francouzských jednotek ve vražedné kulometné palbě.

Francouzi se k fortu přiblížili od jihozápadu. Fortový příkop nepředstavoval po

¹⁵³ BUCKINGHAM, s. 181.

¹⁵⁴ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 80.

¹⁵⁵ BUCKINGHAM, s. 180.

¹⁵⁶ HORNE, s. 238.

několika měsících bojů a dělostřeleckého ostřelování vážnější překážku, proto se jim rychle podařilo zabezpečit většinu povrchu Douaumontu. Němci se zabarikádovali uvnitř fortu a využívali každého vhodného otvoru, aby kulometnou palbou nebo ručními granáty zahnali dotírající francouzské vojáky.

Francouzům se podařilo s pomocí ručních granátů vytlačit nepřátelské vojáky z kasematy de Bourges, v dalším postupu do nitra fortu jim bránilo kulometné postavení narychlo zbudované v chodbě spojující kasematu a kasárenský objekt. Ani další pokusy proniknout do podzemních prostor fortu nebyly úspěšné, chodby byly zavalené nebo bráněné Němci.¹⁵⁷

Generál Mangin z velitelského stanoviště viděl francouzské vojáky na povrchu fortu a rozkázal vyslat další posily. Nejdříve musely překonat zemi nikoho, která byla pod neustálou dělostřeleckou palbou. Z 34. a 36. pluku tak k fortu v podvečer dorazily jen roztroušené zbytky.¹⁵⁸ Přes noc se stal Douaumont cílem německých polních děl. Francouzi na povrchu fortu neměli dostatek času na vybudování zákopů, proto měla dělostřelba zdrcující účinek. V průběhu noci zasáhla také pozice německých jednotek držících severovýchodní cíp fortu. Odolné betonové konstrukce nemohla palba polních děl poškodit, obránci tak byli v podzemí Douaumontu v relativním bezpečí, přestože dělostřelba decimovala už tak prořídlé francouzské oddíly přímo nad jejich hlavami.

Následující den byl rozhodující. Němcům se podařilo obklíčit zbytky francouzských jednotek stále vzdorujících na povrchu fortu. Avšak ani opakované útoky čerstvé 36. divize, která na frontě nahradila 5. divizi, nevedla k obnovení spojení s obklíčenými jednotkami. Ráno 24. května se vzdali poslední unavení francouzští vojáci a fort Douaumont zůstal v německých rukách. Generál Mangin byl kvůli neúspěchu ofenzivy odvolán. Během necelých tří dnů ofenzivy ztratila 5. divize 5 640 mužů, což byly nejtěžší ztráty, které divize v průběhu války utrpěla. Němci ztratili přibližně 4 500 mužů.¹⁵⁹

Neúspěch prvního velkého protiútoku francouzských jednotek u Verdunu vedl k podlomení morálky obránců a generála Knobelsdorfa k přesvědčení, že Francouzi jsou natolik vyčerpaní dlouhou bitvou, že nastala vhodná doba k podniknutí rozhodujícího útoku, kterým se konečně podaří Verdun dobýt.¹⁶⁰

¹⁵⁷ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 84.

¹⁵⁸ BUCKINGHAM, s. 183.

¹⁵⁹ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 84.

¹⁶⁰ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 282.

4.6. Útok na fort Vaux

Němci se přiblížili k fortu Vaux začátkem března, ale v průběhu dalších tří měsíců se jim nepodařilo fort obsadit. V plánech generála Knobelsdorfa na konečnou porážku Francouzů hrálo ovládnutí fortu klíčovou roli. Dobytím fortu by došlo k rozšíření průlomu pevnostní linie a v cestě do města by jim bránily jen zastaralé forty Souville a Tavannes, které nebyly před válkou výrazně modernizovány a představovaly tak snadný cíl pro obléhací dělostřelectvo.

Vaux byl malý čtyřúhelníkový fort s půdorysem lichoběžníku, fortový příkop byl bráněn třemi kaponiérami. Hlavní výzbroj tvořilo šest děl ráže 75 mm. Otočná a výsuvná věž T75 nacházející se v čele fortu byla vyzbrojena dvěma děly, zbývající čtyři děla byla rozdělena mezi dvě kasematy de Bourges. Kasematy stály každá na jedné straně kasárenského objektu. Kasárna vyztužená betonem poskytovala ubytování pro posádku čítající 250 mužů.

Velení nad fortem převzal 24. května major Sylvain-Eugene Raynal.¹⁶¹ Fort našel v žalostném stavu. Chyběla dělostřelecká výzbroj, děla z obou kasemat de Bourges byla v předchozím roce odstraněna a v průběhu bitvy se pod neustálým dělostřeleckým ostřelováním nepodařilo rozměrné zbraně do fortu dopravit. Provizorní výzbroj kasemat tvořili kulometry. Stropy kaponiér byly na několika místech proraženy, stejně tak podzemní chodby spojující kaponiéry s kasárenským objektem. Koncem února zasáhl granát ráže 420 mm věž T75 a přivodil explozi demoličních náloží rozmístěných na důležitých místech fortu pro případ, že by hrozilo obsazení Němci. Následný výbuch vyřadil z provozu pancéřovou věž a nebylo možné ji opravit.¹⁶² Betonem vyztužená kasárna odolávala ostřelování dobře, ale vnitřní prostory byly přeplněny vojáky. Kromě 300 mužů stálé posádky¹⁶³, našlo ve fortu útočiště několik set mužů z různých jednotek operujících v jeho blízkosti. Celkem se v podzemí fortu Vaux tísnilo 500–600 mužů.¹⁶⁴

Major Raynal dělal vše, co bylo v jeho silách, aby fort připravil k boji. Všechny

¹⁶¹ V průběhu války byl třikrát zraněn a lékaři označen za neschopného další služby. Jeho kariéra v armádě skončila. Poté koncem února 1916 došlo dle rozkazu generála Pétaina k reaktivizaci verdunského opevnění. Francouzská armáda trpěla nedostatkem schopných důstojníků s bojovými zkušenostmi, proto byli velitelé fortů často vybíráni z řad důstojníků neschopných další služby u polních jednotek. Major Raynal situaci využil a požádal o opětovné zařazení do služby. MARTIN, s. 60.

¹⁶² DONNELL, s. 46.

¹⁶³ Posádku fortu tvořila 6. rota 142. pěšího pluku, dále kulometná rota, oddíl dělostřelců a ženistů. Jeden z ženistů si do fortu přivedl psa pojmenovaného Quiqui. Sylvain-Eugene, *Journal du Commandant Raynal. Le fort de Vaux*, Paříž 1919, s. 72

¹⁶⁴ BUCKINGHAM, s. 190.

průstřely do podzemních prostor byly provizorně ucpány a snažil se snížit počet vojáků v kasárenském objektu. Němci ale neposkytli posádce dostatek času. Útok na fort započal před svítáním 2. června. Po skončení intenzivní dělostřelecké přípravy vyrazily jednotky německého XV. sboru do útoku na široké frontě po obou stranách fortu Vaux. Čelním útokem na fort byly pověřeny oddíly 53. a 158. pěšího pluku doplněné o jednotky ženistů.¹⁶⁵ Němečtí vojáci rychle překonali několik posledních desítek metrů dělících je od čelní strany fortu. Části 53. pluku se podařilo překročit fortový příkop a vstoupit na povrch fortu. Poté se obránci fortu konečně vzpamatovali z přestálého ostřelování, obsadili kaponiéry a na postupující Němce spustili kulometnou palbu. Za takových podmínek již nebylo možné fortový příkop překročit a muži 53. pluku se na povrchu fortu ocitli v izolaci.

Iniciativu převzal poručík Kurt Rackow od 158. pluku. Jeho prvním cílem bylo vyřadit severovýchodní kaponiéru. Němcům se po dvou hodinách podařilo s pomocí velkého množství ručních granátů kaponiéru od francouzských vojáků vyčistit.¹⁶⁶ Poté se pozornost Němců přesunula na kaponiéru v severozápadním rohu. Ženisté se pomocí plamenometu snažili umlčet francouzské kulometry, ale to slavilo jen částečný úspěch. Francouzi byli donuceni ustoupit, ovšem když náplň do plamenometu došla, vojáci se ke kulometům vrátili a pokračovali v odporu. Skupina německých vojáků náhodou objevila průstřel ve stropu kaponiéry provizorně zaslepený pytlí s pískem. Několik pytlů odstranili a mezi zaskočené obránce začaly dopadat ruční granáty, takže byli donuceni kaponiéru vyklidit. Dobýt obě kaponiéry trvalo Němcům 12 hodin.¹⁶⁷

Další německé jednotky mezitím vytlačily nepřátelské vojáky z okolí fortu. Obránci se ocitli v obklíčení, odříznutí od polních jednotek a dalším útokům museli čelit osamoceně.

Obsazení kaponiér v čele fortu znamenalo, že se podařilo obnovit spojení s částmi 53. pluku odříznutého na povrchu. Byly vyslány posily a na povrchu rychle rozmístily kulometry připravené odrazit očekávaný protiútok. Němci také získali přístup do podzemních chodeb spojujících kaponiéry s kasárenským objektem. První skupiny Němců, které se vydaly na průzkum podzemí, opatrně postupovaly temnými chodbami vpřed, ale ani ne po 60 metrech byly zastaveny kulometry ukrytými za provizorně

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 195.

¹⁶⁶ HOLSTEIN, *Fort Vaux*, s. 59–60.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 62–64.

naviřenými barikádami.¹⁶⁸ Němci se neúspěšně pokusili obránce zahnat ručními granáty, ale sami byli donuceni stáhnout se zpět, když Francouzi začali házet vlastní granáty.

V průběhu dalších dní se intenzita bojů v podzemí fortu vystupňovala. Výstřely a výbuchy se ozývaly takřka nepřetržitě a Němci nasadili do boje několik plamenometů. Nejenže byl smrtelně nebezpečný samotný oheň, při spalování hořlavin vznikal hustý černý a toxický kouř. Vojáci obou stran proto museli nosit plynové masky. Němci se pomalu probíjávali vpřed, ke kasárenskému objektu. V kasárnách se tísnilo několik set francouzských vojáků namačkaných jeden vedle druhého a většina se snažila jen přežit, protože v podzemních chodbách, které nebyly širší než dva metry, mohlo současně bojovat jen několik mužů.

Major Raynal se neustále pohyboval po celém fortu. Vydával rozkazy, rozmlouval s vojáky a snažil se povzbudit morálku svých mužů. Trápily ho dva zásadní problémy. Prvním bylo nedostatečné spojení s nadřizenými. Telefonní spojení bylo vyřazeno, proto se major Raynal musel spoléhat na záložní způsoby komunikace. Fort disponoval na začátku útoku čtyřmi poštovními holuby a optickým signalizačním zařízením.¹⁶⁹ 4. června vyslal major Raynal posledního holuba s hlášením o aktuální situaci: „*Držíme se stále, ale jsme vydáni velmi nebezpečnému útoku plyny a dýmem. Je naléhavé nás vyprostít. Zřídte s námi ihned optické spojení přes (fort) Souville, který neodpovídá na naše volání... Toto je náš poslední holub!*“¹⁷⁰ Zprávu donesl holub na hranici vyčerpání, přiotráven dýmem a bojovými plyny, na jejichž následky zemřel.¹⁷¹

Druhým a mnohem závažnějším problémem byly vyčerpané zásoby vody. Fort nedisponoval vlastním zdrojem vody a musel se spoléhat na zásobování zvenčí, což za současné situace nebylo možné. Před německým útokem mělo být v nádrži 5 000 litrů vody.¹⁷² Vzhledem k přidělu jednoho litru vody na muže denně měly zásoby vydržet alespoň na 10 dní, ale již 4. června byla nádrž téměř prázdná. Nedostatek vody zapříčinilo buď uvádění chybných hodnot během zásobování fortu, nebo nádrž praskla v důsledku vibrací způsobených těžkým ostřelováním.¹⁷³

¹⁶⁸ HORNE, s. 256.

¹⁶⁹ Přístroj pracoval na principu vysílání světelných signálů v Morseově abecedě a byly jím vybaveny všechny forte ve Francii. Nevýhodou představovalo, že příjemce zprávy musel být ve vizuálním dosahu a kouř a prach vznášející se nad bojištěm často znemožňoval vysílané signály zachytit.

¹⁷⁰ PÉTAİN, s. 94.

¹⁷¹ Holub byl vyznamenán Řádem čestné legie (*Légion d'Honneur*), nejvyšším francouzským vyznamenáním. HOLSTEIN, *Fort Vaux*, s. 143–144.

¹⁷² RAYNAL, s. 73.

¹⁷³ HORNE, s. 258–259. DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 286.

Zprávy odesílané majorem Raynalem optickou signalizací na fort Souville vypovídají o horšící se situaci obránců fortu. Dne 5. června odeslal následující zprávu: „*Neslyšíme vašeho dělostřelectva. Útočí na nás plynem a tekutými hořlavinami. Jsme u konce svých sil.*“¹⁷⁴ Záhy spustilo francouzské dělostřelectvo na povrch fortu palbu a způsobilo útočícím oddílům těžké ztráty, ale kritickou situaci francouzských vojáků uvězněných v podzemních prostorách zvrátit nedokázalo.

Za několik hodin následovala další zpráva: „*Je třeba, abych byl tuto noc vyproštěn, a abych byl neodkladně zásoben vodou. Ocitám se na konci svých sil. Vojsko, mužstvo i velitelé splnili za všech okolností až do konce svoji povinnost.*“¹⁷⁵ Následující den byla odeslána jen krátká zpráva: „*Zakročte, než budeme vyčerpáni... Ať žije Francie!*“¹⁷⁶ Generál Nivelle se snažil zorganizovat vyproštění fortu Vaux. Do této části bojiště přesouval další síly a jednotkám v okolí fortu vydal rozkaz k podniknutí protiútoků. Dne 4. června zaútočila francouzská 124. divize. Útok byl odražen koncentrovanou kulometnou a dělostřeleckou palbou.¹⁷⁷ Dva pluky podnikly protiútok 6. června, ale Francouzům se opět nepodařilo k fortu probojovat.¹⁷⁸ Poslední pokus o vyproštění fortu podnikli 7. června v době, kdy už obránci fortu kapitulovali.

Major Raynal se rozhodl kapitulovat v brzkých ranních hodinách 7. června za situace, kdy byla naděje na vysvobození ztracena, ve francouzských rukou zůstávalo jen několik posledních metrů chodeb spojujících kasárna s kaponiérami a vojáci několik dní skoro nic nepili. Někteří se uchylovali k pití vlastní moči, popřípadě olizovali vlhkost usazenou na zdech. Němce stálo dobytí fortu Vaux více než 2 700 mužů. Francouzi měli přibližně 100 mrtvých a raněných, zbytek posádky putoval do zajetí.¹⁷⁹ Major Raynal opustil fort mezi posledními v doprovodu psa Quiqui, který přežil obléhání.

V zajetí se s majorem Raynalem setkal korunní princ Vilém. Vyjádřil obdiv nad odvahou a odhodláním jeho mužů a na důkaz úcty mu daroval meč, protože svoji poboční zbraň si major Raynal do fortu nepřinesl.¹⁸⁰ V zajetí se také dozvěděl, že mu byl udělen Řád čestné legie. Vysoká vyznamenání udělovali i Němci, poručík Rackow obdržel nejvyšší pruské vojenské vyznamenání za statečnost *Pour le Mérite*.¹⁸¹

¹⁷⁴ PÉTAIN, s. 94.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 94.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 95.

¹⁷⁷ BUCKINGHAM, s. 199.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 205–206.

¹⁷⁹ HORNE, s. 264.

¹⁸⁰ RAYNAL, s. 178–179.

¹⁸¹ HOLSTEIN, *Fort Vaux*, s. 116.

4.7. Boje o vesnici Fleury, tvrze Thiaumont a Froideterre

Ztráta Fortu Vaux otřásla důvěrou generála Pétaina, že 2. armáda odolá dalšímu německému útoku. Proto navrhoval stažení veškerého dělostřelectva z pravého břehu Mázy, aby se zabránilo jeho pádu do nepřátelských rukou. Maršál Joffre podporovaný generálem Nivellem ústup zamítl.¹⁸² Nemohl ale na pomoc Verdunu poslat žádné posily, protože vrcholily přípravy na zahájení společné britsko-francouzské ofenzivy na Sommě.

Generál Knobelsdorf byl s úspěchem německých jednotek u fortu Vaux spokojen a okamžitě se pustil do přípravy další rozsáhlé ofenzivy. Datum zahájení útoku bylo stanoveno na 23. června. Mezitím měly německé jednotky lokálními útoky zabezpečit výhodné výchozí pozice. Pozornost soustředili především do prostoru západně od fortu Douaumont. Dne 1. června se Němcům podařilo dobýt úkryt TD3, obránci úkrytu TD2 vzdáleného pouze 250 m vzdorovali útokům dalších sedm dní.¹⁸³ V noci z 11. na 12. června se zhroutila obrana statku Thiaumont a Francouzi byli donuceni o několik set metrů ustoupit.¹⁸⁴

Po těchto lokálních úspěších Němci dočasně upustili od dalších akcí. Vojáci si museli odpočinout a jednotky zkonsolidovat síly před chystaným útokem, který měl být zahájen během následujících dvou týdnů. Plánem 5. armády bylo podniknout koordinované útoky prakticky po celé délce fronty. Na levém křídle měly německé jednotky vyrazit od fortu Vaux ve směru na tvrz la Laufée, hlavní těžiště operace leželo ve středu. Zde měli Němci vyrazit od statku Thiaumont ve dvou směrech současně. Část útočníků měla postupovat na jih směrem na fort Souville, zatímco zbývající oddíly měly postupovat na jihovýchod a obsadit tvrze Thiaumont a Froideterre.¹⁸⁵

Současně se chystali zaútočit také na levém břehu Mázy v prostoru kót 304 a Mrtvého muže. Němcům se v průběhu května podařilo obě kóty dobýt, nicméně francouzské pozice ležely těsně pod vrcholem a představovaly neustálé ohrožení.¹⁸⁶ Operace na levém břehu byla odvolána před začátkem hlavní ofenzivy.

Útoku 5. armády předcházela ničivá dělostřelecká příprava, mimo výbušné granáty a šrapnely bylo použito přibližně 116 000 granátů plněných novým vysoce jedovatým plynem Fosgenem. Plynové granáty dopadaly především na pozice nepřátelských

¹⁸² HORNE, s. 275.

¹⁸³ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 289–290.

¹⁸⁴ PÉTAINE, s. 99.

¹⁸⁵ WILHELM, s. 217.

¹⁸⁶ HOLSTEIN, *Verdun. The Left Bank*, s. 112.

dělostřeleckých baterií. Protože plynové masky nebyly proti Fosgenu zcela účinné, bylo z boje rychle vyřazeno na 1 600 mužů, převážně dělostřelců.¹⁸⁷ Z toho důvodu pálila po celý den francouzská děla jen sporadicky.

Ráno 23. června v 7:35 se dělostřelba utišila a němečtí vojáci vyrazili vpřed. Před fortem Vaux se jim příliš nedařilo. Útok v tomto směru zastavili obránci úkrytu VLL1, nacházejícího se mezi fortem Vaux a tvrzí la Laufée.¹⁸⁸ Ve středu, kde byly nasazeny početnější síly, se Němcům dařilo dobývat jednu pozici za druhou a rychle postupovat.

Tvrz Thiaumont byla prvním opěrným bodem stojícím v cestě útočícím oddílům. Malá tvrz se skládala ze tří objektů postavených ze železobetonu, které nebyly navzájem propojeny podzemními chodbami. Největším objektem tvrze byla kasárna pro posádku čítající 50 mužů spojená s postavením pro kulometnou věž. Na pravé straně tvrze stála kasemata de Bourges pro dvě děla ráže 75 mm. V roce 1915 došlo k odzbrojení tvrze a v průběhu bitvy se děla nepodařilo nainstalovat zpět. Poslední součástí tvrze byl malý objekt pro pozorovací zvon.

Od začátku bitvy se tvrz Thiaumont nacházela pod neustálou dělostřeleckou palbou. Ostřelování způsobilo na tvrzi rozsáhlé škody. Těžké granáty na několika místech prorazily stropy, zničily kulometnou věž a pozorovací zvon roztrhal přímý zásah granátem ráže 420 mm. Bez dělostřelecké výzbroje a s vyřazenou kulometnou věží plnila tvrz úlohu odolného úkrytu.

Ráno 23. června se vojákům 1. bavorské pěší divize podařilo rychlým úderem vytlačit nepřátelské jednotky z okolí tvrze. Obránci se ocitli v obklíčení a stáhli se do jednotlivých objektů, odkud pokračovali v odporu. Posledních 30 přeživších obránců se vzdalo krátce před devátou hodinou ráno, poté co odrazili několik pokusů dobýt tvrz útokem na bodáky.¹⁸⁹

Od tvrze Thiaumont postupovala část německých jednotek směrem na fort Souville. V dalším postupu jim bránila část 239. pěšího pluku urputně bránícího zbytky dělostřelbou rozstřílené vesnice Fleury ležící v polovině cesty mezi tvrzí Thiaumont a fortem Souville. Do půlnoci se Němcům podařilo vesnici obsadit a část nepřátelských vojáků zahnat na ústup. Zbývající Francouzi padli, nebo byli zajati, poté co byly jednotlivé opěrné body obklíčeny a pokračovat v odporu nemělo smysl.¹⁹⁰ Na

¹⁸⁷ BUCKINGHAM, s. 222.

¹⁸⁸ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 290.

¹⁸⁹ MASSING, Marcus, *Tvrz Thiaumont*. In: Novodobé fortifikace, 2002, 9, s 21–22.

¹⁹⁰ BUCKINGHAM, s. 225.

pokračování útoku proti samotnému fortu však Němci neměli síly.

Bavorský 10. pěší pluk nepostupoval se zbytkem divize směrem na fort Souville. Cílem pluku bylo dobýt strategicky důležitý hřeben, na kterém se nacházely francouzské fortifikace západně od tvrze Thiaumont. Němcům se snadno podařilo zdolat obránce úkrytů FT3, FT2 a FT1, a do obklíčení se dostal velký podzemní úkryt Quatre Cheminées (*Čtyři Komíny*).¹⁹¹ Toto jméno dostal podle čtyř nápadně velkých větracích šachet přivádějících do podzemí čerstvý vzduch. K výstavbě úkrytu došlo na přelomu 80. a 90. let 19. století. Úkryt tvořila jediná dlouhá štola, vyražená souběžně se svahem kopce, do kterého byl úkryt umístěn. Z podzemí vedly na povrch dvě šikmé schodišťové šachty. Východy byly umístěny na straně kopce odvrácené od předpokládaného směru nepřátelského útoku. Němcům se podařilo obsadit povrch úkrytu, zaměřili na východy kulometry a do podzemních prostor začali házet ruční granáty. Několik set francouzských vojáků, mnozí zranění z předchozích bojů, mohli jen čekat na pomoc, protože úkryt postrádal jakoukoli možnost obrany okolního terénu.

Mezitím pokračovala 2. rota 10. pluku pod velením nadporučíka Ludwiga dále na západ k tvrzi Froideterre. Tvrz stála na vrcholku stejnojmenného hřebene a představovala poslední větší opěrný bod před údolím řeky Mázy. Obsazením této pozice by Němci získali perfektní pozorovací stanoviště s výhledem na samotné město.

Tvrz Froideterre byla větší než Thiaumont a tvořily ji čtyři podzemními chodbami nepropojené objekty postavené ze železobetonu. Na pravé straně se nacházel kasárenský objekt vyzbrojený kulometnou věží. Ve středu tvrze bylo postavení otočné a výsuvné věže T75 pro dvě děla ráže 75 mm. Na levé straně stál objekt pro druhou kulometnou věž a kasemata de Bourges vyzbrojenou dvěma děly ráže 75 mm. V roce 1915 byla děla z kasematy odstraněna, ale v průběhu bitvy se je do tvrze podařilo opět nainstalovat. Dne 23. června děla z kasematy do boje nezasáhla, protože nemířila ve směru postupu německých jednotek, ale na opačnou stranu do údolí Mázy. Těžké ostřelování nepůsobilo na tvrzi závažné škody a veškerá výzbroj byla v provozuschopném stavu.¹⁹²

Velitel tvrze kapitán Dartigues, podobně jako major Raynal neschopný další služby v poli, si ráno 23. června uvědomil nebezpečí hrozící přímým útokem pěchoty.¹⁹³ Posádce vydal rozkaz připravit tvrz k boji. Všechny vchody do železobetonových objektů byly

¹⁹¹ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 292.

¹⁹² MASSING, Marcus, *Tvrz Froideterre*. In: Novodobé fortifikace, 2001, 8, s. 32.

¹⁹³ MARTIN, s. 76.

zataraseny barikádami z pytlů s pískem krytých kulometry. V 9:30 se k tvrzi přiblížili první útočníci, jednalo se o oddíl nadporučíka Ludwiga.¹⁹⁴ Obránci tvrze se pokusili zadržet postupující Němce pravou kulometnou věží, ale zjistili, že věží nejde otáčet. Patrně byla zablokována úlomky betonu. Přibližně 60 německým vojákům se podařilo rychle zabezpečit povrch tvrze, odpor obránců ale bránil Němcům v proniknutí do podzemních prostor. Ventilačními otvory naházeli do kasáren několik ručních granátů, které zapříčinili explozi uskladněné munice. Následky výbuchu nebyly vážné, ale kvůli hustému kouři se nadporučík Ludwig obával, že tvrz exploduje a nařídil svým mužům ustoupit.¹⁹⁵

Kapitán Dartigues přestávky v boji využil k vyslání zprávy nadřízeným s žádostí o posily a vydání rozkazu dělostřelecké věži zahájit palbu. Když se muži nadporučíka Ludwiga pokusili opět k tvrzi přiblížit, z bezprostřední blízkosti je přivítala palba kartáčovými granáty z nyní vysunuté věže. Dělostřelci v krátké době vypálili 116 granátů ráže 75 mm a přinutili Němce k ústupu.¹⁹⁶

Přímé ohrožení tvrze pominulo s příchodem posil, které s dělostřeleckou podporou pancéřové věže zatlačily Němce několik set metrů od okraje tvrze. Tentýž den tvrz Froideterre podporovala francouzské jednotky snažící se vyprostit obklíčený úkryt Quatre Cheminées. Francouzům se podařilo vyhnat nepřátelské vojáky z bezprostředního okolí úkrytu, ale oba vchody zůstaly v dostřelu jejich kulometů.¹⁹⁷ Přestože úkryt nebyl ohrožen přímým útokem, muži zůstali v úkrytu nadále izolováni.

Za jediný den ztratili Francouzi 14 000 mužů.¹⁹⁸ Jejich obraná postavení byla výrazně narušena, přestože se jim k večeru podařilo frontovou linii u vesnice Fleury stabilizovat a u tvrze Froideterre dokonce podniknout omezený protiútok. Francouzské velení pochybovalo, že se podaří německý nápor dalšího dne zastavit. Francouzská 2. armáda byla donucena na bojiště nasadit veškeré dostupné zálohy. Situace byla natolik vážná, že maršál Joffre povolil u Verdunu nasadit čtyři čerstvé divize určené k nasazení do ofenzivy na Sommě.¹⁹⁹ Nemohli tušit, že německá 5. armáda byla boji vyčerpaná natolik, že v dalších dnech již nebyla schopná zaútočit.

¹⁹⁴ DONNELL, s. 50.

¹⁹⁵ MASSING, *Tvrz Froideterre*, s. 33.

¹⁹⁶ SOLARD, s. 134.

¹⁹⁷ DUBÁNEK, PAVEL, FILIP, s. 293.

¹⁹⁸ HORNE, s. 292.

¹⁹⁹ PÉTAINE, s. 100–101.

4.8. Nejzazší bod německého postupu

Německým jednotkám se podařilo docílit značných územních zisků a způsobit nepříteli citelné ztráty, ovšem výsledek ofenzivy z 23. června 1916 se dal jen stěží označit za vítězství. Nepodařilo se zajistit strategické pozice na návrších nad Verdunem a dostat město pod řízenou palbu polních děl. Generál Falkenhayn informoval 24. června korunního prince Viléma, že od 5. armády budou staženy čtyři divize.²⁰⁰ Tyto divize musely být přesunuty do oblasti řeky Sommy, kde se Dohoda chystala podniknout rozsáhlou ofenzivu.

Koncem června byly rezervy německé armády vyčerpány. Zahájení ruské ofenzivy na východní frontě a britsko–francouzské ofenzivy na Sommě, přinutilo generála Falkenhayna zastavit ofenzivní akce u Verdunu a takto uvolněné síly nasadit na jiných ohrožených částech fronty. Korunní princ zvažoval stažení svých jednotek na lépe hájitelná postavení, která by bylo možné bránit i slabšími silami, ale generál Knobelsdorf zastával jiný názor. Stále byl přesvědčen, že ještě jeden útok povede k prolomení nepřátelských linií a k dobytí města.²⁰¹ Podařilo se mu přesvědčit generála Falkenhayna k uskutečnění poslední ofenzivy. Ten nemohl 5. armádě poslat posily, tudíž si generál Knobelsdorf musel vystačit se silami, které měl k dispozici. Zahájení útoku bylo stanoveno na 9. července, ale špatné počasí zapříčinilo odložení operace o dva dny.²⁰²

Koncem června byl velením francouzských jednotek na levém břehu pověřen generál Mangin, který v květnu 1916 řídil první neúspěšný pokus o znovudobytí fortu Douaumont. Okamžitě podřízeným jednotkám nařídil obsadit pozice ztracené 23. června.²⁰³ Němci si nemohli dovolit ztratit tyto klíčové pozice, rozhodující pro uskutečnění ofenzivy generála Knobelsdorfa. Rozhořeli se tuhé boje soustředěné především do prostoru vesnice Fleury a tvrze Thiaumont.

Tvrz Thiaumont byla neustále pod koncentrovanou palbou francouzského dělostřelectva, které působilo Němcům těžké ztráty. Francouzům se několikrát podařilo povrch tvrze ovládnout, ale protiútok je vždy zahnal zpět. Jednotlivé objekty změnily majitele i několikrát denně. Boje provázela neustálá dělostřelba, která postupně měnila tvrz v trosky.²⁰⁴

²⁰⁰ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 187.

²⁰¹ WILHELM, s. 219.

²⁰² BUCKINGHAM, s. 228.

²⁰³ Tamtéž, s. 228.

²⁰⁴ MASSING, *Tvrz Thiaumont*, s. 22–23.

Podobně probíhaly boje o vesnici Fleury. Němci ovládaná vesnice se nacházela na vrcholku hlubokého výběžku do francouzských linií. Němci byli vystaveni soustředěné palbě ze všech stran, což obzvláště komplikovalo zásobování oddílů držících vesnici. Francouzi se snažili Fleury dobýt opakovanými útoky na bodáky, o zuřivosti zápasu o kontrolu nad vesnicí vypovídá, že mezi 23. červnem a 18. červencem změnila majitele 15 krát.²⁰⁵ Nepřetržitá dělostřelba srovnala Fleury se zemí, ale Němci trosky vesnice udrželi.

Hlavním cílem připravované německé operace bylo dobytí fortu Souville ležícího pouhých pět km od Verdunu. Ovládnutí této pozice by Němcům umožnilo město dostat pod palbu polních děl a zablokovat důležité přechody přes Mázu. Francouzské jednotky by byly na levém břehu odříznuté od zásobování, což by omezovalo jejich možnosti klást efektivní odpor.

Fort Souville byl jeden z nejstarších verdunských fortů a v letech před první světovou válkou nebyl výrazně modernizován. Příkop fortu s půdorysem nepravidelného sedmiúhelníku bránily čtyři kaponiéry společně s objektem na ochranu vchodu. Fort byl postaven z kamene se zemním nakrytím nabízejícím jen malou ochranu proti modernímu obléhacímu dělostřelectvu. Výjimkou byl muniční sklad dodatečně vyztužený vrstvou prostého betonu a prostory podzemního úkrytu přistavěného k fortu na přelomu 80. a 90. letech 19. století. Ve stejné době vznikla přibližně 200 m na západ od fortu samostatná baterie vybavená pancéřovou otočnou a výsuvnou věží Boussière s dvěma děly ráže 155 mm. V období mezi 24. únorem a 16. březnem vypálila obsluha věže 600 ran na podporu polních jednotek, poté v hlavní jednoho z děl vybuchl vadný granát a věž byla po zbytek bitvy vyřazena z provozu.²⁰⁶

Fort Souville byl od začátku bitvy vystaven nepřetržitému ostřelování a od 1. června se na fort zaměřily i mořdře ráže 420 mm. Zděné konstrukce nebyly navrženy tak, aby odolaly projektilům takové ráže a škody způsobené fortu byly značné. Kaponiéry byly zničeny nebo poškozeny natolik, že byly nepoužitelné. Osádka fortu se stáhla do prostor betonového muničního skladu a podzemního úkrytu, protože ty byly schopné těžkým granátům odolat.²⁰⁷

Ve čtyři hodiny ráno 11. července začal útok německé pěchoty. Na útočící jednotky se okamžitě snesla silná dělostřelecká palba a utrpěly značné ztráty, přesto se jim podařilo

²⁰⁵ MARTIN, s. 78.

²⁰⁶ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 191.

²⁰⁷ SOLARD, s. 136.

prorazit čelní pozice francouzských jednotek u vesnice Fleury. Do půlnoci postoupily o necelých 400 m. Ztráty utrpěné prvního dne byly těžké a Němci nedisponovali zálohami, kterými by mohli útočící oddíly podpořit, přesto ofenziva dalšího dne pokračovala.²⁰⁸

Ráno 12. července se opakoval scénář z předešlého dne. Po ukončení dělostřelby vyrazily německé pěší oddíly do útoku. Francouzské dělostřelectvo pálilo ještě intenzivněji než předchozí den a útok zastavilo. Pouze části 140. pluku se podařilo proniknout francouzskými liniemi a dosáhnout okraje fortu Souville. Poté, co posádka zjistila přítomnost německých jednotek v okolí fortu, okamžitě zaujala pozice na dělostřelectvem rozbitém valu a kulomety zastavila postup útočnicků. Po třech hodinách urputného boje se podařilo Němce z blízkosti fortu vytlačit.²⁰⁹ Německé jednotky byly za dva dny bojů natolik vyčerpány, že operace musela být ukončena.

Neúspěch ofenzivy přinutil generála Falkenhayna u Verdunu zastavit další velké útočné akce. Německá armáda si nemohla dovolit plýtvat dalšími silami u Verdunu, zvláště v době, kdy bylo nutné veškeré zálohy nasadit na zastavení dohodových ofenziv na Sommě a na východní frontě. Průnik mužů 140. pluku k okraji fortu Souville představoval nejzazší bod, kterého se německým jednotkám podařilo dosáhnout.

²⁰⁸ BUCKINGHAM, s. 230–233.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 234.

4.9. Paralelní válečné operace na ostatních válčištích

V průběhu konference na zámku Chantilly v prosinci 1915 se vojenští představitelé Dohody shodli, že v případě nepřátelského útoku na jednoho člena Dohody, ostatní podniknou odlehčující útoky, jakmile budou připraveni. Dle tohoto ujednání usiloval maršál Joffre od začátku bitvy u Verdunu uspišit zásah spojeneckých armád, především se snažil přesvědčit velitele Britského expedičního sboru sira Douglase Haiga o nutnosti zahájit společnou ofenzivu na Sommě dříve, než bylo plánováno. Na konferenci v Chantilly bylo také stanoveno, že ofenziva dohodových sil nezačne dříve než v létě 1916, ale francouzská armáda nemohla nést hlavní břemeno války osamocena po takovou dobu, aniž by riskovala zničení.

Britové nabízeli, že mohou podniknout ofenzivu před 15. dubnem, ale pouze slabými silami bez dostatečných zásob materiálu. Takto připravená ofenziva mohla jen stěží dosáhnout úspěchu a pravděpodobně by na její zastavení Němci nemuseli přesunout od Verdunu žádné síly. Proto maršál Haig navrhoval s ofenzivou na západě vyčkat, než Britové shromáždí dostatečné síly. S tímto závěrem musel maršál Joffre souhlasit a oba velitelé se dohodli zahájit společnou operaci 1. července po několika dnech dělostřelecké přípravy.²¹⁰

Podle původního plánu vzniklého koncem března, hodlal maršál Joffre podpořit útok 25 britských divizí nasazením 39 divizí francouzských. Brzy se na stavu francouzské armády projevil důsledek ztrát utrpených u Verdunu a maršál Joffre byl donucen omezit počet divizí nasazených do připravované ofenzivy. V dubnu plánoval nasadit 30 divizí, koncem května 22–26 divizí.²¹¹ Začátkem června se ztráty francouzské armády utrpené u Verdunu pohybovaly mezi 200–250 000 mužů, což společně se systémem rychlého střídání divizí na bojišti vedlo k tomu, že rezervy francouzské armády byly vyčerpané.²¹² Proto se do prvotního útoku na Sommě zapojilo pouze 11 divizí.²¹³

Italská armáda nemohla kvůli nedostatku dělostřeleckých granátů zaútočit na Rakousko-Uhersko dříve než v květnu, pouze Rusové souhlasili, že okamžitě zahájí přípravy na podniknutí ofenzivy. Dne 18. března ruská armáda zahájila rozsáhlou ofenzivu v oblasti Naročského jezera. Přestože Rusové na podporu útoku nasadili mohutné dělostřelectvo a nad Němci měli několikanásobnou převahu, nedosáhli za cenu

²¹⁰ DOUGHTY, s. 279.

²¹¹ Tamtéž, s. 280–281.

²¹² JANKOWSKI, s. 117.

²¹³ DUGHTY, s. 283.

110 000 ztracených mužů ničeho.²¹⁴ Generála Falkenhayna ruská ofenziva zaskočila, nepředpokládal, že po porážkách v roce 1915 budou schopni tak brzy zaútočit. Nicméně jejich neúspěch a těžké ztráty ho utvrdily, že se ve svém předchozím hodnocení nemýlil a na východní frontě nebezpečí nehrozilo.²¹⁵

Vrchní velitel armády Rakousko-Uherska generál Conrad von Hötzendorf hodlal využít relativního klidu na východní frontě ke konečné porážce Itálie. Ofenzivu zahájila rakousko-uherská vojska 15. května v hornatém Tridentsku a pomalu se jim dařilo zatlačovat nepřátelské síly. Přestože nebyla situace italské armády kritická a 30. května se jim podařilo nepřátelský útok zastavit, Italové žádali Rusy o provedení útoku proti postavením rakousko-uherské armády, aby donutili velení rakousko-uherské armády přesunout na ruskou frontu jednotky z Itálie a museli ofenzivu odvolat.²¹⁶

Rusové tedy uspíšili přípravy nadcházející velké ofenzivy, aby útok jihozápadního frontu pod velením generála Alexeje Brusilova mohl začít 4. června. Generál Brusilov byl přesvědčen, že klíčem k úspěchu je moment překvapení, proto byla dělostřelecká příprava zahájena jen několik hodin před samotným útokem, místo toho, aby trvala celé dny. Rusové plánovali zaútočit na široké frontě a nekoncentrovat jednotky do jediného bodu. To na jedné straně znamenalo, že útočící jednotky neměly zdrcující převahu, ale koncentrace sil dopředu neprozradila chystaný útok. Ofenziva rakousko-uherská vojska naprosto zaskočila a nebyla schopná klást účinný odpor. Prvního dne se Rusům podařilo na několika místech prorazit frontovou linii a nezadržitelně postupovat. Rakousko-Uhersku musely být na pomoc vyslány německé jednotky. Většina pocházela z rezerv armád na východě, ale sedm divizí muselo být odesláno ze západní fronty.²¹⁷ Za necelý měsíc postoupili Rusové místy až o 100 km a zajali přibližně 350 000 rakousko-uherských vojáků, další desetitisíce byli zabiti a zraněni.²¹⁸ Koncem července se útok zastavil. Přispělo k tomu nedostatečné zásobování a vyčerpání čelních jednotek a také užší spolupráce armád Rakousko-Uherska a Německa. Přesto se generál Brusilov pokusil několikrát ofenzivu obnovit a boje pokračovaly až do září, ale moment překvapení byl ztracen a Rusové utrpěli těžké ztráty.

Dne 24. června, den poté, co německé jednotky u Verdunu obsadily tvrz Thiaumont

²¹⁴ WILLMOTT, s. 146.

²¹⁵ FALKENHAYN, s. 240.

²¹⁶ WILLMOTT, s. 232–233.

²¹⁷ LIDDELL HART, s. 237.

²¹⁸ WILLMOTT, s. 149.

a vesnici Fleury, zahájilo britské a francouzské dělostřelectvo palebnou přípravu před dlouho plánovanou ofenzivou na Sommě. Ostřelování nepřátelských pozic pokračovalo až do 1. července, kdy zaútočila pěchota 13 divizí Britského expedičního sboru podporovaných 11 francouzskými divizemi. Britové utrpěli prvního dne katastrofální ztráty 58 000 mužů a nedosáhli většího úspěchu.²¹⁹ Hlavní příčinou bylo, že většina vojáků byli nováčci, pro které to byla první bitva, a nebyli navyklí na zákopové boje. Francouzům, kteří byli zkušení veteráni, a mnoho z nich prošlo tvrdými boji u Verdunu, se dařilo lépe a ani jejich ztráty nebyly tak velké.

Záhy bylo maršálu Joffrovi i generálu Haigovi zřejmé, že se na Sommě nepodaří dosáhnout rozhodujícího průlomu. Ofenziva ale nebyla odvolána, a celá operace získala charakter opotřebovovací bitvy. Stejně jako u Verdunu hrálo hlavní roli dělostřelectvo a útok následoval protiútok. Zvrat ve vývoji bitvy nepřineslo ani nasazení prvních tanků Brity v září a bitva pokračovala až do 18. listopadu. Za čtyři a půl měsíce se britským a francouzským jednotkám nepodařilo postoupit dále než o 10 km a zaplatily za to krvavou cenu. Britský expediční sbor ztratil 420 000 mužů a Francouzi dalších 200 000. Němci přišli o více než 500 000 mužů.²²⁰ Neměli ale dostatek sil, aby si mohli dovolit pokračovat ve dvou velkých opotřebovovacích bitvách na západní frontě a současně reagovat na nepříznivý vývoj událostí na východě, proto bylo nutné omezit počet sil nasazených u Verdunu. Přestože bitva na Sommě nesplnila hlavní strategický cíl stanovený maršálem Joffrem, a to dosáhnout průlomu nepřátelských linií, odvedla pozornost Němců od Verdunu v době, kdy byla situace francouzské 2. armády kritická a německé jednotky stály jen několik kilometrů od města.

V druhé polovině roku 1916 se do tábora Dohody přidalo Rumunsko. Neutrální Rumunsko prozatím váhalo, zdali podpořit Dohodu nebo Centrální mocnosti, především chtělo být na straně vítězů a účastí ve válce získat nová území. Úspěch *Brusilovovy ofenzivy* a dočasný kolaps rakousko-uherské armády, přesvědčil rumunskou vládu, že nastala vhodná doba vojenskou akcí podpořit úsilí Dohody a 27. srpna vyhlásilo válku Centrálním mocnostem.²²¹ Rumunská armáda zpočátku zaznamenala řadu úspěchů proti slabým silám Rakousko-Uherska, ale již 1. září přešly kombinované síly Německa, Bulharska a Turecka do útoku. Odpor rumunské armády se zhroutil a do konce roku byla

²¹⁹ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 188.

²²⁰ Tamtéž, s. 188.

²²¹ WILLMOTT, s. 152.

obsazena většina země.

Vstup Rumunska do války znamenal konec působení generála Falkenhayna na postu náčelníka generálního štábu. Dne 29. srpna byl nahrazen polním maršálem Paulem von Hindenburgem.²²² Odvolání generála Falkenhayna zapříčinil neúspěch jím prosazované strategie pro rok 1916. Francouzi sice utrpěli u Verdunu těžké ztráty, ale stále si mohli dovolit podpořit britský útok na Sommě a ani se nepodařilo zlomit morálku armády a národa natolik, aby žádali o mír. Navíc sami Němci utrpěli v průběhu bitvy velké ztráty, v okamžiku jeho odvolání činili přibližně 300 000 mužů, což vyčerpalo rezervy armády.²²³ Proto měli Němci velký problém čelit útoku na Sommě a současně *Brusilovově ofenzivě* na východní frontě.

²²² FALKENHAYN, s. 284–285.

²²³ JANKOWSKI, s. 117.

4.10. Období patu a francouzský protiútok

Od začátku července 1916 se pozornost Německa a Francie přesunula k Sommě a bez dostatečného zásobování čerstvými silami a materiálem boje u Verdunu ztratily na intenzitě. Přesto neutichly úplně a obě strany podnikaly výpady slabými silami o omezeném rozsahu. Francouzi se soustředili především do oblasti tvrze Thiaumont a vesnice Fleury, zatímco Němci útočili před fortem Vaux, ale ani jedné straně se nepodařilo dosáhnout většího úspěchu.

Generál Knobelsdorf stále prosazoval, aby Němci setrvali před Verdunem v ofenzivě i s omezenými silami, kterými 5. armáda disponovala. Definitivní změnu strategie 5. armády přineslo až jeho odvolání 21. srpna na žádost korunního prince Viléma.²²⁴ O týden později byl odvolán také generál Falkenhayn a nový náčelník generálního štábu polní maršál Hindenburg nehodlal pokračovat v marné snaze Verdun dobýt: „*Bylo jasné, že se celý tento podnik stal v každém ohledu beznadějným a že bychom jeho pokračováním utrpěli mnohem větší ztráty, než bychom mohli způsobit nepříteli*“²²⁵ 5. armádě byl vydán rozkaz držet dobyté pozice a neustoupit na lépe hájitelnou linii v obavě z dopadu dobrovolného ústupu na morálku armády a celého národa: „*Pro tuto akci byl obětován výkvět naší nejlepší bojové síly. Veřejnost doma stále očekávala slavný výsledek této ofenzivy. Snadno tak mohl být vyvolán dojem, že všechny oběti byly přineseny nadarmo.*“²²⁶

Pro Francii bylo z prestižních důvodů nemožné bitvu u Verdunu ukončit, aniž by bylo dosaženo úspěchu, který by bylo možné označit za vítězství. Proto, se generálové Pétain, Nivelle a Mangin pustili do plánování operace s cílem zatlačit nepřátelské jednotky dále od města a dobýt ztracené forty Douaumont a Vaux.²²⁷

Oba forty plnily roli opěrných bodů a zásobovacích a logistických středisek celých částí fronty. Každý den jimi prošly stovky vojáků mířících na frontu, popřípadě vracejících se do týlu. Byla zde umístěna stanoviště první pomoci a vojákům nabízely možnost alespoň na čas uniknout nepřetržité dělostřelbě. Problém představovalo zásobování fortů potřebným materiálem, především vodou.²²⁸ Nepřátelské dělostřelectvo okolí fortů neustále ostřelovalo a způsobovalo zásobovacím oddílům těžké ztráty. Na

²²⁴ WILHELM, s. 232.

²²⁵ HINDENBURG, Paul von, *Velká válka*, Praha 2014, s. 110.

²²⁶ Tamtéž, s. 110.

²²⁷ HORNE, s. 308.

²²⁸ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 91.

Douaumontu se Němci pokoušeli zásobovací situaci vyřešit vyražením podzemního tunelu, který měl fort propojit s lomem vzdáleným 250 m směrem na severovýchod, ale tunel se nikdy nepodařilo dokončit.²²⁹ Podobné práce probíhaly také na fortu Vaux, ale ani zde nebyl tunel dokončen.

Ve stejné době pracovali na výstavbě nového podzemního systému verdunských fortů také Francouzi. Fort Moulainville představoval po dobytí fortu Vaux Němci významný opěrný bod, a proto se stal cílem pro těžké dělostřelectvo. Do ostřelování fortu se zapojily i mozdíře ráže 420 mm. Dopady těžkých granátů poškodily kaponiéry a řadu podzemních chodeb. Hlavní výzbroj fortu věž T155R s jedním dělem ráže 155 mm a věž T75 s dvěma děly ráže 75 mm se Němcům ale vyřadit nepodařilo. Posádka fortu vypálila v průběhu bitvy na podporu polních jednotek 5 800 granátů ráže 155 mm a více než 11 000 projektilů ráže 75 mm.²³⁰ Relativně nedotčený zůstal také kasárenský objekt, ale pobyt osádky byl v důsledku nepřetržitého ostřelování nesnesitelný. Obytné prostory se plnily toxickými plyny a tlakové vlny z explozí způsobovaly vojákům zranění.

Velitel fortu kapitán Harispe navrhl pod fortem vybudovat systém podzemních chodeb, které měly poskytovat ochranu před těžkým ostřelováním. Nadřízení plán schválili a v květnu se rozeběhly stavební práce. V klíčových částech fortu byly vykopány svislé šachty, které byly v hloubce 10 m propojeny podzemními chodbami. Mimo plochu fortu byly vyraženy podzemní prostory sloužící jako sklady, kasárna, kuchyně a ošetrovna. Podzemní systém byl opatřen vlastním zdrojem vody a elektrické energie. K zabezpečení plynulého zásobování vedl do týlu přibližně 700 m dlouhý tunel, který v případě nebezpečí mohl sloužit také jako únikový východ. Posádka fortu podzemní prostory k ukrytí před těžkým ostřelováním poprvé využila 23. června. Na základě získaných zkušeností byl vylepšen ventilační systém.²³¹

Podzemní systém se na fortu Moulainville natolik osvědčil, že 6. srpna vydal generál Mangin rozkaz nařizující provedení podobných stavebních úprav na ostatních verdunských fortech a tvrzích.²³² Podzemní prostory se většinou nalézaly v hloubce 10–15 m a systém tunelů spojoval klíčové části fortu. Posádka tak v případě pěšího útoku mohla rychle zaujmout bojová stanoviště. Podzemní kasárna byla umístěna buď mimo

²²⁹ VAUBOURG, Cédric, VAUBOURG, Julie, *Le fort de Douaumont*. Dostupné z: http://fortiffere.fr/verdun/index_fichiers/Page11436.htm, [cit. 2. 5. 2020].

²³⁰ KAUFMANN, KAUFMANN, s. 183.

²³¹ EGGER, Martin, *Výstavba podzemních chodeb ve verdunských fortech během bitvy*. In: *Novodobé fortifikace*, 2001, 8, s. 19–20.

²³² Tamtéž, s. 20.

plochu fortu, nebo přímo pod původní kasárenský objekt. V týlu ústila na povrch alespoň jedna spojovací chodba. V rámci modernizace byla obrana fortů zesílena výstavbou nových odolných stanovišť pro kulometry nazvané kasemata Pamart. Jednalo se o pancéřovou kopuli vyzbrojenou jedním kulometem, která existovala ve dvou verzích jedno a dvou střilnová. Tato nová postavení byla taktéž napojena na systém podzemních chodeb. U Verdunu bylo nainstalováno 23 kusů.²³³

V průběhu války postupovaly stavební práce různým tempem a ne vždy se podzemní prostory podařilo dokončit v plném rozsahu. Příkladem může být tvrz Froideterre. Německý útok 23. července odhalil, jakou nevýhodu představuje, že podzemní chodby nespojovali jednotlivé objekty tvrze. Tuto slabinu měl nový podzemní systém kompenzovat, ale tunel vedoucí do kasematy de Bourges nebyl dokončen.²³⁴ Unikátní úpravou prošel fort Tavannes ležící 2 km jižně od fortu Vaux. Podzemní systém byl přibližně 450 m dlouhou chodbou napojen na stejnojmenný železniční tunel.

Tunel Tavannes se stal 4. září dějištěm neštěstí připomínajícím to, co postihlo Němce ve fortu Douaumont v květnu téhož roku. Tunel sloužil Francouzům jako důležitý komunikační a zásobovací uzel. Kolem deváté hodiny večer vznikl v tunelu požár, patrně zapříčiněný nedbalostí jednoho z odpočívajících vojáků. Oheň se rychle rozšířil mezi uskladněnou municí a přivedl ji k výbuchu. Tlaková vlna se prohnala 1 200 metrů dlouhým tunelem a poranila mnoho mužů. Panikařící vojáci se pokoušeli před ohněm a kouřem zachránit útekem na povrch, ale německé dělostřelectvo upozorněné na mimořádnou situaci hustým kouřem, spustilo na oba konce tunelu palbu. Vojáci, kterým se podařilo z tunelu uniknout, se před dělostřelbou opět pokoušeli nalézt úkryt uvnitř, v cestě jim ale bránili muži utíkající před zuřícím ohněm. Vypukl nepředstavitelný chaos, který se podařilo důstojníkům uklidnit až s použitím ručních zbraní. Odhadem v tunelu uhořelo přibližně 600 mužů.²³⁵

Špatné počasí si několikrát vynutilo zahájení francouzské protiofenzivy odložit. Konečné datum útoku bylo stanoveno na 24. října. Obě strany přesunuly část dělostřelectva od Verdunu k Sommě, proto neměly k dispozici tolik děl jako před dvěma měsíci. Francouzská 2. armáda měla pro podporu útoku k dispozici 650 děl proti 450–500 kusům, kterými disponoval nepřítel, což znamenalo, že poprvé od začátku bitvy měli

²³³ MASSING, *Verdunský pevnostní prstenec*. 1. část, s. 38.

²³⁴ EGGER, s. 24.

²³⁵ BUCKNIGHAM, s. 241.

Francouzi v dělostřelectvu početní převahu.²³⁶

Francouzi navíc těsně před útokem použili lsti, aby početní výhodu v dělostřelectvu ještě zvýšili. Dne 22. října probíhala palebná příprava již tři dny. Odpoledne se francouzské dělostřelectvo utišilo a Němci očekávající útok pěchoty spustili na nepřátelské výchozí pozice přehradnou palbu. Francouzi, ale nezaútočili a zůstali v krytech. Německé dělostřelectvo palbou odhalilo své pozice posádkám průzkumných letadel a stalo se terčem protibaterijní palby. Díky tomuto triku se Francouzům před začátkem útoku podařilo umlčet 68 ze 158 nepřátelských baterií.²³⁷

Generál Mangin nasadil do čela útoku na 7 km frontě sahající od tvrze Thiaumont až k fortu Vaux tři divize a dalších pět si ponechal v rezervě. 38. divize dostala za úkol dobýt fort Douaumont, 74. divize fort Vaux a 133. divize pokrývala prostor mezi nimi.²³⁸ Francouzské jednotky zaútočily před polednem 24. října a dařilo se jim rychle postupovat. Nepřátelští vojáci byli demoralizovaní a špatně zásobovaní, proto se v mnoha případech vzdali téměř bez boje. Krátce po začátku ofenzivy francouzští vojáci dobyli trosky vesnice Fleury a tvrze Thiaumont. Téhož dne se mužům 38. divize podařilo zabezpečit fort Douaumont prakticky prázdný, protože v důsledku těžkého ostřelování většina posádky fort vyklidila.

V předchozích dnech se na fort zaměřila těžká obléhací děla včetně dvou nejsilnějších děl, kterými francouzská armáda disponovala. Jednalo se o houfnice Saint-Chamond vz. 1915 ráže 400 mm umístěné na speciální železniční lafetě.²³⁹ Tunové projektily disponovaly ještě větší ničivou silou než granáty německých moždířů ráže 420 mm. Ostřelování způsobilo na fortu těžké škody. Granáty byly schopné prorazit i několik metrů tlusté betonové stěny kasárenského objektu. Zasažena byla ošetřovna, kde exploze zabila mezi 50–60 muži a na další se zhroutily stropy několika místností. Nejzávažnější byl zásah skladiště munice do ručních zbraní a signálních raket, kde vznikl požár, který hrozil, že se rozšíří mezi 7 000 uskladněných ručních granátů. V obavě před explozí Němci fort v noci z 23. na 24. října vyklidili.²⁴⁰ Ve fortu zůstala pouze jednotka ženistů s úkolem požár uhasit, ale neměli k dispozici dostatek vody. Pouze se jim podařilo zamezit rozšíření ohně do skladiště granátů. Ženisté byli zajati spolu s oddílem vojáků, který se pokoušel

²³⁶ HORNE, s. 308.

²³⁷ Tamtéž, s. 313.

²³⁸ MARTIN, s. 82.

²³⁹ ROMANYCH, Marc, HEUER, Greg, *Railway Guns of World War I*, Oxford 2017, s. 18–19.

²⁴⁰ HOLSTEIN, *Fort Douaumont*, s. 102–103.

zorganizovat obranu fortu.

Francouzská 74. divize narazila na odpor nepřátelských jednotek, a proto se jim fort Vaux nepodařilo 24. října dobýt. Neúspěchem skončil také další útok následujícího dne. Francouzům se přes neúspěch před samotným fortem podařilo získat strategické pozice v okolí, z kterých ovládali přístupy k fortu. Za těchto podmínek byl fort z dlouhodobého hlediska neudržitelný, proto se Němci rozhodli fort vyklidit. Aby nepadl do francouzských rukou neporušený, byly na důležitých částech fortu umístěny nálože. Destrukce fortu byla provedena 2. listopadu. Zničeny byly všechny části fortu, které mohly posloužit nepříteli, včetně poškozené pancéřové věže, kterou exploze roztrhala na několik kusů. Zanedlouho, po odeznění explozí, se k fortu přiblížily první francouzské jednotky a nebráněný fort obsadily.²⁴¹

Za konec bitvy u Verdunu se považuje 15. prosinec.²⁴² Toho dne podnikli Francouzi velkou ofenzivu na pravém břehu a za cenu lehkých ztrát vytlačili nepřátelské jednotky dále od města. Další operace přerušila zima a na jaře příštího roku nedošlo u Verdunu k obnovení intenzivních bojů. Pouze v srpnu 1917 zaútočily francouzské jednotky na levém břehu Mázy a vytlačily Němce z území dobytého v průběhu roku 1916. Roku 1918 se v okolí Verdunu odehrála řada ofenziv americké armády²⁴³ s podporou francouzských jednotek. Zatímco Američané vytlačili Němce z Argonského lesa západně a výběžku u Saint-Mihiel jižně od Verdunu. Francouzům se podařilo nepřátelské jednotky zahnat do pozic ležících přibližně v místech, z kterých 21. února 1916 vyrazili muži německé 5. armády do útoku.

²⁴¹ HOLSTEIN, *Fort Vaux*, s. 122–125.

²⁴² MARTIN, s. 83.

²⁴³ Spojené státy americké vyhlásily válku Německu 6. dubna 1917. Důvodem pro zapojení dosud neutrálních Spojených států do války, bylo potopení několika amerických lodí německými ponorkami, především zničení parníku *Lusitania*, při kterém zahynulo 1 200 civilistů. Dalším důvodem byl skandál kolem tzv. *Zimmermannova telegramu*. Arthur Zimmermann byl ministrem zahraničí Německa. Telegram obsahoval instrukce německému vyslanci v Mexiku, aby dojednal spojenečtví s mexickou vládou a za případnou pomoc nabídnout část území Spojených států. Telegram zachytila britská zpravodajská služba a předala ho vládě USA.

5. Důsledky a zhodnocení

Na přelomu let 1915/1916 byli maršál Joffre i generál Falkenhayn přesvědčeni, že následující rok dojde k rozhodnutí války. Proto každý navrhl plán, který měl jejich straně zajistit vítězství. V plánech obou mužů se odrážel jejich názor na vedení války za nových podmínek zákopové války. Kvůli moderním zbraním, jako kulometry a rychlopalné dělostřelectvo²⁴⁴, bylo velmi obtížné, ne-li zcela nemožné, docílit vítězství průlomem nepřátelských linií. Proto vrchní velitelé museli nutně vymyslet novou strategii. Generál Falkenhayn se s touto skutečností zcela smířil a jeho řešení se zakládalo na opotřebování sil protivníka. Maršál Joffre průlom nepřátelských linií zcela nezavrhl, ale byl připraven na eventualitu, že se tak nestane. V tomto případě pokládal za důležité, upoutat a zničit rezervy německé armády. Strategie opotřebování a vyčerpání protivníka hrála v plánech obou velitelů na rok 1916 zásadní roli. Současně pokládali frontu ve Francii za nejdůležitější bojiště, kde dojde k rozhodnutí války. Proto došlo v průběhu roku 1916 na západní frontě ke dvěma velkým opotřebovacím bitvám (bitva u Verdunu naplánovaná generálem Falkenhaynem a bitva na Sommě naplánovaná maršálem Joffrem).

Podle plánu generála Falkenhayna se měla bitva u Verdunu stát střetnutím, které rozhodne válku. Francouzská armáda měla být na bojišti zničena a nebezpečí porážky Francie by muselo přimět její spojence, především Velkou Británii, k podniknutí ofenzivy na odpoutání pozornosti Němců. Generál Falkenhayn předpokládal, že rychle připravená ofenziva nedosáhne úspěchu a Britové utrpí těžké ztráty. Poté, co bude vyčerpána francouzská armáda i Britský expediční sbor, budou mít Němci příležitost podniknout rozhodující ofenzivu a vyřadit Francii z války. Tento plán měl jeden zásadní problém. Podmínkou úspěchu bylo, aby Francouzi reagovali přesně tak, jak generál Falkenhayn chtěl. Dle jeho předpokladu budou Francouzi muset na obranu Verdunu nasadit všechny prostředky, kterými disponovali, aby pevnost ubránili a podniknout řadu rychle připravených protiútoků, aby dobyli ztracené pozice. Dosavadní zkušenosti ukazovaly, že v případě útoku německých jednotek, Francouzi obvykle reagují zahájením protiútku.

První předpoklad generála Falkenhayna vyšel. Francouzi skutečně na obranu Verdunu nasadili značné síly, ale generál Pétain zaměřil strategii 2. armády defenzivně a nenechal se přesvědčit ani maršálem Joffrem k podniknutí rozsáhlého protiútku. To vedlo k selhání plánu generála Falkenhayna. Místo toho, aby Francouzi byli

²⁴⁴ Nejrozšířenější typ děla ve výzbroji francouzské armády byl Schneider vz. 1897 ráže 75 mm s teoretickou rychlostí střelby 11 výstřelů za minutu. FRANCEV, KUPKA, s. 131–132.

vyprovokování zaútočit proti připraveným obraným pozicím, útočily německé jednotky, což se projevilo na utrpených ztrátách.

Generál Falkenhayn dále předpokládal, že Němci budou schopni způsobit Francouzům těžší ztráty, než sami utrpí, ale zaměření francouzské armády na defenzivu se projevilo i na poměru ztrát. Zatímco generál Falkenhayn patrně doufal, že se podaří dosáhnout poměru ztrát 2:5 ve prospěch německých jednotek, skutečnost byla zcela odlišná. Přesný počet ztrát, které utrpěly obě strany, je obtížné přesně vyčíslit. Odhaduje se, že v průběhu necelých deseti měsíců trvající bitvy u Verdunu utrpěli Francouzi ztráty přibližně 377 000 mužů a Němci 337 000.²⁴⁵ Z toho vyplývá, že německé jednotky způsobily Francouzům těžší ztráty, než sami utrpěly, ale rozdíl nebyl takový, aby zajistil Německu vítězství a ani se nepřiblížil poměru 2:5 stanoveným generálem Falkenhaynem.

Během přípravy útoku na Verdun se generál Knobelsdorf snažil přesvědčit generála Falkenhayna ke změně plánu tak, aby bylo možné město dobýt rychlým útokem. Především usiloval o rozšíření fronty připravované operace i na oblast levého břehu řeky Mázy. Rychlé obsazení města se ale rozcházel s plánem vylákat francouzskou armádu do rozhodujícího střetnutí a zničit ji. Úpravu plánu tedy zamítl. Argumentoval potřebou uchovat dostatečné rezervy, z toho důvodu bylo nutné zaútočit na úzké frontě, a proto také ze záloh přidělil 5. armádě jen relativně malé síly. Už 6. března, 15 dní od začátku útoku, museli Němci rozšířit oblast bojů také na levý břeh řeky, aby umlčeli zde stojící nepřátelské dělostřelectvo. Na bojiště musely být přesunuty čerstvé jednotky.

V průběhu dubna boje opravdu získaly podobu opotřebovací bitvy a její pokračování vyžadovalo přísun nových jednotek na obou stranách. Kvůli systému rychlého střídání divizí prošlo boji u Verdunu 73 francouzských divizí a třetina z tohoto počtu opakovaně, což byly celé $\frac{3}{4}$ francouzské armády.²⁴⁶ Němci nahrazovali utrpené ztráty doplňováním mužstva přímo do polních jednotek na bojišti. Divize střídali pouze v případě, že prošly obzvláště tvrdými boji, ale dlouhá doba strávená v poli měla značný dopad na morálku mužstva. Přestože německé jednotky byly střídány jen výjimečně, prošlo verdunskou bitvou 48 divizí.²⁴⁷ Nejzásadněji se úpadek morálky projevil 24. října 1916 během francouzské protiofenzivy. Německé jednotky nebyly schopné klást postupujícímu nepříteli účinný odpor a na mnoha místech se vzdaly takřka bez boje.

²⁴⁵ HORNE, s. 327.

²⁴⁶ MARTIN, s. 84.

²⁴⁷ FOLEY, s. 259.

Když generál Falkenhayn zjistil, že bitva neprobíhá přesně tak, jak předpokládal, opakovaně zvažoval ukončení ofenzivy. Začátkem března, než se rozhodl rozšířit operaci i na levý břeh Mázy, si snad mohl myslet, že německá armáda dosáhne stanoveného cíle. Ale už v průběhu dubna si nemohl dovolit operaci zrušit z obavy, jaký dopad by měl neúspěch v kombinaci s utrpenými ztrátami na morálku armády. Když nebylo ofenzivu možné zrušit v době, kdy ztráty nedosáhly ještě ani 100 000 mužů, tak to nebylo už vůbec možné o dva měsíce později, poté co se ztráty německé armády vyšplhaly na dvojnásobek. Němci se ocitli v pasti, v které byl výsledek bitvy u Verdunu otázkou národní cti, a pouhé přiznání selhání mohlo mít katastrofální dopad na odhodlání pokračovat ve válce. Poté, co polní maršál Hindenburg převzal po generálu Falkenhaynovi funkci náčelníka generálního štábu, nepovolil ze stejného důvodu stažení jednotek 5. armády na lépe hájitelné pozice. Tudíž i poté, co Němci ztratili jakoukoli naději na vítězství, bylo nemyslitelné přiznat porážku a dobrovolně vyklidit území, jejichž dobytí stálo tolik životů.

Ve stejné pasti národní hrdosti a prestiže se ocitli i Francouzi. Krátce po začátku německého útoku zvažovalo francouzské nejvyšší velení stažení jednotek od Verdunu, ale maršál Joffre a premiér Briand ústup odmítli. Maršála Joffra patrně motivovala vrozená neústupnost a bojovnost, kdežto premiér Briand vyslovil obavu z důsledků ztráty Verdunu na morálku národa. Když bylo pro Francii nepřijatelné přiznat porážku koncem února, tak o několik měsíců později, kdy ztráty několikanásobně vzrostly, to bylo nemožné. Proto Francie musela udržet Verdun za každou cenu a později, když přímé ohrožení pominulo, dobýt zpět ztracené pozice.

Na přelomu června a července se generál Falkenhayn konečně rozhodl další útočné operace u Verdunu zastavit, a to poté, co německý útok 23. června nedosáhl vytyčených cílů. Nemohl si dovolit déle ignorovat složitou strategickou situaci Německa. Nadále nemohl posílat nové jednotky k Verdunu za situace, kdy potřeboval nasadit veškeré volné síly na zastavení *Brusilovovy ofenzivy* na ruské frontě a společného útoku britské a francouzské armády na Sommě. Patrně ani tehdy nebyl připravený přiznat porážku, protože se nechal generálem Knobelsdorfem přesvědčit k uskutečnění ještě jedné velké ofenzivy, ale i tento útok nebyl úspěšný a generál Falkenhayn již nedovolil podniknout další velký útok. Německou ofenzivu u Verdunu oficiálně ukončil až jeho nástupce polní maršál Hindenburg.

Už v původním plánu generála Falkenhayna nehrála strategická poloha Verdunu

důležitou roli, zajímal ho jen význam tohoto místa pro Francii. Usiloval o vyčerpání nepřátelské armády, a nikoli o dobytí strategicky důležitého postavení. Tento záměr mu ale nevyšel, protože se Francouzi soustředili na obranu a nepodnikali rozsáhlé protiútoky. Proto ztráty způsobené nepříteli nedosáhly poměru uvedeného generálem Falkenhamem a německou armádu bitva vyčerpala stejně jako francouzskou. Když si tuto skutečnost uvědomil, bylo už pozdě ofenzivu zastavit. Ztráty byly příliš vysoké, než aby mohl přiznat neúspěch. Ani jednu stranu nemotivovala k pokračování bitvy strategická poloha Verdunu, ale obava z porážky a dopadu selhání zaplaceného tolika životy na morálku armády a civilního obyvatelstva. Přibližně 300 000 vojáků z obou stran zemřelo zbytečně.²⁴⁸ Generalitou byli vrženi do bitvy se záměrem udržet soukolí opotřebovací bitvy v chodu. Neučinil tak by znamenalo bitvu prohrát, a to si nepřála ani jedna strana. Stali se skutečnou „potravou“ pro děla, která měla na svědomí nejvíce způsobených ztrát. S pomocí spojenců se Francii podařilo bitvu vyhrát. Vítězství nezapříčinila lepší strategie nebo taktika, ale to, že byli schopni udržet u Verdunu značné síly i poté, co Němci museli část jednotek přesunout na jiné ohrožené úseky fronty. To umožnilo francouzské 2. armádě 24. října a poté 15. prosince podniknout úspěšné protiútoky a dobýt zpět velkou část ztracených pozic.

Bitvy u Verdunu, respektive na Sommě, představovali v plánech vrchních velitelů generála Falkenhamy a maršála Joffra střetnutí, která rozhodnou válku. Nestalo se tak a válka pokračovala po další dva roky. Neúspěch znamenal pro oba velitele konec kariéry. Oba podcenili odhodlání protivníka pokračovat v boji i přes obrovské ztráty. Generál Falkenham byl odvolán koncem srpna 1916 poté, co se ukázalo, že jím navržená strategie selhala a uvrhla německou armádu do vážné krize. Maršála Joffra nahradil 27. prosince generál Robert Nivelle. Na francouzskou vládu udělalo dojem, jak rychle a s relativně malými ztrátami se jednotkám pod velením generála Nivella podařilo v říjnu a prosinci 1916 u Verdunu dobýt zpět ztracené pozice. Zatímco ofenziva maršála Joffra na Sommě nedosáhla průlomu nepřátelských linií a dohodové armády utrpěly velké ztráty.

Na jaře 1917 generál Nivelle naplánoval ofenzivu francouzských jednotek v Champagni. Ve snaze zopakovat svůj úspěch od Verdunu použil stejnou strategii, ale podcenil roli, jakou v porážce německých jednotek sehrál úpadek morálky mužstva. Proto francouzská ofenziva z jara 1917 označovaná jako *Nivellova ofenziva* narazila na

²⁴⁸ MARTIN, s. 84.

odhodlaný odpor německých jednotek, a za cenu 167 000 mužů, dosáhla jen malých územních zisků. Neúspěch další ofenzivy, zaplacený těžkými ztrátami, společně s vyčerpáním vojáků válkou, na čemž měly nezanedbatelnou roli boje u Verdunu a na Sommě, kterými prošla podstatná část francouzské armády, vedl v armádě ke vzpouře a odmítání uposlechnout další rozkazy k podniknutí útoků. Pouze minimum vojáků opustilo své pozice a dál vyjadřovali své odhodlání bránit se německým útokům. Selhání ofenzivy a krize francouzské armády vedly k odvolání generála Nivella. Na jeho místo byl jmenován generál Philipp Pétain, který se měl postarat o zlepšení morálky unavených vojáků.²⁴⁹

V průběhu roku 1914 došlo na západní frontě k několika bitvám, kde stálé opevnění sehrálo klíčovou roli. Belgické a francouzské pevnosti většinou nedokázaly splnit svěřené úkoly a posádky byly rychle přemoženy. To vedlo francouzské vrchní velení a především maršála Joffra k přesvědčení, že koncepce stálého opevnění zastarala a pevnosti nebyly schopné odolat modernímu obléhacímu dělostřelectvu. Dospěl k závěru, že polní armáda dokáže lépe bránit území než stálé opevnění a pevnosti zbytečně odčerpávají značné zdroje, lidské i materiální. Proto 5. srpna 1915 vydal rozkaz pevnosti odzbrojit. Došlo k odstranění většiny dělostřelecké výzbroje fortů. Děla zůstala pouze v pancéřových věžích. Také byla odvezena většina zásob munice a materiálu a příslušníci posádek byli přiděleni k polním jednotkám. Negativní důsledky tohoto rozkazu se projevíly ihned po zahájení německé ofenzivy u Verdunu. Dne 25. února se německým jednotkám podařilo bez odporu dobýt fort Douaumont. Nejenže Němci významně narušili pevnostní linii, obsazením Douaumontu získali i skvělé pozorovací stanoviště a fort proměnili na důležitý opěrný bod a zásobovací středisko. Odolné betonové konstrukce poskytly stovkám německých vojáků úkryt před dělostřelbou.

Poté, co byla obrana Verdunu svěřena generálu Pétainovi, nařídil forty znovu vyzbrojit a obsadit stálou posádkou, ale v mnoha případech dělostřeleckou výzbroj nedokázali do pevností pod neustálým ostřelováním dopravit. Příkladem mohou být fort Vaux a tvrz Thiaumont, kde se nepodařilo osadit 75 mm děla zpět do kasemat de Bourges.

Francouze překvapila schopnost moderních betonových a železobetonových konstrukcí verdunských fortů odolávat těžkému ostřelování, včetně moždířů ráže 420 mm. Tyto zbraně slavily v roce 1914 řadu úspěchů proti belgickým a francouzským

²⁴⁹ WILLMOTT, s. 210–213.

pevnostem. Belgické fortý nebyly navrženy, aby projektilům této ráže odolaly a francouzské pevnosti dobyté Němci v úvodu války většinou neprošly modernizací. I tak ostřelování většinou nezpůsobilo katastrofální škody. Pevnosti kapitulovaly spíše kvůli úpadku morálky posádky, zapříčiněné psychologickým dopadem těžkého ostřelování na vojáky bez předchozích bojových zkušeností a technickými nedostatky pevností. Nejvíce problémů způsobovala nedostatečná ventilace podzemních prostor, která zapříčinila hromadění toxických plynů z explozí dopadajících granátů.

Zatímco v roce 1914 belgické a francouzské pevnosti neodolali útokům německých jednotek, pevnosti u Verdunu se osvědčily. Přestože byly modernější, sdílely řadu nedostatků se svými předchůdci. Překvapivě značnou strategickou hodnotu měly také staré nemodernizované fortý Souville a Tavannes. Právě posádka fortu Souville 12. července zastavila poslední německý útok. Hlavní příčinou úspěchu pevností byli příslušníci jejich posádek. Během předcházejících dvou let války vojáci přivykli a otupěli vůči hrůzám války. Zatímco na začátku války těžké ostřelování dokázalo zlomit morálku obránců, o dva roky později si uvědomovali, že i přes nepříznivé podmínky uvnitř fortů, byl lepší pobyt uvnitř, venku v zákopech. Důležitým faktorem také bylo, že se Verdun nedostal do obklíčení a nedošlo k přerušení zásobování.

Zkušenosti získané v průběhu bitvy u Verdunu měly značný vliv na vývoj doktríny francouzské armády až do druhé světové války. Stálé opevnění se během bojů natolik osvědčilo, že ve 30. letech 20. století ve Francii vznikla nová pevnostní linie pojmenovaná podle ministra války André Maginota – *Maginotova linie*.

6. Závěr

Dne 21. února 1916 zahájily jednotky německé 5. armády útok proti francouzskému městu Verdun. Cílem operace nebylo město dobýt, ale zničit francouzskou armádu v rozhodující bitvě. Vrchní velitel německé armády generál Erich von Falkenhayn předpokládal, že ohrožením Verdunu přiměje Francouze nasadit na jeho obranu všechny síly, a ty se německé armádě podaří zničit. Počáteční útok Francouze zaskočil a německým jednotkám se během prvních dní operace podařilo dosáhnout významných územních zisků, a také 25. února obsadily nejsilnější verdunskou pevnost fort Douaumont.

Ve stejný den kdy Němci obsadili Douaumont, převzal velení francouzských jednotek u Verdunu generál Philipp Pétain. Pod jeho velením se francouzské armádě podařilo útok německých jednotek zastavit. Bitva se proměnila v opotřebovací střetnutí, kdy se ani jedné straně nedařilo dosáhnout rozhodujícího úspěchu a každý útok byl draze zaplacen životy vojáků. Operace ale neprobíhala přesně podle plánu generála Falkenhayna. Přestože se naplnil jeho předpoklad, že Francouzi nasadí na obranu Verdunu všechny dostupné síly, další z klíčových podmínek úspěchu německých jednotek v bitvě nebyl splněn. Generál Falkenhayn byl přesvědčen, že Němci dokáží způsobit Francouzům těžší ztráty, ale generál Pétain zaměřil strategii francouzských jednotek na obranu a nehodlal podnikat rozsáhlé protiútoky. To vedlo k selhání plánu generála Falkenhayna na zničení francouzské armády, protože německé jednotky byly přinuceny útočit a bitva je vyčerpala stejně jako Francouze.

Bitva vyvrcholila na přelomu června a července 1916, kdy německé jednotky podnikly řadu útoků na pravém břehu řeky Mázy. Obsadily další významné opěrné body tvořené fortem Vaux, tvrzí Thiaumont a vesnicí Fleury. Přestože se Němcům podařilo přiblížit pouhých 5 km k Verdunu, na překonání této vzdálenosti již neměli síly a ofenziva byla zastavena. K rozhodnutí zastavit ofenzivu donutila generála Falkenhayna kritická situace Německa na ostatních válčích.

Začátkem června Rusové zahájili velkou ofenzivu na východní frontě proti obranným postavením německého spojence Rakousko-Uherska a dosáhli velkého úspěchu. O necelý měsíc později začala ve Francii společná britsko-francouzská ofenziva na Sommě. Na stabilizaci fronty na těchto bojištích musely být z rezerv německé armády uvolněny početné jednotky. Tudíž nebylo možné posílat k Verdunu posily a naopak část německých jednotek musela být od Verdunu stažena. Za této situace nemohli pokračovat v ofenzivě

a iniciativu přenechali Francouzům. Ti přestávky v bojích využili ke koncentraci jednotek a v říjnu 1916 podnikli rozsáhlý protiútok, při němž dobyli řadu ztracených pozic včetně fortu Douaumont. Do konce roku 1916 podnikli Francouzi ještě jednu úspěšnou ofenzivu u Verdunu a to 15. prosince. Další operace přerušila zima a na jaře příštího roku nedošlo u Verdunu k obnovení intenzivních bojů.

V průběhu desetiměsíční bitvy německé jednotky postoupily do hloubky 11 km, aby byly koncem roku zatlačeny francouzským protiútokem. Úspěch francouzských jednotek koncem roku znamenal, že vítězem bitvy byla Francie a Němci byli poraženi. Plán generála Falkenhayna na porážku Francie selhal. U Verdunu nedošlo ke zničení francouzské armády a ani k rozhodnutí války. I přes těžké ztráty obou armád, Francouzi ztratili přibližně 377 000 mužů a Němci 337 000, válka pokračovala po další dva roky.

7. Seznam použité literatury

Literatura

BUCKINGHAM, William F., *Verdun 1916. The Deadliest Battle of the First World War*, Stroud 2017.

BULL, Stephen, *Počáteční fáze války*. In: SHEFFIELD, Gary (ed.), *Válka na západní frontě. V zákopech 1. světové války*, Brno 2009, s. 144–186.

DONNELL, Clayton, *The Fortifications of Verdun 1874–1917*, Oxford 2011.

DOUGHTY, Robert Allan, *Pyrrhic Victory. French Strategy and Operations in the Great War*, Cambridge 2008.

DUBÁNEK, Martin, PAVEL, Jan, FILIP, Ondřej, *Pevnosti v bojích Velké války. Západní fronta*, Praha 2016.

DRURY, Ian, *Německý úderník*. In: SHEFFIELD, Gary (ed.), *Válka na západní frontě. V zákopech 1. světové války*, Brno 2009, s. 7–45.

FALKENHAYN, Erich von, *General Headquarters 1914 - 1916 and its Critical Decisions*, Londýn 1919.

FOLEY, Robert T., *German Strategy and the Path to Verdun: Erich von Falkenhayn and the Development of Attrition, 1870–1916*, Cambridge 2005.

FRANCEV, Vladimír, KUPKA, Vladimír, *Děla a pevnosti. Pevnosti, obléhací a pobřežní dělostřelectvo v Rakousko-Uhersku a dalších Evropských státech 1867–1918*, Praha 2015.

GILBERT, Martin, *První světová válka*, Praha 2005.

HAKVOORT, Emmerich, *Válka gigantů*, Praha 2011.

HINDENBURG, Paul von, *Velká válka*, Praha 2014.

HOLSTEIN, Christina, *Fort Douaumont*, Barnsley 2010.

HOLSTEIN, Christina, *Fort Vaux*, Barnsley 2012.

HOLSTEIN, Christina, *Verdun. The Left Bank*, Barnsley 2016.

HORNE, Alistair, *Price of Glory. Verdun 1916*, Londýn 1994.

JANKOWSKI, Paul, *Verdun. The Longest Battle of the Great War*, New York 2015.

JOFFRE, Joseph, *The Memories Of Marshal Joffre. Volume Two*, Londýn 1932.

KAUFMANN, J. E., KAUFMANN, H. W., *Verdun 1916. The Renaissance of the Fortress*, Barnsley 2016.

KUPKA, Vladimír, *Pevnosti svazek 1. Fortové pevnosti a jejich místo v dějinách opevňování, Dvůr Králové nad Labem* 1995.

KUPKA, Vladimír, *Stavitelé, obránci a dobyvatelé pevností*, Praha 2005.

- LIDDELL HART, Basil, *Historie první světové války*, Brno 2001.
- PÉTAIN, Philippe, *Bitva u Verdunu*, Praha 1929.
- MARTIN, William, *Verdun 1916*, Oxford 2001.
- RAYNAL, Sylvain-Eugene, *Journal du Commandant Raynal. Le fort de Vaux*, Paříž 1919.
- ROMANYCH, Marc, HEUER, Greg, *Railway Gun of World War I*, Oxford 2017.
- SOLARD, *Fortification Tome II. La fortification pendant la guerre 1914–1918*, Fontainebleau 1935.
- WILHELM, Crown Prince of the German Empire and Prussia, *My War Experiences*, Londýn 1922.
- WILLMOTT, Hedley Paul, *První světová válka*, Praha 2004.
- ZUBER, Terence, *Ten Days in August. The Siege of Liege 1914*, Stroud 2014.

Odborné časopisy

- DUCHOŇOVÁ, Miroslava, *Peklo jménem Verdun*. In: *Historický Obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*, 1996, 11, s. 280-281.
- EGGER, Martin, *Výstavba podzemních chodeb ve verdunských fortech během bitvy*. In: *Novodobé fortifikace*, 2001, 8, s. 17–28.
- MASSING, Marcus, *Tvrz Froideterre*. In: *Novodobé fortifikace*, 2001, 8, s. 32–34.
- MASSING, Marcus, *Tvrz Thiaumont*. In: *Novodobé fortifikace*, 2002, 9, s. 21–23.
- MASSING, Marcus, *Verdunský pevnostní prstenec. 1. část*. In: *Novodobé fortifikace*, 2000, 5, s. 31–39.
- MASSING, Marcus, *Verdunský pevnostní prstenec. 2. část*. In: *Novodobé fortifikace*, 2001, 6, s. 33–41.

Internetové zdroje

- VAUBOURG, Cédric, VAUBOURG, Julie, *Le fort de Douaumont*. Dostupné z: http://fortiffere.fr/verdun/index_fichiers/Page11436.htm.
- VAUBOURG, Cédric, VAUBOURG, Julie, *Le fort de Vaux*. Dostupné z: http://fortiffere.fr/verdun/index_fichiers/Page11439.htm.

8. Résumé

The aim of this bachelor thesis is to describe the course of the longest battle of the First World War, the battle of Verdun in 1916. The battle was started by German offensive on 21st of February 1916 and lasted for next ten months. The goal of the operation was to destroy French army and ensure victory of the Germany in the war by the end of the year. The German army managed to advance 11 km and they almost defeated the French army, but French with help of allies (mainly Great Britain and Russia) was able to stop German offensive. In the October 1916 France launched general counteroffensive and they managed to push back the German forces. The battle ended in December. France were victorious, but both sides suffered heavy casualties. The French army lost around 377 000 men and Germans approximately 337 000.

The thesis summarizes why the German command chose this place for offensive and describes events of this battle in context of the First World War. Then it focuses on the battle itself, in particular the combat role of French fortifications built in years 1871–1914 around the city of Verdun.

9. Přílohy

9.1. Vysvětlení důležitých termínů

Fort – Hlavní fortifikační prvek stálého opevnění budovaného ve Francii mezi lety 1874–1914. Forty byly předsunuté před centrum hájené pevnosti. Výzbroj tvořilo dělostřelectvo a fortly byly schopné kruhové obrany.

Tvrz – Menší stavba, která zesiluje obranu prostoru mezi fortly.

Úkryt – Odolný objekt určený na ochranu pěchoty před dělostřeleckým ostřelováním.

Fortový příkop – Hluboký příkop obklopující ze všech stran fort. Jeho úkolem bylo zabránit nebo alespoň ztížit nepřátelské pěchotě vstup na povrch fortu. Vyzděné zdi příkopu se nazývají eskarpová a kontraeskarpová zeď.

Eskarpová zeď – Zeď na vnitřní straně příkopu.

Kontraeskarpová zeď – Zeď na venkovní straně příkopu.

Kaponiéra – Speciální objekt na obranu fortového příkopu. Z důvodu ochrany před nepřátelským dělostřelectvem, kaponiéra nepřesahovala výšku příkopu.

Kasemata de Bourges – Železobetonový objekt často se vyskytující na povrchu francouzských fortů a tvrzí. Kasematy byly určeny k boční palbě do prostoru mezi fortly dvěma děly ráže 75 mm.

Pozorovací zvon – Pancéřový prvek zajišťující pozorování okolí fortu a řízení palby pevnostního dělostřelectva.

Pancéřová věž – Na nejmodernějších francouzských fortech a tvrzích byla hlavní výzbroj umístěna v otočných nebo otočných a výsuvných pancéřových věžích. Existovalo několik modelů lišících se velikostí, vnitřním mechanismem a výzbrojí.

9.2. Obrazová příloha

Obr. 1: Otočná a výsuvná věž T155R fortu Douaumont ve vysunuté poloze. (archiv autora, 2018)

Obr. 2: Kasárenský objekt fortu Douaumont byl dělostřeleckým ostřelováním značně poškozen. Největší poškození způsobily francouzské houfnice ráže 400 mm. (archiv autora, 2017)

Obr. 3: Na povrchu fortu Douaumont jsou i po sto letech stále patrné krátery způsobené těžkým ostřelováním. (archiv autora, 2005)

Obr. 4: Z tvrže Thiaumont zbyly po bitvě jen trosky. Dnes jediné pozůstatky tvrže tvoří několik kusů betonu a tento střep pancéřového pozorovacího zvonu. (archiv autora, 2005)

Obr. 5: Místo kde před rokem 1916 stála vesnice Fleury v současnosti. V průběhu bitvy se o Fleury odehrály tvrdé boje, při nichž byla vesnice zničena a už nebyla znovu vystavěna. (archiv autora, 2017)

Obr. 6: Otočná a výsuvná věž Boussière v zasunuté poloze. Pancéřová věž tvořila výzbroj samostatné baterie umístěné v blízkosti fortu Souville. (archiv autora, 2017)

Obr. 7: Otočná a výsuvná věž T75 tvrže Froideterre ve vysunuté poloze. Věž vyzbrojená dvěma děly ráže 75 mm měla nemalý podíl na odražení německého útoku podniknutého proti tvrzi 23. června 1916. (archiv autora, 2018)

Obr. 8: Otočná a výsuvná kulometná věž GF4 ve vysunuté poloze na tvrzi Froideterre. (archiv autora, 2018)

Obr. 9: Kasemata de Bourges pro dvě děla ráže 75 mm na fortu Vaux. (archiv autora, 2010)

Obr. 10: Zbytky otočné a výsuvné věže T75 fortu Vaux stále leží na místě, kam dopadly poté co Němci 2. listopadu 1916 vyhodili věž do povětří. (archiv autora, 2017)

Obr. 11: Jedna z chodeb uvnitř fortu Vaux. Za povšimnutí stojí provizorní barikády vybudované v průběhu bitvy. (archiv autora, 2018)

Obr. 12: Obytná místnost kasárenského objektu fortu Vaux. (archiv autora, 2018)